

ZSOLT BÉLA

KAKASVIADAL

PANTHEON KIADÁS

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2021
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Tartalomfejlesztési és -szolgáltatási Osztálya
ISBN 978-963-417-527-8 (online)
MEK-21591

TARTALOM

**I. Fejezet
ŐSZI RÓZSA**

**II. Fejezet
AZ ÁLLTALAN FÓHADNAGY**

**III. Fejezet
RÓZSIKA**

**IV. Fejezet
ERIKA**

**V. Fejezet
KÖTTINGBRUNNI LÓVERSENY**

**VI. Fejezet.
A FEHÉR KAKAS.**

**VII. Fejezet
NAGYSZABÁSÚ TRANZAKCIÓ**

I. Fejezet ŐSZI RÓZSA

1.

1918 október huszonhatodikán érkeztem Pestre. Mint transzportvezető, két bosnyák katonát szállítottam a 17-es helyőrségi kórházba. Előbb tizenegy hónapig a máramarosszigeti kórházban lógtam, hamar behegedt comblovással, amelyet a szívidegesség diagnózisával tetézett Siket szolgálatvezető őrmester jóindulata. Az irataimra rövid úton egyszerűen rávezette az irodában, hogy a szívem alkalmatlan a frontszolgálatra. A kórházban főként üzletekkel és kártyázással foglalkoztam. Vitathatatlan, hogy kártyatehetség vagyok: percek alatt megtanulok minden bonyolult játékot. A kórházban nemcsak pénzt nyertem, amelyből jól éltem, mialatt a többiek mócsingot és főtt répát ettek, de hasznos kártyaadósokat is szereztem: elsősorban Siket szolgálatvezető őrmestert, akit alsósban kifosztottam. Természetesen nem fizetett, de ettől kezdve annyi kimaradási engedélyt kaptam tőle, amennyi jól esett. Később bevett az üzleteibe is. Pesti fiú volt, letört úricsaládból való, apja földművelésügyi szakfelügyelő valahol Árvában. Hamar meghalt és özvegye a verseny-utcai postahivatalban kapott állást. Az őrmester már a gimnázium alsó osztályaiból kijárt a lóversenyekre. Hatodikból kicsapták, mert az egész osztályt beugratta veszteséges halmozásba. Tizennyolcéves korában bukmekekerirodában dolgozott. A béke utolsó évében vonult be katonának, szóval standbeli volt, amikor a háború kitört, szakaszvezető, majd őrmester. Csak két hétig volt a fronton és szepszisgyanus sebbel, amelyet a bakancs tört a sarkán, hazaküldték. Ide-oda vándorolt a monarchia spítáljaiban, tökéletesre kifejlesztette a dekkolás technikáját: orvosok mellett schreiberkedett, ügyfeleket szerzett katonaszabadító doktoroknak, zupás őrmestereknek. Végül megrekedt Szigeten, ahol hamarosan nagyobb úr lett a helyőrségi kórházban Gombai főtörzsorvosnál és Prihák alezredesnél, a kórházparancsnoknál is. A főtörzsorvos fogorvos volt békében, most erőszakolt strammsággal leplezte orvosi tájékozatlanságát. Amikor végigsétált tíztagú kíséretével a kórtermeken, azzal nyugtatta meg lelkiismeretét, hogy botrányokat provokált a werterekkel és ápolónőkkel, a piszkos ablakok, a nem előírászerűen elrendezett polcok és hanyagul vezetett láztáblák miatt. Beteg csapattisztektől eltanult káromkodásokat harsogott és mindenkit, akivel összeakadt, megfenyegetett, hogy kiküldi a frontra. De senkisémet félt tőle, mert a szanitécek és betegek egyformán tudták, hogy a frontra csak az megy ki, akit Siket őrmester kiselejtez és visszaküld a káderhez. Az irodában dőlt el minden, ahol Siket teljhatalmúan állította ki a hadtestparancsnokságtól követelt „frontdinsttauglich” kontingenst. Főképpen azokat küldte ki, akiknek nem volt pénzük, vagy akiket nem lehetett valami munkára befogni.

2.

A parancsnok Prihák alezredes volt, de hetekig nem fordult meg az irodában. Tizenhétben bejött az ÁOK-rendelet, hogy a kórházak, az elszaporodott hadiszállítási csalások miatt lássák el saját magukat élelmiszerrel. A Spítál az autarkia megvalósítására kétszáz holdat bérelt a hercegi birtokból, mely kocsin háromnegyedóránnyira feküdt Szigettől. Prihák alezredes ettől kezdve visszavonult a birtokra gazdálkodni. Az ÁOK utasítása szerint elsősorban házinyulat és kecskét kellett tenyészteni a katonai hússzükséglet fedezésére. Az alezredes bolondja lett a házinyul-keresztelésnek, áttanulmányozta az egész nyulirodalmat a legfantasztikusabb új válfajokat produkálta. A kastélyban lakott puccerével, lovászával és Loncival, a belosztály

főápolónőjével, akivel olyan legalizált viszonyban élt, hogy névnap vacsoráján a térparancsnok, a főtörzsorvos és a meghívott magasabb rangú civilek társaságában is helyet kapott az asztalnál. Siket őrmester s később én is, jó viszonyt tartottunk Loncival. A kezünkre járt, főképpen azzal, hogy nem vette észre, amit nem kell észrevenni. A nyulat és a kecskét megette a kórház, de a disznózsírt, a baromfit, a vajat, a tejet és a bab, a káposzta és répa kivételével a többi kerti veteményeket eladtuk a kereskedőknek a városban. Lonci is kapott a pénzből, de csak borraivalókat: végeredményben mégis csak cseléd volt, boldogan gyúrta a harisnyájába a tizeket, amikor mi százásokat kerestünk. A kórház szabó- és suszterműhelye is nekünk dolgozott: katonai hatalmunkkal elnémítottuk a civil iparosokat, ha panaszkodtak, hogy elveszük a kenyerüket. Később egyre merészebbek lettünk s ha véletlenül valamelyik depóból kiutaltak néhány zsák rizst, vagy csokoládét, Siket már nem a kis szigeti piacon, hanem Pesten értékesítette. Egy arénaúti lóverseny-kávéház volt a tranzító-állomás, innen vitték szét a városba az árut a láncolók. Eleinte Siket személyesen utazott fel Pestre, később, hogy cinkosságunk megszilárdult, már engem is felküldött. Ilyenkor kiállított egy „transzportot”, ami annyit jelentett, hogy áthelyezett néhány beteget valamelyik pesti kórházba, vagy olyan Filial-Spitalba, amelyet csak Pesten keresztül lehetett megközelíteni. A háború négy éve alatt a vonatok tele voltak kóválygó betegtranszportokkal. A baka nem tudta, hogy egy reggel miért olvassák fel pontosan az ő nevét a kórteremben, miért állítják sorba az udvaron, hogy Brassóból Pardubitzba, Laibachból Sátoraljaújhelyre, Máramarosszigetről Siklósra dobják, egyik ágyról a másikra. Siket a transzportokat használta fel az áruszállításra; a sánta, a félkarú, a tüdőbeteg és vesesorvadásos katonák a szabad forgalomból kivont ritka közszükségleti cikkekkel megrakott hátizsákokkal döcögtek az állomásra, mint a sovány öszvérek. Analfabéta hegylakókat, mócokat, szlovénokat, ruténokat és bosnyákokat választottunk ki, akiknek eszükbe se jutott, hogy nem a hadviselés érdekében cipeltetjük velük a rakományt. Pesten aztán lerakodtak a *Tokio*-kávéház pincéjében.

3.

1918 október 26-án én is ide szállítottam az árut, ezúttal a zsíron, rizsen és csokoládén kívül olyasmit, aminek akkor Pesten a legnagyobb ritkasági értéke volt; odesszai kaviárt. Dicsőfi nevű székely tanító-hadapród hozta a megszállott ukrán kikötőből; mellékesen vérbajt és bolsevista eszméket is hozott, de Siket és én is a kaviárral törődtünk. Volt vagy öt kiló. Siket potom olcsón megvette tőle. Amikor közöltem Kroloviccsal, a Tokio tulajdonosával - valamikor híres zsoké volt -, hogy mi van a zsákban, összecsókol. Még aznap este eladta egytételben a dunaparti Deli-étterem főpincérének.

Aztán leültünk és kártyáztunk. Amint említettem, értek a kártyához, Krolovics záróráig leadta a kaviár árát. Az asztalt körülállták a vendégek, lóverseny-alakok, láncolók, albán cigaretta-kereskedők, - csupa lógós. Kis riadalom támadt, amikor benézett a patrull, de Krolovicsunk, a káplár szivart adott minden bakának egy kupicával. A patrull vállvonogatva elvonult. Valaki a kibicek közül megjegyezte, hogy most már napok alatt vége az egésznek, tudniillik a háborúnak. De lepisszegték, mert olyan lehetetlen lapokkal mondtam be a rekontrát, hogy mindenkinek elállt a lélegzete. Záróra után megkerestem a bosnyákjaimat - szemközt aludtak egy üvegesbolt lépcsőjén. Nagynehezen fölkeltem őket és elindultunk a Keleti felé. Leraktam őket a váróteremben, megmagyaráztam nekik, hogy reggel nyolckor értük jövök. Én, ha árut hoztam Pestre, mindíg a Fehér Sas szállodában laktam, a Keleti mellett.

Reggel nem találtam a bosnyákokat. Végigjártam a környékbeli butikokat, kocsmákat, de Muhamed és Döme nem kerültek elő. Nyilván meglógtak, vagy bevitte őket a katonarendőrség - az irataik ugyanis nálam maradtak. A dolog végeredményben nem izgatott túlságosan.

Siket majd elintézi az irodából, ha a 17-es helyőrségi érdeklődik. Elindultam a Tokio-kávéház felé, hogy reggelizzek. A körút sarkán meggondoltam magam. Meleg nap volt, eső utáni fülledtség. Elhatároztam, kiülök egy dunaparti kávéház terraszára. Eddig nem mertem bemenni más kávéházba, mint a Tokióba. Bár önkéntes káplár voltam, alig akadt a monarchiában nálam rosszabbul öltözött katona. Nem volt szívem extra-ruhára költeni, bár a kórházi szabó megcsinálta volna ingyen. De ösztönös óvakodásból lemondtam a „jó külső” effektusáról. Apám, aki Benefalván, a bihari hegyiközségben volt boltos, pénzkölcsönző, minden eladható eladója és minden megvehető vevője, nemcsak addig hordta a ruhát, amíg rongyokban leszakadt róla, de mindig ugyanabból a piszkos szürke szövetből csináltatta meg az újat is.

4.

- A paraszt higgye, hogy nem telik, csak egy ruhára! - mondta bölcsen apám, aki minden este felkészült arra, hogy a parasztok rágyújtják a házat. Már szép vagyona volt, de a viskó, amelyben laktunk, alig különbözött a parasztok házaitól és a két lakószobában sem volt más bútor, mint ami feltétlenül szükséges. A faluban csak a jegyző volt nadrágos ember, aki elméletben épp oly védtelenül ki volt szolgáltatva, mint mi, mert csendőrörs tíz kilométerre volt tőlünk. A parasztnak, akik között mindig volt szabadságos katona, több fegyverük volt, mint a csendőröknek. A jegyzőnek is volt vadászfegyvere. Joggal félt a parasztoktól, mert az asszonyok hadisegélye körül mindig baj volt. Mi egyformán féltünk a fegyvertől, a kutyáktól és a parasztoktól.

Itt a faluban tanultam meg az arany szabályt: akármilyen jól megy a zsidónak, külsőségekkel ne provokálja a környezetét. Amikor magánúton elvégeztem a négy elemet és apám elküldött Szigetre a polgáriba, a parasztnak azt mondta, hogy inasnak adott, mert itthon már nem tud enni adni. Két nőtestvérem volt, az egyik tíz, a másik hét évvel idősebb nálam; ezek otthon maradtak, vezették a háztartást, segítettek az üzletben s olyan hamar megöregedtek, mint a román parasztasszonyok. Anyám akkor halt meg, amikor két éves voltam. A bihari faluba már nem is jött velünk. Négy éves koromban költözködtünk ide. Homályosan emlékszem hosszú gyaloglásra, szekér- és vicinális-útra. Anyám még Bialosztokban halt meg, Orosz-Lengyelországban, az orosz-japán háború idején. Hogy pogrom volt-e, vagy csak egyszerű véres fosztogatás, nem tudom. Az utolsó pillanatban menekültünk s jöttünk, amíg ide értünk. Nem tudom, miért éppen itt álltunk meg. A környékbeli zsidók nagyrésze még tincseket hordott, de apám egyszer és mindenkorra levágatta. Továbbra is hűségesen tanult és fanatikusan vallásos volt, de engem már inkább parasztgyerekeknek, mint zsidógyerekeknek öltöztetett. Amikor a zsidók megfedték, azt mondta:

- Aki még nem esett át a háza küszöbén a felesége hulláján, hősködhet! Aki még nem szaladt háromezerhatszáz kilométert, nem tudhatja, hogy kell lapulnia egy zsidónak!

Igen, én is betartottam már iskoláskoromban, hogy a zsidó mosódjék be a környezetébe, mint az erdei vad, amely télen fehér, nyáron szürke, ősszel avar-barna. Ne hívja fel magára a figyelmet, mert csak így tud egzisztálni a szüntelen veszedelemben, a vadászok és vadászok puskacsöve előtt. Amikor Szigetre kerültem a polgáriba, majd a kereskedelmibe, tudatosan vigyáztam, hogy megőrizsem a színtelenségemet. Nem voltam markáns zsidó, az orrom egyenes, a fülem sem kajla, a lábaim sem görbék és csecsemőkoromban még vörös hajam tízéves koromra valóságos északivá szökölt.

5.

Katz J. Jenőnek hívnak. A Jenőt Jánossá illetve Janivá magyarosította szigeti lakásadóm, Spitz fiákeros, aki négy nyelven; magyarul, német-zsargonul, ruténul és románul beszélt, de már kizárólag magyarul dalolt, káromkodott és nógatta a lovat. Egészséges, könnyelmű, optimista, alighanem zavartalanul boldog ember volt. A gyerekeit tízéves korukban elkergette hazulról s várta, hogy öreg napjaira valamilyen pénzes karrierrel feltűnjenek és támogassák, de egyelőre nem törődött velük. Felesége, akit Minának hívtak, már mindenhez hozzászokhatott, mert a legrendkívülbb események, mint amilyen a betegség, a halál, vagy a szomszéd-ban kigyulladt ház sem tudták annyira felrázni, hogy ritka és monoton gágogása, amely szigorúan a pillanatnyi házieseményekkel volt kapcsolatos, vagy vörös madárszemének tekintete felélénkült volna. Spitz, mintha már nem is vette volna észre a felesége létezését. Ha nagy robajjal hazatért kosztolni, majdhogy nem átlépett az asszonyon, mint a magas küszöbön, amelyben sohasem botlott meg. Az asszony is úgy szolgálta ki, mint aki nincs jelen, holott máshol sem volt.

Ez az asszony olyan volt, mint egy öreg házibútor; mint egy óra, amelynek rozsdás rugózata még funkcionál, de már nincsenek mutatói és a lapján elkoptak a számok. Az eleven életelenségnek Tibetben sem akadhatnak hasonló csodái, amilyen egy ilyen öreg zsidóasszony. Keveset jár, keveset beszél, alig alszik, harminc és negyven között kihullanak a fogai, alig eszik és befelé kunkorodó ajkai legfeljebb annyira nyílnak szét, hogy a kávéscsupor széle beleférjen. Ez az asszony elfelejt mindent, csak főzni nem felejt el. Remek konyha volt Spitzéknél, - mialatt az öregasszony az asztal végén kávéját itta, zabáltunk a fuvarossal és teli szájjal diskuráltunk, mintha csak ketten lettünk volna a szobában. Spitz oktatott, ahogy mondani szokta, kiraffinált.

- Úgy nézel ki - mondta egyszer -, mint egy morva, vagy egy osztrák. Semmiesetre sem nézel ki zsidónak.

Csakugyan, első pillantásra senki sem tartott zsidónak, - igazában olyan arcom volt, mint egy katonai családból származó bakatisztnak, akinek családfáját egy tucat különbözőnyelvű garnizon anyakönyvi hivatalaiból lehetne csak összeállítani. Hamar rájöttem, hogy az arcom apám arany szabályának, a környezetbe való belemosódásnak megvalósításában nagy segítségemre van. Nem éppen buta arc, de szerencsésen semleges; nem ébreszt várakozást, érdeklődést, vagy rokonszenvet, de előzetes bizalmatlanságot sem. Az arcomtól minden lehettem: szláv, magyar, német, szlovén. S ha valaki az arcomról akarta volna megállapítani, hogy mire való vagyok, adótiszt, fináncdíjnoki, vagy valamilyen finomabb iparossegédi - órás, ékszerész vagy segédportási pályára küldött volna. De lehettem fogorvos, állatorvos, vagy patikus is. Az arcom, ha nem is fehér, de szürke lap volt, amelyre bármifajta közepszerűség ráíródhat.

Ez a mimikriarc, mely éppen semmitmondásával volt alkalmas arra, hogy minden tisztázatlan helyzetben módom legyen vele utólag állástfoglalni, sokban hozzájárult későbbi sikeres pályám kialakításához. A kártyában is sokat segített, - nem volt az a bizonyos moziból ismert, fegyelmezett, merev kártyamárványarc. A partnert inkább az őrijtette meg, hogyha sokáig fürkészte az arcomat, egyszerre csak azt vette észre, hogy már nem is látja. A zsidó tudomány, amellyel apám ötéves korom óta, ha nem is bialosztokai fanatizmussal, de a hagyományos kötelességérzettel nyaggatott, nem hagyott az arcomon nyomot, mert sohasem érdekelték a talmud bölcseinek bőbeszédű, időszerűtlen és elvont példázatait és az impozáns, de öncélúan agyonkomplikált logikai levezetések. Aki szenvedéllyel mélyedt a zsidó tanulásba, annak letörölhetetlenül bevésődtek az arcába az okoskodás, a fontoskodás, a kérdezés, a gúny és az alattomos gög vonásai. Zsidóságom nem volt bennem mítosz, öntudat, bölcséleti állásfoglalás, vagy érzelmi szolidaritás, hanem egyszerű állapot, amelynek kényelmetlenségét már négyéves

koromban kénytelen voltam felismerni. De hasonlóan nem volt közöm a monarchiához, vagy a magyarsághoz sem. Ez is csak állapot volt, amelybe belecsöppentem. Biharban többnyelvű vidéken állapodtunk meg, ahol egyforma kezdetlegességben élt minden nemzetiség. A rosszul fizetett, áthelyezésre harminc éve váró, a küzdelemben belefáradt tanító nem volt alkalmas arra, hogy a magyar nyelven kívül, amelyre megtanított, magyar öntudatot, vagy illúziókat plántáljon belém. A közigazgatás sem törődött mással, mint a csenddel, renddel, az adóval és a pénztelen adóhátralékosok robotmunkára való befogásával, de főképpen azzal, hogy a parasztok választáson jól szavazzanak. Szigeten a zsidó „intelligencia” már magyar volt, de nekem, aki a fiakerosnál laktam és a polgárba jártam, nem volt vele sok kapcsolat, mert fiaikat a gimnáziumba iratták. Valójában hat év alatt, mióta Bialosztokból ide kerültünk, nem is volt időm lelkileg és szellemileg ezzé, vagy azzá válni. Apámban sokkal erősebben benne volt még a reszketés veszélyeztetett pusztán életünkért és a szinte állati törekvés, hogy az idegen hegyi faluban sorsunkat biztosítsa azzal, amivel egyedül lehet biztosítani: pénzzel, semhogy alkalmas lettem volna ideálok befogására és hirdetésére.

6.

Érdekelt a tanulás, mert mint a kivándorló az új hazában, meg akartam tanulni a nyelvet, a szakásokat és az ismereteket, amelyek az új terepen való létfenntartáshoz elengedhetetlenül szükségesek. Az iskolát úgy fogtam fel, hogy alkalmas arra, hogy olcsón és gyorsan eltanuljak mindent, ami nélkülözhetetlen s amit, ha nem járnék iskolába, nagy erőfeszítéssel innen is, onnan is hosszú idő alatt lehetne csak összeszedni. Jeles tanuló voltam, de belül sohasem melegekedtem fel az iskola, mint erkölcsi intézmény iránt, - olyan viszonyban voltam vele, mint egy pályaudvarral, ahonnan el lehet utazni a világba. Közben pénzt kerestem, elsősorban kártyával. Spitz fiakeros tanított meg alsózni, már tizenhárom éves koromban fosztogattam a kocsisokat.

- Csodagyerek! - mondták a fiakerosok. - Egy kártya-Frank! Móric! A legjobban alsózik Váradtól Szigetig!

Később, kereskedelmista koromban magyar levelezést végeztem azoknál a kereskedőknél, akik már beszéltek magyarul, de írni még nem tudtak. Ezekről éltem s még apámnak is küldtem haza a keresetem feleslegéből.

Tizennyolc éves voltam s mondom, ha megvoltak is körbe vágó, koromhoz illő tárgyismereitek, közömbös maradtam vallási, társadalmi eszmények, kötelezettségek és szolidaritások iránt. Ekkor elvittek a háborúba. A háború a legkevésbé alkalmas arra, hogy ideálok mellé lekössön. De e nem nyilvánosságnak szánt feljegyzésekben állítom, hogy a két és fél év alatt, amíg a fronton és a kórházakban voltam, egyetlen eszmei hang, vagy csak patetikus frázis sem ütötte meg a fületem. Állítom, hogy semmi sem tudja jobban denacionalizálni az egyszerű népet is, mint a háború. Ne felejtjük el, hogy nincs még ilyen helyzet, amelyben az egyes ember hajlamai és érdekei pillanatnyilag ennyire ellentétesek lennének az állam céljaival és érdekeivel. Az államnak az az érdeke, hogy az egyes ember otthagyja saját életkörét és elmenjen oda, ahol egyébként soha nem lett volna keresnivalója s önzése és életösztöne ellenére rohanjon bele a legnagyobb bajba s szükség esetén haljon meg. Holott egész életében minden energiájával és ravaszságával arra törekedett, hogy a bajokat elkerülje s az életét fenntartsa. Minden állam előre tisztában van azzal, hogy a háború egy-két hónapja alatt ez az érdekellentét élesen jelentkezik, ezért hárít minden felelősséget az ellenségre. A háború utolsó évében nem találkoztam senkivel, aki gyűlölte volna az ellenséget. Az árkokban és a kórházakban olyanfajta szolidaritás alakult ki az ellenséges egyenruhájú katonák közt, mint két konkurrens bányavállalat munkásai közt, akik egyforma pokolban dolgoznak.

7.

Még kevésbé volt alkalmas a háború arra, hogy szilárd erkölcsi fogalmakat plántáljon belém. Otthon, a családban, ahonnan különben tízéves koromban már elkerültem, érthetően nem alakult ki határozott erkölcsi rend. Apám, aki a rágyújtott ház és a szurony elől mentette meg az irháját s a mi bőrünket, a csendes, sunyi, bihari faluban, ahol a közönséges járókelő is úgy surrant, mintha rosszban törné a fejét, nem erkölcsi elvek szerint, hanem mindig a pillanatnyi szükség, vagy taktika sugallatára cselekedett. Ha lehetett, erőszakos és mohó volt; ha meg kellett húznia magát, csuszómászó és mézesmázos - ahogy a helyzet diktálta. Elvette, amit elvehetett, de minden este azzal a kockázattal feküdt le, hogy egyetlen éjszaka esetleg elvesznek tőle mindent. Akit üldöznek s aki éjjel-nappal a puszta életét védi, nem lehet etikus lény. Az elnyomott és a szegény ember felrúgja az erkölcsöt, legfeljebb ha akkor nem, mikor valamilyen önfeláldozó fanatizmus, vagy önsanyargató szektáriusság eszelősége keríti hatalmába. A háborúban azonos célért s egyforma vezényszóra harcoltunk, de ha alkalom kínálkozott rá, mindenki hajlandó volt szomszéd bajtársa rovására javítani a helyzetén. Amikor a menettel kértem a frontra, leraktam a hátizsákomat az árokban kijelölt helyemen, a lőrés alatt: - mialatt hátramentem a latrinára, kilopták belőle a négy rezervakonzervemet. Mikor Szigeten betettek a menetbe, Spitz tanácsára vettem egy könnyű teveszörplédet, mert a kincstári „dekni”, a marhanehez lópokróc magába itta a vizet s esőben tíz kilóval nehezebb volt tőle a rüsztung. Amikor a lövészárokból először vettem elő a plédet, a szakaszvezető, aki már tíz hónapja kinn volt a fronton, megfogta, élvetegen gyurta-gyömöszölte, aztán ezt mondta:

- Fenejó takarója van, önkéntes úr! Mellette maradok, hátha elhull.

Mint a keselyű, úgy keringett körülöttem azontúl. Ütközet alatt mindig a nyomomban járt, holott otthon szelíd falusi suszter volt s még hozzá baptista. De itt csak az volt a fontos, hogy esetleg könnyebb és melegebb takaró alatt húzódhat meg a hideg szeptemberi éjszakában, ha a szomszéd bajtárs a meszesgödörbe kerül. Egyszer, ütközet után, húsz lépésre az állástól feküdt egy orosz tiszti hulla, hanyatt a lejtős terepen és a sárga tiszticsizmája talpát fordította felénk. A bakancsok lehámlottak a lábunkról, mint a papír s a bakák, különösen a parasztok, akiket a csizma önmagáért is izgatott, egész nap azon tanakodtak, hogyan lehetne megszerezni az orosz tiszti csizmát. Tisztjeink is megéreztek, hogy a parasztbakák valósággal transzban vannak a csizmától. A századparancsnok „kikötés” terhe alatt megtiltotta, hogy valaki kimerészkedjék az árokból. Álló harc volt, csak ritkán pukkant egy-egy lövés, de hatan sebesültek meg, amíg a hetedik késő éjszakára mégis leráncigálta az orosz tisztről a csizmát és mindjárt felhúzta a saját lábára. Loptunk is, ahol lehetett s még csak az a lovagiasság sem volt meg bennünk, ami a ponyvaregény alföldi haramiáiban, akik a szegényeket nem bántották. A kis ukrán vagy lengyel paraszttól éppúgy elloptuk a tyúkot, vagy a disznót, mint a zsidótól a libát s a nagyobb birtokokról az éléskamrában maradt sonkákat, zsíros bödönöket, befőtteket. S ha már nem lehetett lopni, akkor céltalanul pusztítottuk, ami éppen elénk került: a gyümölcsfákba beledöftük a szuronyt, letéptük a palánkokat, betörtük a véletlenül épen maradt ablakokat, feltüzeltük a zongorákat, letapostuk a vetéseket. Sefteltünk az elesettektől elszedett tárgyakkal, csencseltünk a foglyokkal, - ahogy most a cserkészek mondják - s a nőekkel ugyanúgy bántunk, mint a tárgyakkal - átgázoltunk rajtuk, ha elénk kerültek. Mindegy: gyerek vagy öreg, szutykos vagy dáma, senkit sem feszélyezett sem a saját nője emléke, sem a betegségtől való félelem.

8.

Ne csodálkozzék tehát senki, hogy nem voltak ideáljaim és skrupulusaim: ebben a világban mindkettő annyit jelentett, mint fegyvertelennek lenni. Amikor 1918 októberében Pestre érkeztem, éppen olyan piszkos voltam belülről, mint kívülről. S amikor most beültem a dunaparti kávéházba, szakállasan, a mocskos és gyűrött ruhámban s ferdére taposott bakancsban, a pincér azért nem ütközött meg a rondaságomon, mert ebben az időben már senki sem ütközött meg semmin. Egy rokkant főhadnagy ült a szomszéd asztalnál: nem volt álla, elvitte a srapnel. Még észre sem vették. Én is csak futólag néztem meg: olyan volt, mint a kiásott koponya, amelynek a fele hiányzik, de a másik felén rajta maradt a hús, sőt a pír is. Itta a hadi-feketét és mohón olvasta az ujságot. Világos fehérkávét rendeltem. Nem volt kenyérjegyem, dupla árért kaptam a kenyereslánytól egy karéj kukoricakenyeret. Az asztalon feküdt az ujság, - nem voltam rendszeres ujságolvasó, fogalmam se volt a helyzetről, legkevésbé a belpolitikai mozgalmakról. De tudtam, hogy mindenki békét akar, diadalmas, vagy megegyezésem, annexiós, vagy nem annexiós, közös, vagy külön békét, de békét. De azon a napon, amikor Tisza bejelentette, hogy elvesztettük a háborút, véletlenül nem olvastam ujságot s nem is hallottam róla. Régóta sejtettem, hogy a vége felé járunk, - ám, hogy hogyan lesz vége, hogy mi jön utána, arról sejtelmem sem volt s ha gondolkoztam róla, legfeljebb egyéni szempontból. Egész jól megvoltam ebbe a háborúba, biztos exisztencia volt, szép pénzt kerestem - és ha arra gondoltam, hogy vége lesz, nem örültem. Igaz, nem is voltam kétségbeesve. Biztam a szerencsémben, a szürkeségemben, az óvatosságomban és a kártyában. Pénzem egy részét Spitznél deponáltam, aki vigyáz rá és visszaadja, ha kérem. Mindenesetre elhatároztam, hogy mielőtt vége lesz a háborúnak, hazamegyek Benefalvára. A családomról hét hónap óta nem kaptam hírt. Mi lenne, ha most kerülővel mennék haza Szigetre, Váradon keresztül, ahonnan mindíg akad kocsis Belényes felé? Igen, lehet, hogy hazanézek egy-két napra, mert ki tudja, mi lesz, ha vége lesz.

9.

De tíz perccel később már vége is volt.

Háromnegyedtizenegykor bejött a kávéházba egy félgyászruhás, harminconfelüli, molett nő, leült a szomszéd asztalhoz és rám mosolygott. Arra már rájöttem, hogy nem lehetek olyan mocskos és borotvátalan, hogy utcán, vonaton, kávéházban ne akadjon nő, aki rám mosolyog. Különben is, korán délelőtt volt s ilyenkor a nők megegyeznek a harmadrendű zsákmánnyal, mert a jó palik még alusznak. Kérdően bólintott, én immel-ámmal visszabólintottam, hogy nem bánom, ha odaül.

- Ibi vagyok - mondta -, honnan jött, kis manus?
- Máramarosszigetről - mondtam.
- Nem rossz hely! Azt hittem, direkt a frontról.
- Azt már nem. Abból már elég volt.
- Hányas? - kérdezte szakszerűen.
- Ötvenkettes.
- Szegény férjem harminckettes volt. Főhadnagy.
- Na jó, jó - mondtam. - Hadiözvegy. Ki nem hadiözvegy?

- Becsületszavamra. Grodeknél esett el. Úgy-e, rendelhetek egy reggelit?

- Miattam rendelhetsz.

- De kifizeti?

- Attól függ.

A nő nevetett.

- Kérek egy cigarettát.

Kihalásztam a zubbony zsebeiből egy békebeli Memphist.

- Szavamra, Memphis! - lelkesedett a nő - feketebetűs, tizenégyes. Maga tele lehet pénzzel, önkéntes! Miért nem borotválkozik meg? Mért ilyen koszos?

- Nincs időm.

- Akar borotválkozni? Jöjjön el a Hammam-fürdőbe, veszünk egy dupla kabint. Mingyárt meg is borotválkozhat.

A gőz- és kádfürdő volt abban az időben a legbiztonságosabb garni, ott a katonai rendőrség nem razziázott. De most, délelőtt tizenegykor menjek el vele a fürdőbe? Igaz, hogy nincs semmi dolgom a délutáni vonatig. Elmehetnék ugyan a Tokióba is, ahol biztosan akadna kártyaparti. De aztán mégis a fürdő mellett döntöttem. Elsősorban a melegvíz és a borotválkozás miatt.

- Na menjünk - mondtam. - De akkor mingyárt! - Felálltam és fizettem.

A Ferenc József téren nem volt rendkívüli mozgalmasság. De amikor a Fürdő utcához értünk, mintha a hordóból kiütötték volna a csapat, egyszerre bezudult a térre a csöcselék.

Csukaszürke és entente-barna katonaruhák és fiatal gyerek-civilek, köztük nagyon sok nő. A járdán mentünk s bár a hadiözvegy, megérezve a közeledő veszélyt, szorosan belémkapaszkodott, hirtelen a járdára felcsapott tömeg lendületének sodrába kerültem, amely, mint a gépszíj a munkást, elkapott és bevágott a kavargás közepébe. Visszafordulva még láttam, amint a hadiözvegy a Kereskedelmi Bank falához lapítva, felemelt öklökkel hadonászott; bizonyára káromkodott is. Ritka pech; a „történelem” az utolsó pillanatban elvitte a biztos palit. Most hát benn voltam a tömegben s bár ki akartam kecmeregni belőle, ellenállhatatlanul sodort magával. Az ordításból csak szavakat vettem ki: ... a király... a királyhoz... a királyhoz akarunk menni - erősödött fokozódó viharossággal és egységességgel. Mire a Deák szoborhoz értünk, szavalókórus szabályosságával deklamálta az egész tér:

- A királyhoz akarunk menni! A királyhoz! Éljen a király! Éljen a békekirály!

Váratlanul visszahőköltek és elnémultak. A Lánchíd pesti hídfőjénél elállta az utat egy század bosnyák, felemelt puskacsövét fordítva felénk. A járdán, a tömeg fölé emelkedve, egy tiszt állt felemelt karddal: ha suhint, a puskát nyomban elsütik. De aztán nem suhintott. A tömegből kivált három tiszt és elindult a bosnyákok felé. Én meglehetősen hátul álltam, de onnan is látni lehetett, ahogyan a bosnyákok kezében megremegett a puska. A bosnyák tiszt kardja még merevebben bökött az ég felé. A mi három tisztünk most hozzálépett. Őt percig sem tartott a tanácskozás: a bosnyák főhadnagy kardja lassan lekonyult. A mi tisztjeink hirtelen megfordultak s boldog szenvedélyességgel ők rántották ki a kardjukat. Egyszerre kiáltották ugyanazt:

- Emberek! Szabad az út! Megyünk a királyhoz!

- Éljen a király! - ordított a tömeg, a vállára kapta a három tisztet. Csak most láttam, hogy az egyik közülük, aki kihúzott karddal a tömeg felett imbolygott, az álltalan főhadnagy, aki az

előbb a szomszéd asztalnál reggelizett a kávéházban. Hogy került ide ilyen gyorsan? Pláne a tömeg élére? A fene hitte volna róla, amint ott nyugodtan ült, itta a pocsék kávé és olvasta a lapokat, hogy pillanatok alatt nekimegy a bosnyák puskáknak. Hajszálon mult, hogy le nem puffantották. Igaz, szépen van dekorálva; két signum laudisa, nagyezüstje, kisezüstje. Ha jól sejtem, vaskeresztje is, - s az is igaz, hogy a srapnel elvitte az állát. De éppen ezért, - nem volt neki elég?

10.

A belső várudvarig nem állított meg bennünket semmiféle karhatalom. A rendőrök ugyan nyomunkban jártak, de tanácsstalanságukban nem léptek közbe. Világosan lerítt az arcukról, hogy nem rokonszenveznek a tömeggel. A rendőrök semmiféle tömegmozgalommal nem rokonszenveznek. A forradalom számos embernek szabadságot, fosztogatási vagy érvényesítési alkalmat, vagy bukást és halált jelent - a rendőrnek permanenciát. S ki rajong olyasmiért, amiért napokig nem láthatja a családját Pestkörnyéken? Ha rajtuk mulnék, bizonyára elbánnának a csöcselékekkel és el is tudnának bánni, - de a szemükben már látszik a bizonytalanság, nem ismerik ki magukat, nem tudják, ki vagy mi van a tömeg mögött, amely éljenzi a királyt, Károlyit, a nemzeti tanácsot, a békét, a forradalmat - hátha holnap mégis ezek lesznek az urak s közülük kerül ki a főkapitány? De a beljünk nevelt rendcsináló ösztön végül mégis működni kezdett. Valamelyik rendőrtisztnek eszébe jutott, hogy szabadon kell hagyatni a járdát. Másodpercek alatt végigszalad a tömegen az udvarias parancs:

- Tessék kérem szabadon hagyni a gyalogutat!

Így egyeztek ki önmagukkal: a kocsit átengedték a forradalomnak, a járdát meg fenntartották a régi rendnek. S a tömeg respektálta is a rendészeti intézkedést; általában fölöttébb vigyázott, hogy ne kövessen el durva, anarchikus, a köznap büntetőtörvénykönyvbe ütköző dolgokat. Egy kölyök követ hajított egy gázlámpa felé: a szomszédai megfogták és lefofozták. Nem, ez a tömeg nem ment fel a járdára, amikor a rendőrök eltiltották és mindenáron a királlyal, a törvényes királlyal, a békekirállyal akart beszélni. Nem volt igazi forradalmi tömeg: csak az államhatalom és a régi rend gyengeségét érezte meg, de nem eszmélt rá saját erejére. Tehát a királyhoz megyünk - állapítottam meg érdeklődve. - Jelzem, már láttam egyszer a királyt, még trónörökös korában, amikor meglátogatta a hadosztályt Dorna Vatrán. Két lépésre tőlem elvonult a vonal előtt, erőltetett katonás léptekkel. Kicsit emlékeztetett a főtörzsorvosra, de a békebeli fogorvos sokkal jobban és egyenletesebben játszott a kemény katonát. A király tizlépésenként kiesett a szerepéből, eltűnődött, vagy búsan mosolygott. Mintha azt kérdezte volna magától: pont ebben a rumliban kellett nekem, a többszörös boldog családapának, a szép hegyi kastélyok és a békés salzkammerguti fürdőhelyek turistaruhás kedvelőjének beleesnem? Akkor is részvétet és vonzalmat éreztem a király iránt. Hát még ez, ami most következik, - mit akarnak tőle? A békét jóval régebben akarja, mint a tömeg. És a választójogot is, amiről itt szintén kiabálnak. De ha most meg is adja, kérdés, mit szól hozzá Benefalván a jegyző és a szolgabíró? Láttam választást Benefalván; betereték a parasztokat és a mócokat a járási székhelyre és a főbíró háza előtti téren glédába állították őket. Akkor kinyíltott a nagy tölgyfakapu és kilovagolt rajta a főbíró. Lépésben a választók közé hajtott, azok engedelmesen szétváltak. Akkor a főbíró leszámoltatta a kettészakított tömeg kisebb részét, - ezek voltak az ellenzéki szavazók. Aztán következett a többség leszámolása, a kormánypártiaké. Tíz perc múlva az ablakból kihirdette az eredményt: *Passovits Tihamér doktort ezennel megválasztott képviselőnek jelentem ki!* Aztán az emberek elmentek a nagykocsmába, mindenki ihatott egy pohár pálinkát és kapott egy szafaládét. Mehettek vissza, a hegyek közé.

Már most: mit ér, ha a király itt a Várban akármit ígér, vagy megad, - nem mehet el mindenüvé a hegyek közé és a tanyákra, hogy személyesen ellenőrizze, mit csinálnak! Az lenne jó, ha minden úgy maradna, ahogy eddig volt. Mi lesz, ha ezek az alattomos, mindenre kapható parasztok, akiből, ha berugnak, kijön az igazi vadság, azt teszik, amit akarnak? Percek alatt nem lesz bíró, jegyző, pap, zsidó. Minden felborul, senki se vigyáz ránk és senki se fizeti, amivel tartozik. A városi emberek nem tudják, hogy mi történék a végeken, ha nem lenne fék. Az ilyesmi mindenkinek inkább érdeke, mint a zsidónak, aki egyedül él a falun, valami laza és másodpercek alatt megszakadó szövetségben a közigazgatással, amely ilyenkor sajátmagát sem tudja megvédeni. Eféle gondolatok jártak a fejemben a belső várudvaron, ahol, talán a visszhangtól, a lárma visítóvá vékonyodott, mint az iskolaudvaron, amikor a gyerekek a tanév utolsó tízpercében kitódulnak és már nincs sem tanári tekintély, sem fegyelem, sem a megtorlástól való félelem.

11.

Köröskörül az emeleti ablakokban ijedt és zavart arcok. Úgy pislogtak az udvarra, mint a proliasszonyok, ha lenn, a vízvezeték körül, megjelenik a rendőrség, hogy átkutassa valaki után a házat, akit köröznek - s egyikük sem tudja, nem az ő férje, vagy fia került-e bele az éjszaka valamilyen kalamajkába. De felfedeztem egy lakáj-arcot, amely nem volt sem ijedt, sem zavart, hanem vérig sértett, - hogy meri betenni ide a lábát ez a csürhe?! Ide eddig legfeljebb szelíd vidékiek jöttek Szent Istvánkor, vagy az iskolák, amelyeknek a tanító a botjával elmagyarázta, hogy melyik szárnyon ki lakik s hogy hol lakik a király, a király! S most az egyik elsőemeleti ablak hirtelen kitérült s a párkányára ugrott egy koromfekete, göndörfürtű, sápadtarcú, dúlttekintetű fiatalember kibontotta a nemzetiszínű lobogót. Hirtelen csönd támadt és a fiatalember átható torokhangon, raccsolva, ezt kiáltotta:

- A király Gödöllőn van! Azt üzenjük a királynak, hogy a magyar ifjúság beszélni akar vele!

- Igen, beszélni akar vele! Éljen a király! - visszhangozta az udvar. Valaki a mellettem torlódók közül felismerte a göndörfürtűt és csodálkozva ezt mondta:

- Hiszen ez a Rappaport!

Ajaj, Rappaport! - mondtam magamnak. - Rappaport, itt mingyárt baj lesz. Miért éppen Rappaport? Hogy furakodott ez be a palotába és hogy jutott az ablakhoz? Én is sok ajtón bejutottam, nem zászlóval, hanem áruval, de senkise látott, amikor besurrantam. Ám ezt a Rappaportot az apja nyilván nem tanította meg arra, hogy a zsidó maradjon az árnyékban! Ez a Rappaport egyenesen a királlyal akar beszélni! Magával a királlyal, akivel eddig a legnagyobb urak, a miniszterek és a bankelnökök is csak úgy beszélhettek, ha ő kérdezett: - Milyen volt a termés? - Köszönöm, kielégítő, felséges uram. - És most ez a Rappaport akar beszélni a királlyal, zászlóval a kezében!

Éreztem, hogy nagy baj van készülóban.

Már jött is a baj. Egy lovasrendőrszakaszban utolsókat lobbanhatott a drill és a hűség, mert kivont karddal a tömegbe rugtatott. A mi tisztjeink is kihúzták a kardjukat, hogy harcoljanak. De a civilek ész nélkül menekültek, egymást taposták az udvarból kivezető keskeny boltívek alatt. Talán azért, mert belülről a rendőrökkel voltam szolidáris, nem szaladtam el. Hogy úgy mondjam - kórházpárti voltam. - Elképzeltem, mi lenne, ha a betegek és a werterek ugyanígy fellázadnának Siket ellen. Egy dühösen felém lovagló rendőrtisztre a lehető legbarátságosabban rá is mosolyogtam. S még mondtam is valamit, azt hiszem, ezt:

- Felügyelő úr, tévedés! Én nem tartozom közéjük, én csak...

Többet nem mondhattam, a szájam telecsorgott vérrel, nagy slukkokban nyeldestem. Aztán elvesztettem az öntudatomat. Arra eszméltem, hogy a levegőben imbolygok s ismeretlen civilek összefont kezükből rögtönzött hordágyon visznek lefelé a Várhegy lépcsőjén. Elöttem egész sor ilyen eleven hordágy döcögött, a sziruposan meleg hegyoldali napsütésben és a pokoli lármában, amelyet a front óta nem hallottam. A sebem fáj ugyan, de tudtam volna járni is s a legszívesebben mingyárt kiszabadítottam volna magamat a lelkes s bosszúszomjas szanitécek kezéből. Hová visznek ezek, nekem semmi közöm az egészhez? Még bevisznek a Conti utcába, ahol a falhoz állítanak. Katonaruhában vagyok, senkisem hiszi el, hogy éppen a fürdőbe készültem a hadiözvegygel, amikor... A rendőrnek is meg akartam mondani, hogy én éppen ellenkezően... hogy mi a véleményem egy forradalomról, amelyben Rappaport beszélni akar a királlyal...

Leértünk a Lánchídhöz. A „csőcselék” megállította a magánfogatokat és konflisokat, kiszállította az utasokat s a sebesülteket rakta fel a helyükbe. Engem harmadmagammal kétfogatos gumirádlerre dobtak fel. A kocsis mellett sérületlen katona ült és ordított. A járókelők körülözönlötték a kocsikat, mint a máramarosszigeti jogászok békében Fedákét, amikor vendégszerepelt a Bob hercegben. Bógték a Kossuth-nótát, a Marseillaisét, a Rákóczi indulót, - fenyegetődztek és röhögtek, de esküszöm, volt olyan is, aki sírt. Moccanni sem mertem, a hadbírószágtól, a statáriumtól dideregtem, aztán hirtelen a melleimhez kaptam. Megvan-e a brieftasnim, amiben a vagyonom van s a pénz, amit a kaviárért kaptam a Tokióban? Tudtam, ha a világ összedől s ha felkötnek, mint lázítót, Siket az akasztófa alá is eljön követelni a ráeső részt, mert pénzdolgokban sohasem ismert tréfát. A brieftasni megvolt, ez kissé visszaadta a biztonságomat. Csökönnyösen hittem, hogy ha valamivel, akkor pénzzel ki lehet mászni a legnagyobb bajból.

Csak a Lánchíd közepén vettem szemügyre a szomszédaimat. Balról alélt civil vérzett, jobbról az álltalan. Az ijesztő félarcra most rászáradt a vér, olyan egyenletesen, mintha indiánvörössel bemázolták volna. Nem törődött a sebével, kiabált, hadonászott a tömeg felé.

- Rémes! - nyöszörögtem és megböktém a könyökömmel. - Mi lesz ebből, főhadnagy úr?

- Nagyot kaptál? - kérdezte förtelmesen vigyorogva.

- Nem tudom. De sokkal jobban érdekel, hogyan szabadulunk ebből a slamasztikából?

- Legrosszabb esetben felkötnek bennünket, pajtás! - felelt szinte vidáman.

Felkötnek? Mi az, hogy felkötnek? Igen, neki könnyű, neki mindegy. Neki nincs áll. Az ilyen ember nem is akarhat mást, mint világvégét. Ilyen arccal nem is lehet majd élni, ha egyszer az élet megint rendesen folyik. Ha leveti a katonaruhát, olyan lesz, mint az eleven halál. De hogy jövök ahhoz, akinek megvan az állam és kutyabajom? - lőtt sebem hat nap alatt behegedt - az életrevalósággal és az ügyességemmel akkor is felülmaradtam, amikor mindenki csak veszített, vackolódott és szenvedett, - hogy jövök ahhoz, hogy ezzel a félarcúval együtt megdögöljek, amikor már nincs is háború? Hiába volt az apai aranyszabály. Itt ülök a hintóban, exponáltan, ünnepelten, mindenki rám néz, a szemével simogat, - kell a fenének! Én sohasem akartam díszhintón bevonulni, a fal mellett akartam csúszni mindíg.

12.

A pesti hídfőnél megint rendőrök. Jön a sortűz! Most kellene elszelelni, ha lehetne. De nem lehet, a tömeg vigyáz rám. Kihűlt szívvel vártam a golyót, a vér alatt is észre lehetett venni az arcom gyáva sápadtságát. De két kocsi már baj nélkül elgördült a rendőrök előtt. Én a harmadik kocsiban ültem - a sortűz most is elmaradt. Azért hátrakaptam a fejemet, mint aki

attól tart, hogy a lövés hátulról éri: a szemem találkozott a rendőrökével, akik azzal a haragos, de passzív tekintettel néztek utánunk, amellyel fiatal parasztlegénykorukban a vonat után: kapanyél helyett most a puskacsőre támaszkodtak.

Behajtottunk a Dorottya utcába. Az orromon koppant valami. Felkaptam a fejemet. Szőke lány hajolt ki a harmadikemeleti erkélyről. Fehér virág koppant az orromon, azt hittem, krizantém. Őszirózsa volt. Bizonyosan tudom, hogy a szőke lány volt, aki ezen a napon először dobta el az őszirózsaát. A Lánchídon még nyoma se volt semmiféle virágnak, de a következő másodpercben már minden ablakból őszirózsa zuhogott. Mire a Gizella térre értünk, a kocsikat, az egész utcát ellepte, minden gomblyukban, minden civilkalap és minden katonasapka mellett fehérlett. Sohasem fogom megérteni. Egy masamódlány ledobott egy virágot, - valóságos fakircsoda, hogy ebből az egyetlen virágból az egész utcát, az egész várost, az egész országot elöntő fehér virágtenger lett. Senki sem adta ki a jelszót, senki sem avatta szimbolummá; máig sem tudom, mi ennek a titoknak a megfejtése...

II. Fejezet AZ ÁLLTALAN FŐHADNAGY

1.

A Károlyi-palotában a vendégszobában helyeztek el bennünket, sebesülteket. A fiatal grófnő és egy németül beszélő idősebb hölgy, a kulcsárnő mosta ki és kötözte be hevenyészetten a sebeinket. A grófnő zavarbaejtően gyönyörű volt - ha ránéztem, el kellett kapnom a szememet: a hamvasbarna haja, az acélkék, csillagszeme, a keze, a lába, a dereka, mint egy Gainsborough. Mintha ékszerkirakat ablakát betörték volna előttem s most az üvegnél is jobban védené tőlem a kicsiségi tudatom. Otthon, Bánkon is ismertem egy grófnőt: Pritzingen-Kerstenaunét. Apám házi orvos volt a kastélyban s gyerekkoromban engem is felvitt magával, ha érte küldték a kocsit. Pritzingen-Kerstenaugróf úgy festett, mint egy öreg urasági kertész, a skót Marion grófnő, mint a korabeli női emancipációs mozgalmak vezérnői - mint például a képes lapokban percenként reprodukált Lady Pankhurst, közvetlenül azután, hogy a rendőrök megtépázták. Emlékeztetett egy eldugott faluban lévő dickensi árvaház elhízott felügyelőnőjére is, akinek keze alatt a gyerekek elrongyolódnak s már ő sem ad a külsejére. A gróf, ha talpon volt, olyan széles szalmakalapot hordott, mint az olasz lovak és kék inget, sárga ceignadrágot és szandált. Gyakran láttam permetezővel a hátán. Apám prostata-bántalmak ellen kezelte s kénytelen-kelletlen bölcseleti vitákat folytatott vele. A gróf ateista volt, de olyan felülről és imperatívén, ahogyan csak egy latifundium ura tud szembeszállni az Istennel is. Apám tipikusan XIX. századbeli ember volt: humanus és humanista, idealista és pozitivista - amellet szkeptikus - szelíd és türelmes mindenféle ellenvéleménnyel és ellenféllel szemben. A gróf kegyura volt a községnek és amikor az egyik falu plébánosa kipredikálta, elhatározta, hogy becsukatja a templomokat. Szegény öregem minden diplomáciáját latba vetette, hogy eltérítse a szándékától.

Pritzingen-Kerstenaugróf haladó világszemlélete fölöttébb egyoldalú volt: Isten létezését nem ismerte el, de az emberekről, akik felett a 47.000 holdon uralkodott, szintén nem vett túlságosan sok tudomást. Valójában nem ismert sem Istent, sem embert. A tájékozatlan és optimista szabadgondolkodó körökben várakozásteljesen számontartották az antiklerikális grófot, mint a magyar főúri osztály kevés felvilágosultjának egyikét, de senki sem járt közülük a birtokon s ha megpróbálta volna, be sem engedik. A gróf dölyfösebb, zárkózottabb volt, mint akármelyik környékbeli istenhívő feudális - bár meg volt győződve, hogy demokrata, mert hanyagul és kopottan öltözködött házonkívül is, otthon nem lehetett megkülönböztetni a kertésztől s a legrozogább fogatokon járt, igaz, hogy pompás lovakkal.

Apámat először éjszaka hívták a kastélyba. A gróf éppen délután jött vissza Bécsből, a tanártól, de este már olyan fájdalmi támadtak, hogy a grófnő sürgősen felhívatta apámat, a falusi zsidó orvost. Mingyárt megnyerte a csatát azzal, hogy közönséges injekcióval átmenetileg megszüntette a fájdalmait. Volt a faluban keresztény orvos is, de a régifajta urakban, még a királyokban is még élt a babona, amely a zsidó orvosnak mágikus tudást tulajdonított - mintha apám, Dános Ármin dr megőrzött volna még valamit azokból a bűvös titkokból, amelyeket a zsidók a babiloni fogság alatt ellestek. A cigányasszonynak is elhitték, hogy jósolni tud, a zsidónak is, hogy tud gyógyítani. Kétségtelen, hogy apám rendszeres kezelése javított a gróf állapotán, főleg közérzetén. Minden nap felvitette a kastélyba s amilyen mértékben jobban érezte magát, olyan mértékben avatta be apámat dühös és konfuzus ateista bölcseletébe. Apám szerényen mosolyogva bólogatott s időnként csak azért csinált úgy, mintha ellenkeznék, hogy a gróf ne vegye észre, hogy rögeszmésnek tartja. A gróf istentelen volt, de egyébként császárhű; materialista, de pénzügyi dolgokban fukar. Apámnak sokszor

három évig nem fizetett s arról nem is esett szó, hogy honorálja a parasztok gyógyítását, ami apámat az óriási birtok szétszórt tanyái közt szinte teljesen lekötötte.

2.

Szegény öregem naphosszat járta a cselédputrikat, ahol ablaktalan és kéménytelen vertfalas szobákban öten-tizen laktak egymás hegyén-hátán, a kemencefüstben, a légyfelhőben és az emberszagban, amely efajta cselédlakásban búzzé fajul. Apám gyakran elvitt magával - láttam felpuffadthasú csecsemőhullákat, cséplőgéptől letépett karokat, megkéselt legényeket, félholtra vert asszonyokat, undorítóan ótvaros fejeket, közeli családtagtól teherbe ejtett fiatal leányokat, vakon született és vízfejű gyerekeket, - de meglepően bájos gyerekarcokat, váratlanul tiszta és értelmes szemeket és graciózus mozdulatokat is, amelyeknek azonban egy-két év után nyomuk sem maradt. Eleinte undorodtam tőlük, mert piszkosak, betegek, bűdösek és nyersegek voltak. De apám tekintetében részvét és tehetetlen elkeseredés volt. Szegény öregem, sohasem mondta, hogy sajnáljam vagy szeressem a szegényeket, - de ahogyan állt a rókaszagú szobában, mérte a lázat és kopogtatta a tetűtől, bolhától felmárt gyerekhátakat, beoltotta a csecsemőket, bátorította az utolsó tüdőcafatókat köpködő heptikás öregeket és ahogyan a fehérneműszekrényeken féltékenyen őrködő anyámtól ellopott lepedőket ráterítette a szalmára, ahol a parasztasszony szülni fog, mindennél maradandóbb tanítás volt. Cinkosok is voltunk apámmal: nem árultam el anyámnak, hogy az öreg lopja a szülő parasztasszonyoknak a rumburgi lepedőit.

Ezek a parasztok egymás közt is zárkóztak, ridegek, sokszor kegyetlenek voltak. Családtagjaik halálát látszólag a leghűvösebben fogadták. Nem titkolták, hogy megkönnyebbülnek, ha szabadulnak a tehetetlen öregektől, vagy a munkaképteleneiktől. S ha a gyerek meghalt, mielőtt napszámba küldhették volna, minden megindultság nélkül vitték haza a hetivásárról a hónuk alatt a narancssárga puhafa koporsót - az asszony már úgymint újra állapotos volt. De mikor szegény apám hirtelen lefordult a csészaról és a tanyákról, mint Szent Jakab napján a búcsúra, felkerekedtek az asszonyok, az öregek, a gyerekek - s a férfiak is, akiknek nem volt dolguk a földeken s végigsírták az utat a doktorháztól a zsidó temetőig, akkor megéreztem, hogy bennük is van jóság, ha valaki megérinti bennük a mélyen elvermelt emberséget; ha valaki egy kicsit jó hozzájuk és úgy segít rajtuk, hogy végül nem teszi őket még inkább rabszolgákká és nem csapja be őket. Egymáshoz ritkán tudtak jók lenni; férj a feleséggel, szülő a gyerekekkel, mert sokkal többet kínlódtak együtt és egymástól, semhogy ne érezték volna folyton egymás terhét. De ha alkalmuk volt egy kis jóra valósságra, egyenesen kaptak rajta; például az állatokhoz jók voltak s a vándorlegényekhez is - általában az idegenekhez, akik erre vetődtek. Nem voltak a szó teológiai és erkölcsi értelmében keresztények - az asszonyokban is csak szokás és babona volt a vallás -, de derekasan viselkedtek a pappal, akit a gróf ateizmusa fél koldussorban tartott, meghallgatták prédikációit, ingyen dolgoztak a földjén vasárnap - csak azért, mert tudták, hogy az uraság nem szereti a papokat. A gróft sem gyűlölték, mint személyt - inkább végzetnek, istencsapásnak tartották, mint a szegénységet, betegséget, a munkát s a rossz időjárást, amellyel amúgyse lehet eredményesen szembeszállni. Inkább alattomos kis aljasságokkal harcoltak ellene - lopták a fáját, fosztogatták a magtárt s kint a mezőn a lomhaság és felületesség szabotázsával károsították. Egyébként rossz szót nem mertek mondani róla; az arcuk inkább rémült, mint gyűlölködő volt, amikor a gróf megjelent a tábla szélén, vagy a cséplőgépnél. A grófnőről, nem tudni miért, hamisan érzelmes elképzelésük támadt. Az angol nő arcának unottságát, kedélytelenségét talán szomorúságnak és megkínzottságnak vélték, s rendetlen és egyszerű öltözködéséből arra következtettek, hogy a gróf sajnálja a ruházkodására a pénzt. Azért is sajnálták, mert nem tud magyarul. Magukra

gondoltak, akik elvesznének, ha idegen nép közé kerülnének. A grófnő 35 éves házasság után csakugyan nem tudott egy magyar szót sem, sőt németül is csak törve beszélt. S ha a bolond gróftól még kitelt néhanapján valamelyes váratlanul emberséges gesztus, az angol nő egyenesen, megingathatatlanul volt jégesen érzéketlen; nem is rosszaságból, de az alsórendűek életviszonyaiban való tökéletes járatlanságból. Még csak nem is érzett a parasztok és a polgárok iránt ellenszenvet; tájékozatlanul, szórakozottan, ásítva, minden érdeklődés nélkül állt velük szemben.

3.

Mikor apám meghalt, a gróf, aki orvosa halálhíretől halálraváltan lefeküdt az ágyba, Marion grófnőt küldte le hozzánk, hogy kondoleáljon anyámnak. Anyám a rendelőben ült a sámlin. A grófnő belépett, anyám felállt, letörölte könnyeit és meghajolt. A grófnő tanácstalanul felnézett az alacsony plafonra s végigjártatta a szemét a szobán, amelynek falait köröskörül eltakarták a zsúfolt könyvespolcok. Majd gyanakodva a fotőjre pillantott, de nem ült le, hanem egy lépéssel közelebb ment. A szája megmozdult, de másodpercekig nem jött ki a szó száján. Olyan zavartan kereste a szöveget, hogy majdnem megsajnáltam. Nem tudta, nyujtsa-e a kezét; végül belesüllyesztette a porköpenyege zsebébe. Előbb tört németséggel próbált beszélni, majd angolul folytatta:

- Ó, a jó doktor... Tehát meghalt... - mondta konstatálón.

Anyám abbahagyta a sírást, angolul válaszolt:

- Köszönöm, kegyelmes asszony, hogy idefáradt...

A grófnőt nem lepte meg, hogy a bánki zsidó doktorné angolul beszél. Az angol a világ legtermészetesebb dolgának tartja, hogy mindenki tud angolul. Bólintott, megint kereste a szót, azután ezt kérdezte:

- Pénzünk van?

- Van! - mondta anyám meglepetten, kissé élesen.

- Jár még maguknak egy félév. A számtartó majd leküldi. Igazán sajnálom.

Ilyen emlékem volt a grófnőről s azontul is, amikor a hadikórházban idősebb főúri hölgyek látogattak bennünket, mindig újra megállapítottam, hogy alig lehet őket megkülönböztetni egymástól: mindegyikben volt valami gépiesen leereszkedő, hivatásos részvét, amely belefulladt a tájékozatlanságukba és a szórakozottságukba. Mindegyik elkövetett valamilyen tapintatlanságot s mindegyikben volt a kimenős házvezetőnőből, aki divatjamult, rikító holmikba öltözködik, amelyek jó anyagból készültek ugyan, de a szellőzetlen ruhásszekrény dohát árasztják, - mintha a divatlapokat úgy nyirbálták volna nekik, ahogyan a napilapokat a dauphinnek.

4.

De ez a grófnő olyan grófnő volt, amilyenek azok képzelik, akik sohasem láttak még grófnőt - vagy mint a színpadi grófnő a karzatról. Mondom, nem mertem ránézni, a szívem ijedten kalapált és sajogni kezdett a sebem, a hiányzó állam. Ha szép nőt látok és vágyam támad rá, mindig belekap a görcs az ellőtt állcsontomba; - eszembe jut, hogy szörnyeteg vagyok. Mikor a grófnő bekötötte a vérző fejemet és lemosta az arcomról a vért, ezt mondta:

- Ismerem önt látásból, főhadnagy úr.

Hogyne ismert volna - mindenki ismert Pesten. Én voltam az eleven halálfej, aki után megfordultak a gyerekek az utcán és elképedve bámultak meg nemcsak az éptestűek, de a féllábú és kartalan rokkantak is. Figura voltam Pesten, mint a „szaladó ember”, az idegsokkos népfelkelő, akit hirdetési oszloptól hirdetési oszlopig lökött az ördöggént beléköltözött pánik. Általán főhadnagynak hívott mindenki a városban. Egy kíméletlen napilap le is fényképezett; hazafias szöveget írt a fénykép alá, de mégis azzal a céllal közölt le, amellyel az emberi szörnyeket; az összenőtt ikreket, a kétfejű eszkimónőt és a törpe nővel házasságot kötő óriást. Hogyne ismert volna a grófnő - porig sujtott, hogy ismer. Csak akkor enyhült a hirtelen támadt erotikus düh gyötrelme és megalázottságom szégyene, amikor a grófnő, befejezve az ápolónői tevékenységet, folyamatosan beszélni kezdett. Átkozottan jó zenei fülem van, - a hang modulációjából megérezem a szöveg hamisságát, alaptalanságát. Amikor a grófnő ezt mondta: - Önök a forradalom első mártírjai - párnámba furtam a fejemet, annyira sértett ez a szégyenletesen üres és lapos frázis. És azontúl is csak szónokolt, szajkózott: beavatottan, mint aki mindenáron dokumentálni akarja, hogy fontos szerepe van a dolgokban, - de ugyanakkor minden szavából érzett, hogy nincs tisztában a fogalmakkal, összefüggésekkel, még kevésbé az események jelentőségével. Pacifista, demokrata és szentimentálisan népszerű szövegeket hadart, mint egy jótékonysági bazáron a lady patroness, - játszotta a szerepet: a forradalom első asszonyáét. Olyan volt, mint a legtöbb nő, aki híres férfihoz tartozik s amikor a férfi nincs jelen, költőbb a költőnél, festőbb a festőnél. Ilyenkor a nő neveltségessé és ellenszenvesse válik a dilettantizmusával s áruló elszólásaival, amelyből kiderül, hogy valójában még annyi fáradtságot sem vett, hogy felületesség nélkül belemélyedjék a férje dolgaiba, - és ezt a dilettáns és felületes jelleget csak fokozta, hogy a nő grófnő volt, aki csak most tanult járni az alacsonyabbrendű emberek között. Nekem főképpen azért volt kínos hallgatnom, mert állandóan eszembe juttatta Erikát. Ha lehúnytam a szememet - azt hittem, hogy Löbl Erika beszél a szobában. Erika állítólag a menyasszonyom, de tudom, hogy nem az, mert belülről már régen szakítottam vele. Erika is forradalmár, igaz, hogy csak hetek óta - ő is járhatja a száját, szajkózik és ugrat, hogy nem vagyok eléggé radikális. Nincs két hónapja, hogy feljött velem a Körbe; amíg nem volt érdekes, divatos és veszélyes, kötéllel sem tudtam volna felvonszolni. De mióta a Körről sokat írtak s a parlamentben állandóan szó volt róla s a rendőrség néhányszor - igaz, hogy eredménytelenül - házkutatást tartott az Anker-közben, minden este rámakaszkodott.

5.

A szemináriumi előadások untatták, de a folyosókon és az olvasóteremben izgágáskodott a nagyszájú kölykökkel: összemelegedett mindenféle kócos alakokkal s nem volt olyan örültség, amiért ne lelkesedett volna. Mi dolgoztunk tovább, folytattuk a tudományos munkát bent a kisteremben: hallgattuk az előadásokat és előadásokat tartottunk; Mach érzékletelméletéről, Henry Georgeről, a darwinista etikáról, Oswaldról, Freudról, a skandináv földreformról és Naumann Mitropa-tervéről. Azon a napon, amikor a bolgárok megkötötték a külön fegyverszünetet, határoztuk el, hogy egy ciklust rendezünk a XIX. századbeli magyar irodalom ártértékelésének programjával. Rám, aki négy hónapja abszolváltam a filozófián, kész magyar-francia szakos tanár voltam és egy elfeledett költőből, az imádott tanáromtól, Riedl Frigyesztől újra felfedezett Bulla Jánosból doktoráltam, - Kemény Zsigmond ártértékelésének feladatát osztották ki. Ez a szép s fontos munka a kis szobában folyt s az volt a célja, hogy a háború után képzett szellemi elitgarnitúra álljon rendelkezésre. De mialatt mi a szemináriumi szobában dolgoztunk, kint a nagy szobában, a folyosókon és a termekben dörömböltek a türelmet-

len taknyosok és radikalizáltak az izgékony leányok, akik már előre viszonyt folytattak a forradalom számlájára. Rosszfajta idegenek, torreádornak és forradalmárnak öltözött patkányarcúak, agitátorok és rendőrkémek állandóan elégedetlenkedtek a Kör hivatalos magatartásával; csepülték az intellektualizmusát, amelyhez mi, vezetők ragaszkodtunk. Ultimátumokat intéztek hozzánk, hogy jelentsük ki a szocialistákhoz való csatlakozásunkat, holott mi mindvégig szívósan kitartottunk reformista-radikális polgári különállásunk mellett.

6.

Erika ezeket a vádakát és követeléseket személyes támadásként szögezte ellenem. Azt hiszem, ebben az időben már megcsalt a jogással, aki a Szent Imre Körből pártolt át hozzánk s Bokányi-kalapot, orosz inget hordott és szabadverseket írt a Ma-ba. Tudtam, hogy Erika nem először csal meg, - nem is titkolta, hogy mialatt a fronton voltam, szeretője volt dr Kollonicnak, a III. számú anatómiai intézet nős tanársegédének. Erika művészettörténetet hallgatott a filozófián, de Fuchs Boriska nevű osztálytársnőjével, akivel együtt járt a Váczi-utcai gimnáziumba s medika lett, már az első hetekben átjárt a Szvetenay-utcába. Amikor elengedtek a rokkantotthonból, éppen Fuchs Boriska példálódzásaiból tudtam meg, hogy Erikának valami köze volt Kollonicshoz. Egyszer éppen akkor mentem fel Erikáékhoz, amikor Kollonic távozott. Löbl nőgyógyász professzor, Erika apja főtörzsorvos volt a váci kiegészítő kórházban s a felesége is a hét három napján kinn lakott nála. Erika egyedül élt a lakásban a cselédekkel, - nem volt nehéz megállapítani, mi történt, mielőtt megérkeztem. Ebben az időben még kínlódtam Erika aljasságától, de nyíltan felelősségre vonni már nem mertem. Már nem volt állam, már halálfejem volt s pillanatig sem áltattam magam azzal, hogy Erika megbocsátja. Közvetlenül hazaérkezésem után, amikor a fekete bandázssal fedett, behegedt sebbel, először kezdtem kijárni, Erika még mindenüvé magával cipelt: koncertre, színházba, korzóra. Akkor még új voltam szörnyetegnek, s olyan makabresk-attrakció, hogy akárhol megjelentünk, mindenki ránk nézett - s ilyenkor Erika pimaszul hozzámsimult, tüntetett a gyengédségével, a szolidaritásával, az előítéletmentességével. Azt hitte, mindenkiben borzongó tiszteletet ébreszt. De ha megöleltem, nem is titkolta az irtózását. Úgy rendezte, hogy minél kevesebb alkalmunk legyen a szerelmeskedésre. Én kétségbeejtően rá voltam utalva, - bevallom, förtelmes megaláztatások értek szerelmi téren. Egyszer, amikor Erika majdnem nyílt utálkozással visszautasított, megszólítottam egy prostituáltat a sötét mellékutcán. Mikor a gázlámpa alá értünk, a nő sikoltozva elszaladt. Máskor az történt, hogy az egyetemi könyvtár előtt egy harmincéves, csinos, de csontos, férfias külsejű gyászruhás fekete nő megkérdezte, hol lehet eladni régészeti könyveket. A férje archeológus volt, elesett Albániában, szeretné a könyvtárát értékesíteni. Felkísértem a könyvtárigazgatóhoz, aki előzékenyen fogadta és megállapodott velem, hogy másnap átnézi a könyvjegyzéket. A Ferenciek terén el akartam köszönni tőle, de kért, kísérjem el. A budai főutcai ház előtt, amelyben lakott, meginvitált, hogy menjek fel, nézzem meg a könyvtárt. Felmentem, - elég gazdag gyűjtemény volt, főként a délamerikai inka-ásatásokra vonatkozó anyagból. Megsaccoltatta velem, mennyit ér - mondtam egy összeget, hozzátettem, hogy nem vagyok szakértő, de nyugodt lehet, az egyetemi könyvtár nem fogja becsapni. Aztán el akartam menni, de a nő tartóztatott. Egyszerre csak a díványon ült mellettem. Nyílt gerjedelem lobogott a szemében, legalább akkor úgy láttam, de lehet, hogy az egész csak képzelődés volt. De akkor úgy éreztem, hogy ezt az asszonyt valami perverzitás: nekrománia vagy ilyesféle inspirálja - talán a halállal akar szeretkezni. Kirohantam, napokig nem tudtam szabadulni a rettegéstől. Holott, ha most visszagondolok, lehet, hogy csak egy szerencsétlen özvegy volt, akinek a lakásában végre hosszú idő után megjelent egy akármilyen férfi.

7.

De Erika - Erika még ismert engem abból az időből, amikor megvolt az állam. Azt hiszem, csinos, barnabőrű, nyulánk, izmos, jól fejlett fiú voltam, bár azt mondták, hogy sok rajtam a lányos vonás. Különösen a szájamat dícsérte Erika, - amíg megvolt. Erős is voltam - szegény apám mindennél fontosabbnak tartotta, hogy testileg is megálljam a helyemet. Ő alacsony, keszeg, madárcsontú volt, - már tizenhat éves koromban két fejjel magasabbra nőtem nála. Nem, mintha közvetlen őseim túlságosan sokat ültek volna a szobában, - már dédapám is orvos volt, egyike a mult századelő kevés zsidó doktorainak - 1816-ban Balatonfüreden praktizált s a dombos környéket járta naphosszat a kocsiján. 1830-ban külön helytartótanácsi megbizással Győrbe küldték koleraorvosnak. Nagypapám 1848-ban honvédtörzsorvos volt, a forradalom nagy csatáterein vezette a tábori lazaretet, majd Aradon és Komáromban másfél évig fogságban tartották. Közvetlen őseim e megpróbáltatások ellenére is megmaradtak lát-szólag satnyáknak, kismövésűeknek, a kezük és lábuk keskeny volt, mint a nőké. Mediterrán jellegük volt, olaszos, spanyolos, ami a Dunántúlon zsidósnak hatott. Apám majdnem hajszálpontos mása volt nagypapámnak. Pesten, Bécsben és Párisban tanult: segédorvos volt a bécsi klinikán, majd Pesten a Rókusban, ahol meg is maradhatott volna. De hazajött Bánkra, ahova nagypapám orvosként a Bach-korszak elől elvonult. Már nős volt, Pesten vette feleségül anyámat, egy Berg nevű hajduhadházi nagybérllő lányát. Nagypapám még négy évig élt, de a praxist teljesen átengedte apámnak. Szegény öregem nem vágyott vissza Pestre, - az öregekkel ellentétben nem törekedett közszereplésre, a politika csak a legelvontabb fokokon érdekelte és a leggyakorlatibb formában, az emberbarátság formájában. Karrier helyett a könyveket választotta: nem is annyira az orvosi könyveket, noha a faluban is állandóan lépést tartott a tudományával, mert minden szakfolyóiratot és új könyvet megszerzett, - de ezeknél is sokkal szenvedélyesebben a természettudományi és bölcséleti műveket. Én is korán bevettem magam a könyvek közé: már tizennégy éves koromban annyira magukhoz bűvöltek, hogy amikor apám a tanyákat járta, délutánokon keresztül nem mozdultam ki a szobából. De apám azzal a túlzással, amellyel az olyan szülők alkalmazzák az új pedagógiai elveket, akiket pontosan ellenkező módon neveltek, ha rajtacsípett a díványon, ahol könyökeimre támaszkodva a könyv előtt hasaltam, kikergetett a szabadba. Jóformán beledobott a vízbe, hogy usszam, hátszlóra ültetett s részt kellett vennem a körvadászaton.

8.

Nem is tartottak bennünket zsidóknak - maga a falubeli két tucat zsidó család sem számított maguk közé. A szatócsok, kocsmárosok, foltozó szabók és rongyszedők elmagyarosodtak ugyan, de ragaszkodtak a vallási ortodoxiához: rituális háztartást vezettek és hétköznapiakon is templomba jártak. A mi családunk már semmit sem őrzött a vallás formai hagyományából s azt hiszem, gyermekkoromban egymás közt is legfeljebb ha egyszer-kétszer esett szó zsidóságunkról. Veszprémben, a piaristáknál, ahol a gimnáziumot végeztem, tanultam ugyan zsidó hittant, de bevallom, kényszeredetten, mindenfajta elmélyülés és érdeklődés nélkül, - különben is az egész hittantanulás inkább a kötelező tantárgy gépies abszolválása volt. A piaristák nem éreztették velem a felekezeti különbséget, ebben az iskolában Bacsányi János volt valamikor tanár. Családunk otthon, a környékbeli úri birtokoscsaládokkal és köztisztviselőkkel érintkezett. A plébánossal, a főbíróval és a jegyzővel inkább afféle névnapit tartott, egészen szoros barátságban Pulay Kázmér bácsiékkal voltunk.

A nyolcvanegy éves Pulay nagypapa együtt volt becsukva dédnagypapámmal Komáromban, ahonnan megszökött és hat évig emigrált Franciaországban és Angliában. Fia a kiegyezés után

magasrangú miniszteriális tisztviselő lett, kétszer nősült; első felesége, akitől a fia született, az esztergomi primási jószágigazgató lánya volt. Ez az asszony hamar meghalt s Pulay András elvett egy szegény, de urhatnám sárosmegyei dzsentrilányt. Hat évvel később meghalt a fiatal Pulay is és a fiú ezentúl a mostohaanya pesti lakása és nagyapja, Kázmér bácsi háza között kallódott. Amikor leérettségizett, beírták a magyaróvári gazdasági akadémiára s a nyarat ezentúl Bánkon töltötte. Öt évvel volt idősebb nálam, de a faluban én voltam az egyedüli nekivaló „úri” társaság. Druszám volt, - engem Dános Endrének hívnak - de az unokában már elkoptak a nyugatra emigrált nagyapa hagyományai. A gazdasági főiskolán elparlagiasodott s nemcsak hogy nagyapja régi, liberális szemléletének és könyvkultúrájának, de semmiféle szemléletnek és műveltségnek nem volt rá hatása. Gyakran felháborított, hogy komiszul bánik a paraszttal. Egyszer éppen akkor rúgott a kocsis után, mikor a nagyapja megjelent a tornácon. Az öregnek, aki halkán beszélt, ekkor mennydörgővé nőtt meg a hangja és kikergette az unokáját a házból. Bandi három napig mulatott Veszprémben s amikor hazajött, az öreg csak azzal a feltétellel engedte be a házba, ha kezét fog a paraszttal, akit megrúgott. Ilyen rendszeren programatikus aufklérista volt Kázmér bácsi, - de apám nem bánta, hogy a vad Pulay-gyerekekkel mászkálok, mert szerinte túlzott szellemi érdeklődésemnek nem ártott, hogy ellensúlyozódott a fiú nyerseségétől.

De amikor csak lehetett, újra visszazöktem Pulay Banditól a könyvtárba. Végképp akkor szakítottam vele, amikor egy délben a templomtéren lezsírozta és veréssel fenyegette a falusi kocsmáros, aki a kocsmaceche kifizetését kérte. Pulay Bandihoz lerándultak a gazdasz-kollégái és veszprémi kávéházi barátai - ilyenkor nagy mulatságot csaptak a Heller-kocsmában, mert Kázmér bácsi nem tűrte a ricsajt a házban. Most Heller Simon kocsmáros a legutóbbi ricsaj számláját prezentálta neki. Bandi szétvetette a lábát, suhintott a botjával, aztán ezt mondta:

- Micsoda piszok zsidó tempó ez?! Az utcán kéri a pénzt?

Heller groteszken hátrált, de impertinens élességgel így felelt:

- Kértem én már a fiatalúrtól a kocsmában is. Köszönje meg, hogy nem megyek fel az öreg nagyságos úrhoz.

- Na, csak ezt próbáld meg, piszok zsidó! Ha golyót akarsz a fenekedbe, akkor jöhetsz.

9.

Nem zsidó érzékenységemben bántott ez a jelenet, mert nem is jutott eszembe, hogy azonosítsam magamat a kis szakállas, pocakos, ételfoltos Heller kocsmárossal. Apám, aki szerette a parasztokat, idegenkedett ezektől a kis zsidóktól, akiknek volt elég pénzükhöz, hogy civilizált életet éljenek - s a gyerekeiket mégis ugyanúgy kiterelték az utcára, mint a parasztokat. Lakásuk a kocsmá meg a bolt mögött, még rikítóbban elhanyagolt és antihigiénikusabb, mint a cselédeké, mert a polituros polgári bútorok jobban kihangsúlyozták a piszkot és a rendetlenséget. Heller volt a hitközség elnöke, nagy talmud-tudós - apám szerint, ha az ember a keresztény klerikalizmus ellenfele, nem rokonszenvezhet a zsidó klerikalizmussal sem s ha a skolasztikus filozófiát idejétnak tartja, ugyanezt az álláspontot kell elfogadnia a szörszálhasogató, okoskodó, bravuroskodó zsidó talmudisztikával szemben is. Különben is, ezt a Hellert egyszer orgazdaságért perbefogták, - állítólag lopott búzát vásárolt a grófi cselédektől - s bár a veszprémi törvényszék bizonyítékok hiányában felmentette, mindenkiben, bennünk is, megmaradt a gyanú, hogy nem tisztességes ember.

Mondom, nem felekezeti szolidaritásból utáltam meg Pulay Bandit, sőt talán még az idősebbek iránt tartozó tiszteletből sem, mert, mint a gyerekek általában, magam sem tiszteltem, inkább komikusnak, unalmasnak tartottam az öregeket. De kezdettől idegenkedtem Banditól, mert barátságunk mindkét oldalról kényszeredett volt, mert nagyapja éppúgy forszírozta, mint az apám. Most jól jött, hogy az arcába vághattam:

- Ronda dolog, hogy így beszélsz egy hetvenéves öregemberről.

Bandi élesen felémfordult. Azt hittem, végigvág rajtam.

- Mi közöd hozzá? - kiáltotta. - Fogd be a szád, taknyos! Persze, véded a zsidót, összetartasz vele.

Hogy összetartok vele, azért, mert zsidó? - képtelen hülyeség. Sohasem jutott eszembe, hogy azért, mert valaki zsidó, közelebb áll hozzám.

Ha anyai rokonaim, a hajduhadházi Bergek betoppantak - ahogyan ők mondták, absteckert csináltak Hadház és Bécs között -, mindig éreztem, hogy apám és én mennyire rokonabbak vagyunk Pulay Kázmér bácsival, mint ezekkel a kicsattanóképű, úrnak és lócsiszárnak öltözött zsidókkal, akik otthon ittak, kártyáztak, nőztek, ugyanúgy rúgtak a paraszt után, ahogyan Pulay Bandi -, de ha felültek a gyorsvonatra, átalakultak kupecekké: alsóztak a pamlagok közé állított disznóbőrböröndön, zsargon vicceket meséltek, egyedül utazó nőket molesztáltak s az étkezőkocsit betöltötték poharazó hangosságukkal; Bécsben a Ring-hotelekben laktak, a Kärtnerstrassen cserkésztek nők után, s a sarkokon sokáig alkudtak velük. Zavaros emberfajta volt ez: a magyar úr és a zsidó minden parlágias kirívó tulajdonságával. Ha nálunk töltöttek egy napot, a végsőkig próbára tették a vendéglátó jólneveltségünket, - különösen anyám bátyja, Alfréd, aki a leggazdagabb, legkövérebb és legharsányabb volt közöttük. Egyszer pénteken délután érkezett, nagy poggyásszal. Megmosdott, szétosztotta az ajándékokat, anyámnak kázmír sálat, apámnak skarabeust rejtő papírnehezéket, nekem ezüst zsebórát hozott.

- Ez a konfirmációs ajándékom - harsogta. - Tizenhárom éves vagy, úgy-e? Mikor lesz az ünnepe?

Apám nem gondolt rá, hogy zsidó ritus szerint konfirmáltasson. Alfréd arrogánsan felelőségre vontá érte.

- Ti itt a Dunántúlon egészen elfelejtettétek, hogy zsidók vagytok. Egyszer majd eszetekbe juttatják. Én is érintkeztem a környékbeli urakkal, de ők is tudják, ahogy én tudom, hogy csak üzletet akarunk csinálni egymással. Mi közel lakunk Eszlárhoz - hat hónapig bent lakott az egész család Nyíregyházán. Legjobb komáink sem álltak velünk szóba. Üzletet ugyan csináltak tovább is, de akik azelőtt beengedtek a házba és meghívtak ebédre, hátul a cselédházaknál tárgyaltak velünk.

Na igen, Tiszaeszlár - akkor én még nem éltem és nem hallottam, hogy itt is hullámokat vert volna. A gróf vagy nem hallott róla, vagy nem érdekelte - a gróftól végeredményben bárótól lefelé mindenki: dzsenti, közigazgatási tisztviselő, polgár, paraszt, zsidó egyformán nem érdekelte. A faluban és a környéken Pulay bácsinak volt a legnagyobb tekintélye s talán az ő előítéletmentes felvilágosodottsága és parancsoló jellemessége nem engedte volna kifejlődni a tömegindulatot.

A parasztokat még kevésbé érdekelte Tiszaeszlár - ezek csak azt hitték el és arról eszmélkedtek, amit saját életkörülményeik között láttak és tapasztaltak. A zsidók, akiket ismertek, nemcsak hogy nem vettek vért a keresztény lányoktól, de tízéves korukban felfogadták őket cselédnek - igaz, hogy baromian megdolgoztatták őket, de húst adtak nekik s még valami pénzt is, amit a parasztanyák, akik elsején megjelentek a konyhában, hazavittek a tanyára. A faluban minden

zsidónak volt tanyai kiscselédje: takarították a rendbehozhatatlan lakásokat, mosdatták a mosdathatatlan gyerekeket, tegezték a kölyköket és azok visszategezték őket. Néha pofonokat kaptak, de a zsidóasszonyok úgy vigyáztak az ártatlanságukra, mint a saját lányaikéra. Mindenesetre jobban éltek, mintha otthon kallódtak volna a kazlak közt, répát ritkítottak volna fillérekért és a nagy zsúfoltságban betegséget, vagy gyereket kapnak.

10.

Ez a nyomott, békés légkör, amelyben éltünk, nem volt alkalmas semmiféle tömegindulat kifejlesztésére, - sem antiszemitizmusra, sem zsidó öntudatra. De Alfréd onnan jött, ahol a zsidók sértődötten és támadóan éltek egységes tömbökben, ahol a gettóemlék még eleven s az elnyomás alól való felszabadulás még ma is csak muló konjunktura, amelyet a vagyonosodás és érvényesülés érdekében mindenki mohón kihasznál, amíg lehet.

Alfréd egyik este azzal a szándékkal, hogy kompromittáljon bennünket tüntetően elment a falusi zsidótemplomba, ahol még mi sohasem jártunk s tülökhangjával túlélte az előimádkozót. Másnap az utcán sétált szelíd, kevésszavú, sodrából kihozhatatlan apámmal. Elmentek Pulay bácsi háza előtt, az öreg a verandán olvasott s betessékelte őket. Alfréd mindjárt meg akarta nézni a gazdaságot. Pulay bácsi szolgálatkészen végigvezette az udvarokon. Alfréd fitymálkodott, semmivel sem volt megelégedve. Az öreg liberális, aki nyolcvan éves korában is még minden koreszmét befogadott, a gazdaságban valóban konzervatív volt, részben, mert jobban érdekelte a világ, mint a föld, részben, mert öreg is volt az újításhoz. Alfréd pimaszul kritizált:

- Hogy lehet ilyen teheneket tartani? Kétszerannyi tejet hozok ki az én teheneimből!

Öreg cselédek kóvályogtak az udvaron, - Alfréd utálkozva mérte végig őket, mint a sovány, piszkos, kócos, hasznavehetetlen lovakat a nyitott karámban.

- Ezeket mind aludni küldeném! - magyarázta. - Persze, hogy így nem fizet a föld.

Csakugyan, a cselédek javarésze hatvanon felül volt, de akadt köztük nyolcvanas is, Pulay bácsival egyidős. Az öregúr elképzelhetetlennek tartotta, hogy kitegye őket a birtokról, ahol évtizedek óta tanyáztak s valóban lassan, öregesen, régimódián piszmoztak. Alfréd aztán megkérdezte Kázmér bácsitól, hogy biztosította-e az épületeket tűz ellen és a termést elemi csapások ellen. Amikor megtudta, hogy Kázmér bácsi évek óta letagadtatja magát a biztosítási ügynökök előtt, akvizitóri hangon magyarázta neki a biztosítás előnyeit. Majd megmondta neki, hogy otthon nagy biztosítási társaság ügynöke, hajlandó jutányosan megcsinálni vele egy kombinált biztosítást. Kázmér bácsi vendéglátói udvariasságból már-már ráállott: uri barátjának, apámnak akart szívességet tenni az üzlettel. Szegény öregem ekkor kifogyott a béketűréséből és haragosan ezt mondta:

- Ne csináld meg, Kázmér. Jobb, ha bemész valamelyik veszprémi ügynökséghez és azzal csináld meg. Meg kell nézni több ajánlatot és csak aztán dönteni. Különben is, Alfréd ügynöki megbízása csak Hadház környékére szól.

Apámat vérig bántotta, hogy sógora a vendégséget vigéceskedésre használja fel. Alfrédet az elmaradt üzlet miatt majd megütötte a guta mérgében. Hazafelé menet gorombán felelősségre vont a apámat.

- Nálunk nem szokás - magyarázta apám - hogy ha az embert valahová meghívják, beugratja a házigazdát gyanus üzletekbe.

- Mi az, hogy nem szokás? Mi az, hogy gyanus üzlet? Neki érdeke, hogy biztosítsa magát. És ha ma este begyullad a fazsindelyes háza? És ha holnap elver mindent a jég? Egy fillérrel sem számítottam volna neki többet, mint más. Miért ne keressek én?

Nem, Alfréd nem értette meg, hogy egy uri ház, a Pulay-ház nem kávéház, ahol adnak és vesznek. Az elrontott üzlet miatt örökharagot tartott apámmal. Csak a temetésére jött el megint Bánkra és tülökhangjával túlsírta a gyászoló gyülekezetet.

11.

Itt fekszik mellettem, a Károlyi-palota vendégszobájának másik ágyában egy szőke, szeplős, borotvátlan, gyanus rongycsomó - még a háborúban is meglepő, hogy ilyen szakadt és piszkos fehérműt viselhet valaki.

A díványon feketeszakállas kapitány - a fülcimpáját vágta le a rendőrkard - egy orvos, akit a Körből ismertem, már bekötözte és elállította a vérzést. Most alétan piheg. A grófnő és a házvezetőnő csak a kapitánnyal és velem foglalkozik - megbocsátható, hogy visszahököl a piszkos önkéntestől és néhány zavart és leplezetlenül idegenkedő szónál többet nem vált vele. Aztán a grófnő és a házvezetőnő kiment és pár perc múlva megjelent az inas és a rongycsomónak átnyujt egy hálóinget. Hosszú, selyem hálóing, aranysárga szegéllyel, a mellén aranysárga grófi koronával. Egészen közel hajol a rongyemberhez.

- Nem méltóztatnék felvenni ezt az inget? - kérdi.

Az önkéntes minden fontolgtatás nélkül ledobja a szennyes kincstári inget és belebujt a grófi hálóingbe. De habfehér ingben még inkább ordít az ápolatlansága.

- A frontról jöttél? - kérdezem, az orromat fintorgatva.

- Dehogy - lamentált -, Máramarosszigetről. Transzportot hoztam, főhadnagy úr. Még ma vissza kellene mennem. Szeretnék minél hamarabb...

Már a kocsiban megutáltam, amikor nyöszörögve kérdezte, hogyan lehetne kimászni ebből a slamasztikából. Nem a gyávasága miatt, - végül is, ha nem is rettegek az életemért, én se örülök, ha az álltalan arcom alatt kötelet tekernének a nyakamra. Amiért mindjárt elviselhetetlenül ellenszenvenessé vált, a hangja volt, - pontosan olyan, mint Alfrédé. Ugyanaz a tülökhang s miközben a legzamatosabb paraszti kifejezések keverednek a beszédében, a legdurvább és legjellegzetesebb szórendi hibákat véti. Filozopter vagyok, aki a fronton a bakák beszédéből pillanatok alatt megállapítottam, hogy ki hova való. Ez a máramarosszigeti rongyember hangban és stílusban megdöbbenően hasonlított Alfrédhez: ha lehúnytam a szememet, azt hittem, hogy nagybátyám fekszik mellettem. S ugyanolyan szemérmetlen volt a hangszínezésében is: alázatos, de nyersen és leplezetlenül önző pánikhang, - nem bánja, hogyha gyáva kutyanak vagy gazembernek is tartják, de az égő színházban a saját gyerekét is hajlandó letaposni. Kint az Egyetem-utcán még mindig dühöngött a tömeg; lehet, hogy néhány puska el is sült s mintha a kapun dörömböltek volna. Az önkéntes a grófi hálóingben, nem bírta tovább és bőgni kezdett.

- Főhadnagy úr, engedjenek engem el innen. Meglátják az urak, ágyuzni fogják a házat!

- Fogja be a száját! - kiáltott rá most az eddig szótlán szakállas kapitány. - Mit keveredik a tömegbe, ha ilyen gyáva fráter?

- Kérem, éppen a fürdőbe akartam menni, amikor...

- Ezt helyesen tette volna! - vágta rá a kapitány undorodva.

Az önkéntes sírva feltápászkodott:

- ... Elvitt a tömeg. Transzportot hoztam, kérem, Szigetről, bosnyákokat a Garnizonspitálba. Még ma délután vissza akartam utazni a félhatossal.

A szakállas kapitány felállt, az ajtóhoz támolygott. Gyenge volt a vérveszteségtől, de kibotorkált a folyosóra és behívta a gróf inasát.

- Hogy hívják magát, fiam? - kérdezte az inastól.

- Péter.

- Idehallgasson, Péter! Rúgja ki innen ezt az alakot!

- De, kérem, kapitány úr... - siránkozott az önkéntes.

- Hapták! - ordította a kapitány, a rongyalak felpattant és vigyázz-állásba merevedett. - Kehrt euch, mars! - vezényelte a kapitány.

- De kapitány úr, alássan kérem - szipákolta az önkéntes. - Aki innen most kimegy... istentudja...

A kapitány az inas felé fordult:

- Van itt valahol egy hátsó ajtó?

- Van kérem - felelte a megriadt inas. - A szállítóknak és a szemetesnek.

- Vezesse oda ezt az urat és rúgja ki. Hapták! Indulj!

Az önkéntes tenyereivel a szemét törülgette. Előbb katonásan lépdelt, de közel az ajtóhoz az inas elé ugrott és majdhogynem szaladt, mint aki attól fél, hogy búcsúzóul belerúgnak az ülepébe. Még komikusabb volt, hogy a piszkos zubbonya parolijára kihajtotta a selyem hálóing aranyárgával szegélyezett gallérját. A szurtos inge ott maradt az ágy mellett a padlón, a grófi koronát a mellén, elvitte magával.

III. Fejezet RÓZSIKA

1.

Az inasnak adtam egy ötvenest az ócska porköponyegért, amely a cselédfolyosón lógott a fogason. Ráadásul adott egy micisapkát is, amit úgy húztam a fejemre, hogy eltakarta a kötést. Aztán az inas átvezetett a parkon, a hátsó udvar kisajtájához, amely a Kaplony-utcára nyílt. Külön kapott egy huszast, mert előbb kinézett, milyen odakint a levegő. Az utca üres volt: minden izgalom a homlokzati oldalra torlódott.

- Mehet, uram, nyugodtan - sopánkodott az inas. - Okosan teszi. Én is meglógnék, ha lehetne. Mit csináltak ezek az emberek két hét alatt a palotából?

Az inas is sértve érezte magát, mert a palotát kávéházzá és kaszárnyává züllesztették az újságírók, a szocialisták és a katonák. Ő is begyulladt, mert valószínű volt, hogy végül mégis megrohamozzák az egész házat. Amikor az inas bezárta mögöttem a kisajtót, átbillentem a másik járdára. Közönyös ögyelgőként pillanatra megálltam egy ismerős kirakat előtt: úgy viselkedtem, mint akit mindennél jobban érdekelnek a vízhatlan halinacsizmák és a papírlakk-cipők. Lassan elindultam a Magyar-utca felé, ahol egy lélek sem járt, mert a sarkokon, az Astoria-szálloda és a Maison Frida között kétoldalt elzárta a rendőrkordon. Már azt hittem, kelepcebe estem, de eszembe jutott, hogy egyszer, amikor erre jártam - a főurak suszterjének csempészttem Szigetről bőrt - átjáróházon jutottam ki a Muzeum-körútra. A negyedik kapu volt az átjáróháze. Az udvaron és az emeleten csend, az üvegezett zárt folyosók egyik ablakában öreg, kövér buldogg-kutya unatkozott bambán, a másodkemeleti ablakokban női télikabátokat, tisztiköpenyt, prémeket szellőztettek.

A kutyán kívül mintha nem is lakott volna élőlény a házban. - A Muzeum-körúton az egyetem előtt diáktüntetés, - a rendőrök ugyanolyan tanácstalanul viselkedtek, mint a Lánchídon. Legfeljebb azzal kísérleteztek, hogy a közlekedési eszközöknek és a mindennapi dolguk után járó közönyösöknek biztosítsák a szabad utat. Nekem is utat nyitottak - a porköponyegben és micisapkában legfeljebb úgy festhettem, mint a zsebtolvaj - a közrendészetet azonban e napokban a közönséges gyilkos is csak tizedrészben érdekelte. Az Astoria előtt csetepaté támadt a rendőrök és a diákok között. Valaki a levegőbe lőtt, - mire beszaladtam a Gólyavár udvarára.

Az Esterházy-utcáig futólépésben tettem meg az utat. Az Otthon-kör előtt állt egy konflis.

- A Tokió-kávéházba! - hebegtem és beleugrottam. - Az Aréna-úton!

A kocsis kifordult a Rákóczi útra, itt még nem volt forradalom, csak feltűnő zsúfoltság a járdákon. Ugyanazt éreztem, amit a fronton, amikor a szapőrök már elhelyezték a robbanóanyagot az ellenfél állásai alatt, de a parancsnokság még nem adta ki a rendeletet, hogy meggyujtsák a kanócot. Az őszirózsa már elöntötte az utcát, ott volt a gomblyukakban, a katonasapok mellett, szüntelenül esőzött az emeletekről, sőt már el is taposták a járdán, - néhol úgy hatott, mint az olvadó hó, amelyből itt-ott kis piszkosfehér buckák maradtak. A Nagykörút és a Rákóczi út kereszteződésénél láttam egy lovasrendőrt, aki nemcsak a sapkája, de a lova szemellenzője mellé is őszirózsa tűzött, - lehet, hogy csak azért, mert a nagy virágdivattól eszébe jutott falusi legénykora, amikor virágot hordott a kalapja mellett. De az is lehet, hogy már a rendőrség is megkergült. Bevallom, irtóztam a rumlitól, amely azzal kezdődött, hogy pontosan engem vágta először fejbe. Akkor még nem ismertem fel igazában a zavar nagy üzleti lehetőségeit. Egyelőre csak a sebem sajgott, igaz, nem veszélyesen. Inkább

a fülem égett a pimasz bánásmódtól, amelyben a palotában volt részem. A grófot és a grófnőt örülteknek tartottam, - csak örültséggel lehetett megmagyarázni, hogy az ország egyik leggazdagabb arisztokratája és egyik legszebb dámája, összeáll forrongani katonaszökevényekkel, ujságírókkal, szocialistákkal, nyugtalan zsidó kölykökkel. A szakállas kapitányra nem haragudtam, évek óta megszoktam, hogy a magasabb sarzsi, ha eszébe jut, megállít az utcán, lepocskondiáz. Alig akadt nap, hogy ne lett volna afférom valamilyen tiszttel, mert sokkal szórakozottabb voltam, semhogy vigyáztam volna arra, hogy előírásosan szalutáljak s mindíg lógott a wikkelkamasnim. De miattam sértegethett: nem hallottam az egészből semmit, csak mereven álltam, szórakozottan néztem a szikrázó szemébe vagy ki se zökkentem a hangulatomból, vagy a gondolataimból. Engem nehéz megsérteni, a feketeszakállas kapitány sem sértett meg. Végeredményben még hálás is voltam neki, hogy meggyorsította a távozásomat és kirúgott.

2.

Az általán főhadnagy már szubjektívebben foglalkoztatott. Ő bánt velem a legelnézőbbben. A grófnő, akárhogy is leplezte, nem tudta titkolni, hogy émelyedik az ápolatlanságomtól, - nem tehettem róla, hogy nem jutottam el fürdőbe; - a kapitány megvetett, mert gyáva voltam és a saját szempontjából igaza is volt. Eszembe se jutott, hogy amikor megúsztam a háborút, itt dögöljek meg a város közepén egy főuri palotában. Az általán főhadnagy sem vett ember számba, de inkább gúnyos, mint durva volt, - talán az általansága miatt nem érezte velem szemben azt a fölényt, amit a robusztus kapitány. Ilyen ember, ha felettem is van, mégis kevesebbnek érzi magát annál, aki, ha piszkos és borotvátlan is, de mégis csak ép és nem visszataszító. De az is lehet, hogy az általán főhadnagy zsidó volt, - bár ehhez biztos szemem van, csonkasága miatt nem tudtam pontosan megállapítani. Nos, ha zsidó, örült zsidó... Lát-szik a kitüntetésein és a sebesülésén is és ahogy ma reggel is nekiszaladt a bosnyák puskáknak. Tipikus forrókályha-ölelő. A háborúban való vitézkedését még megértettem, - ismertem zsidókat a fronton, akik csak azért is meg akarták mutatni. A századunkban például volt egy pesti főkönyvelő kadettaspiráns, aki félt a századkutyától, Malvintól, akit Csapon szedtünk fel, amikor kijöttünk a menettel, de ez a főkönyvelő jelentkezett mindig elsőnek veszélyes patrullszolgálatra. Meg akarta mutatni, - meg is mutatta, mert egy reggel ott lógott fejjel lefelé a drótsövénnyen. Ilyen ambícióim, hála istennek, nem voltak. Én a fronton is belemosódtam a tömegbe. De ahhoz, hogy az ember ezt a belemosódást önvédelemből alaposan keresztül tudja vinni, ki kell vetköznie minden hiúságából s nem törődni vele, ha szemtől-szemben gyáva kutyának is tartják.

A Keleti pályaudvar felől is lövöldözés hallatszott. A kocsis bekanyarodott a Szövetség-utcába. Csak a Dohány-utcánál tért magához annyira, hogy újra meg tudta ragadni a gyeplőt.

- Itt vannak az orosz foglyok - szólt hátra fogvacogva. - Hajnalban megindultak Pest ellen Kenyérmezőről.

Na, ez nem valószínű - gondoltam -, foglyok, akik kihúzták a háborút, nem örültek meg, hogy bejöjjenek Pestre csatázni. Biztos régen szétszaladtak és lógnak hazafelé.

- Azt mondják, öt napja nem kaptak enni - magyarázta a kocsis. - Az őrség otthagya őket. Most bejönnek Pestre és kirabolnak mindent.

Az István-út és Nefelets-utca sarkán megállítottam a kocsit. A Baross-téren civilek és katonák torlódtak egy menetszázad körül. A menetszázad altisztjei a levegőbe lőttek, de a tömeg már nem tágitott. Olyan szorosan közrefogta a katonákat, hogy nem tudtak újra tölteni. Nők és

férfiak kapaszkodtak a katonák karjába, ölelték és cibálták őket, ószirózsákat tűzködtek a sapkájuk mellé és a puskájuk csövébe.

- Mehet tovább - mondtam a kocsisnak. Azóta sem tudom, hogy az a menetszázad bejutott-e a pályaudvarra. Egyáltalában: a hat hétről, ami ezután következett, személyes tapasztalatból alig tudok valamit. Mikor a kocsi megállt a Tokio előtt, már forgott velem a világ. A kávéház tele volt a törzsközönséggel: minden láncost, kártyást, nőt és stricit ismertem arcról. Mindenki gyanútlanul ugyanazzal foglalkozott, amivel normális időkben, a háború alatt. A sarokban a sipisek kártyáztak, a kupecsek nagy pénzeket számoltak le az asztalra, a nők cigarettát és koronát kértek. Másodszor tapasztaltam ezen a napon, hogy a nagy események színhelyétől néhány lépésre, az emberek teljesen informálatlanok, vagy ha tudnak is róluk, az utolsó percig nem hagyják magukat zavartatni.

3.

Krolovics, a tulajdonos, egy kártyaparti fölé hajolt. Amikor véletlenül felpillantva meglátott, intett a kezével: várjak kicsit, - nem tud eljönni az asztaltól, amíg az osztást le nem játszották. Csak akkor ült az asztalomhoz.

- Magát reggel óta keresi Siket. Azt hiszi, meglógott a pénzzel.

- Hol van?

- Magát nyomozza a városban. Mi van magával? Mi történt a fejével?

- Lelöktek a villamosról - mondtam. Nem akartam hosszasan magyarázkodni, hogy mi történt. S attól is félttem, ha a rumlinak vége lesz, kinyomozzák a tüntetőket. Ha valami besugó megtudja, vagy maga a kávé, aki pénzért vagy a licenc biztonságáért mindenre képes, hogy hol kaptam a sebet, még beköp a hekusoknak.

- Hallotta, hogy a Keletinél lövöldöznek?

- Igen, hallom, van valami. Pocsékul néz ki. Nincs magának sárgasága? Iszik valamit?

- Adjon egy teát - feleltem -, fázom.

Krolovics maga hozta a teát.

- Nem akar aztán játszani? - kérdezte.

- Nem - mondtam. - Nem vagyok jól. Meglátja, délutánra nagy hecc lesz. Azt mondják, jönnek az orosz foglyok Kenyérmezőről és szétszednek mindent.

- Fenét szednek. Nincs fegyverük. De mi van magával?

- Lehet, hogy sebláz.

- Miért nem ment be mingyárt a Rókusba? Ki kötözte be?

- A mentők, a helyszínen.

- Ha rosszul van, menjen át a Bethesdába, ide, a Hermina-útra. Igaz, hogy arra is nagy muri van. Hallom, tele van a Liget, tüntetnek Tisza ellen, ott lakik a Hermina-úton. De itt a házban is van orvos.

- Megvárom Siketet - mondtam.

- Ha akar, feküdjön le addig valamelyik szeparéban. Majd szólok Mancinak, vigyen be párnát és takarót.

Manci volt a nappali kaszirnő, csúnyább és öregebb, mint Mimi, az éjszakai, de sokszor őt is berendeltük éjjeli szolgálatra. Krolovics minden célra kiadta a szeparékat. Itt tartották igazgatósági üléseiket a csempészek, a zugárosok, a zugbukik és a slepperek, itt vették át az orgazdák a zsákmányt, itt találkoztunk mink is klienseinkkel, amikor Máramarosszigetről fölhoztuk az árut. A szeparé csak tizedsorban szolgált szerelmi célokra. A láncosok és spillerek nem nagyon kívánják a nőt, legfeljebb akkor, ha nikotintól, szesztől és az üzleti, vagy játék izgalmától kimerülve, nem tudtak elaludni s nyugtalanságukban vagy unalmukban nővel zsongíttatják el magukat. Krolovics erre is berendezkedett, két kaszirnőt és két fiatal kenyerlányt tartott. Én egyikkel sem voltam jóban, mert aránylag szentelenül nagyigényűek voltak s különben is, az effajta nőekkel mindig kurtán bánok. Ha elmegyek velük az utcáról, fizetek, de semmi duma, semmi bizalmaskodás. Ezek a tokióbeli nők is megpróbálták velem barátkozni, - tudták, hogy pénzem van - üzletelek és nyerek a kártyán s bár minden alkalommal durván elutasítottam őket, újra és újra le akartak vágni egy pohár konyakra vagy egy tízkoronásra. Tőlem aztán nem kaptak ki semmit. Haragudtak is rám, járatták a mosdatlan szájukat, ha megláttak, ilyeneket mondtak:

- Csunya anyád lehetett.

Vagy:

- Menj odébb, olyan büdös vagy, mint egy görény... A legkisebb tetűd akkora, mint egy lovasrendőr...

Azt akarták, hogy a kávéházi közönség kinevessen, de nagy megbecsülésben álltam a kártyatudásom miatt. Nem is tudtak soha megszarolni egy fillér erejéig sem. Majd éppen ezeknek! Most, hogy Krolovics ráparancsolt Mancira, hogy vessen nekem ágyat a szeparéban, így pofázott:

- Na, végre megkaptad a magadét, te piszok alak! A fináncok bunyóztak meg, vagy a hekusok?

A Tokióban, ahol az alvilági üzlet és szerencsejáték elszigetelten tovább folytatta üzemét, még senki sem tudott a forradalomról, vagy legalább is nem tulajdonított neki jelentőséget. Ez az öreg tyuk még nem hallott a várudvari csatáról s még nem tudta, hogy az őszirózsa a divat, - csak azt tudta, hogy ha az embernek a fejét beverik, vagy a finánc teszi, aki rajtacsípi a csempészésen, vagy a rendőr, aki szétugrasztja a sarkon, ahol tűzkövet, cigarettát, szacharint, vagy hamisított kenyérjegyet akar eljuttatni a zugárushoz.

- Elég volt a szövegből - mondtam neki gyengén. - Tedd le azt a vacakot és menj a fenébe.

A nő őszinte dühvel fellázadt:

- Hogy jövök ahhoz, hogy ágyazzak neked? Mi vagyok én? Az anyád? Az öreg is megkaphatja tőlem. Nem vagyok cseléd, nem arra szerződtem! Amit én most kívánok neked, te piszok fráter.

- Kívánj amit akarsz, csak ne lássalak.

Odavágta a párnát és a takarót. Közben levettem a zubbonyomat. A lány nagy szemeket meresztett, amikor meglátta a selyemhálóinget.

- Micsoda ing van rajtad? - kérdezte röhögve.

- Hálóing.

- Hol vetted?

- Menj a fenébe - és lefeküdtem.

- Kit raboltál ki? És mi az a korona ott a melleden? Báró vagy, vagy gróf vagy?

- Az - mondtam -, de most már igazán menj a...

A küszöbről még visszafreccsentett rám egy gorombaságot, aztán bevágta az ajtót. Cudarul fájt mindenem. A fejszememet nem éreztem, de az egész testemet hol a hideg rázta, hol le kellett rúgni magamról a takarót, mert sütem-föttem alatta. A szememet mintha gombostűkkel szúrkálták volna - pillanatról-pillanatra zsugorodott s a végén alig maradt belőle annyi, amennyivel ki lehetett látni a szemhéjak közül. Elaludtam. Arra ébredtem, hogy valaki durván rázza a vállamat. A szunyograjból, amely a fülembe zümmögött és a szemem előtt röpködött, csak sokára vált ki két élénken fénylő aranycsillag és egy tisztisapka gombjához tűzött őszirózsa.

- Hol a pénz? - kérdezte egy ismerős hang a szunyogfelhő mögül.

4.

A hang arra az időre emlékeztetett, amikor még csak kezdő önkéntes voltam s nem cimborája Siketnek. Akkor ordított így rám, ha végigment a kórtermen és a főtörzsorvost utánozva leszidott, mert nem volt előírásosan összerakva a polcom. Siket ült a dívány szélén - hogy lett belőle főhadnagy? Mi történt azóta, hogy előléptették? Lassankint derékig kibontakozott a szunyogfelhőből: a melle csillogott a medáliáktól, szebben volt dekorálva, mint az álltalan.

- A pénz a zubbonyzsebemben volt a brieftasnimban - magyaráztam neki. Most, hogy fölébredtem, mindjárt arra gondoltam, hogy Mancsi, a kaszirnő kiemelte a zubbonyzsebeből. A szunyogok ijedt züm-zümmel szétrebbentek, aztán ismét összetorlódtak a szemem előtt.

- Ellopták - nyöszörögtem. - Csak a nő lophatta el.

- Milyen nő? - üvöltött Siket.

- A kaszirnő, a Mancsi. Csak ő volt a szobában.

Siket felkapta a székről a zubbonyomat, kivette a pénztárcát és izgatottan kinyitotta.

- Te állat! - mondta. - Elment az eszed? Hiszen itt van az egész pénz!

- Megvan? - kérdeztem hülyén, hitetlenül.

- Részeg vagy? Mit ittál?

- Duplarumos teát.

- Mit csináltál a fejeddel? - vette észre a koponyámon a megszurkült kötést.

- Beverték.

- Kik?

- A rendőrök.

- Hol?

- A Várban.

Siket nem értette a dolgot.

- Hogy kerültél a Várba?

Ólomnehéz nyelvvel, nagyon kuszán, még elmondtam, mi történt. S hogy a selyemhálóing is hogy ragadt rajtam.

A fejemre tette kezét, aztán megfogta a kezemet.

- Lázad van - mondotta. - Legalább harmincnyolc. Fene essen beléd, mit keveredsz ilyesmibe? Még itt meghalsz nekem. Bevitetlek egy kórházba.

- Nem! - tiltakoztam ijedten. - Kórházba nem. A kórházban talál meg leghamarabb a katonai rendőrség.

- Ne beszélj marhaságokat! Vége az egészségnek. Sejtheted, ha én is otthagytam Szigetet! Az egész kórház szétszaladt.

- Nem, nem! - siránkoztam. - Kórházba nem megyek. Nem teszem ki magam... Magyarázom meg a rendőrségnek, hogy fürdőbe akartam menni a hadiözveggyel, amikor...?

- Értsd meg, te ökör, az egészségnek vége.

- Nincs vége - lamentáltam. - Nem lehet, hogy ezek győzzenek... A katonaság fog győzni. - Aztán révedezve végigmértem és nyugtott hangon kérdeztem:

- Mióta vagy főhadnagy?

- Tegnap óta - röhögött Siket.

- Előléptettek?

- Hogyne! - mondta nyeglén.

- Ki?

- Tomor.

- Ki az a Tomor?

- A szabó. Ha akarod, előléptet téged is! Csak gyógyulj meg. Akarsz hadnagy lenni?

- Nem - tiltakoztam. - Nem akarok.

- Te állat! Ha hadnagyként vagy zászlósként szerelsz le, tisztii végkielégítést kapsz.

- A végén úgyis mindenkit felakasztanak! - siránkoztam.

- Mit csináljak veled? Tényleg nem akarsz kórházba menni?

- Nem! - tiltakoztam szenvedélyesen.

- Lehivatom az orvost a második emeletről. Még megdöglesz itt a szeparében.

Visszajött az idősebb orvossal, aki felületesen megnézte sebemet. Jelentéktelen zuzódás, a koponyacsontomnak semmi baja. Aztán megmérte a lázamat: 40.3 fokot mutatott. Csóválta a fejét, kopogtatott mellemen és a hátamon. Végül megállapította, hogy spanyolgyanús vagyok.

- Kórházba, de azonnal! - mondta.

- Nem megyek kórházba!

Az orvos Sikethez fordult.

- Azonnal járványkórházba vele, főhadnagy úr!

Maga Siket is körülnézett a szobában, kereste a főhadnagy urat. Aztán nagyon öntudatosan felelt:

- Beszállítom, doktor úr! Addig is, mit kell adni neki?

- Minél több kinint.

Mikor a doktor elment, Siket káromkodott, pocskondiázott, de nem engedtem.

- Közkórházba nem megyek! Nem szaladok a karjaikba!

Erőszakkal is elcipelhetett volna, amilyen tehetetlen voltam. De bármilyen könyörtelen is volt egyébként, velem meglehetősen engedékeny volt. Töprengett, hogy mit csináljon.

- Az Isten akárhová tegyen! - káromkodott. - Miért nem akarsz bemenni a Rókusba, mikor félórája magyarázom neked, hogy nincs király, nincs rendőrség és a kórházban is... A kutya sem törődik senkivel. Nem érted?

- Nem megyek!

- Mit csináljak veled? Vigyelek az anyámékhoz? Van egy szobájuk, most éppen üres. Végül mind megbetegszenek tőled. Megölöd a családom.

Az ajtóhoz ment és kiszólt:

- Manci! - kiáltotta.

Jött a kaszirnő:

- Parancsolj velem, édes egy főhadnagyom! - negédeskedett gúnyosan.

- Hozass csukott konflist! - parancsolta Siket.

Tudtam, hogy Siket többször aludt Mancival, ha feljött Pestre, - a leányok itt mind kedvelték, mert nőkre nem sajnálta a pénzt. S a leány, ha gúnyosan célzott is a főhadnagyi sarzsira, végeredményben azon sem lepődött volna meg, ha tábornoki, vagy női ruhában látja. Itt minden, ami rendellenes és törvényellenes, magától értetődő.

Megjött a kocsi, Siket végigcepelt a cikóriaszagú udvaron. Az út alig tartott öt percig, de végtelenül hosszúnak tűnt. Mikor a kocsi elindult, még világos volt, mire az Aréna-úttól a Verseny-utcai házig értünk - legalább is nekem - besötétedett. Két dologra emlékeztem később, az egyik, amit Siket még a kocsiban mondott:

- Az anyám és a hugom jó emberek, de nem szeretik a zsidót. Az apám Alsókubinban a néppárt elnöke volt, nagy antiszemita. Az anyám még jobban haragszik rátok... Tudod, hogy a nők...

- Akkor nem megyek oda - tiltakoztam.

- Te tulok! Nem kell nekik tudni, hogy zsidó vagy. Az igazi nevedet se kell nekik bemondani. Katz, nem jó. Várj csak... Most nemcsak sarzsit, hanem nevet is választhatsz, amelyet akarsz... Kemenes, vagy Katona. Mi lenne... mondjuk... Kamarás?

- Nem változtathatom meg a nevedet engedély nélkül.

- Mondtam már, hogy most minden megváltozik. Pont a te neved ne változzék meg, amikor talán Európát másképp fogják hívni?

5.

A másik dolog, amire később visszaemlékeztem, az utolsó fény volt, amely után eszméletlenségem hosszú sötétsége következett. A fény egy réztábláról pislogott a Verseny-utcai lépcsőház félhomályában, egy túlméretezett réztábláról, amelyen a következő szöveg volt:

Sikettarjáni és végfalusi
SIKET BARNÁNÉ
m. kir. földművelésügyi felügyelő
özvegye
m. kir. postakezelőnő.

A réztábla fénye a következő pillanatban kialudt. De amikor hat hét múlva magamhoz tértem, a réztábla szövegét kívülről tudtam. Arra is emlékeztem, hogy már nem Katznak hívnak, de az új nevemet elfelejtettem. Onnan tudtam meg, hogy Kamarás Jánosnak hívnak, hogy egy szőke, alacsony, kerek mellű, kisírt kékszemű, slafrokos, húszévkörüli leány így szólított meg:

- Na végre, hogy magához jött, Kamarás úr... Ötször lemondunk már magáról...

A tenyereimmel töröltem a szememet és hülyén ezt kérdeztem:

- Kihez van szerencsém?

Odalépett az ágyamhoz és nyujtotta a kezét.

- Rózsika vagyok - mondta. - A Vladimir húga.

- Vladimir? Ki az a Vladimir?

A leány mosolygott:

- Én vagyok a Siket Vladimir húga.

Vladimir, - nem a láztól felejtettem el a nevét, - de másfél évig dolgoztam együtt Sikettel és sohasem jutott eszembe, hogy érdeklődjem a keresztnéve iránt. Az őrmestereknek, tiszteknek különben sincs keresztnévük. Vladimir! - ugyanolyan meglepetés volt, mint az, hogy engem Kamarásnak hívnak.

- Hozok egy kis húslevest, Kamarás úr. Aztán kap egy tiszta hálóinget. Ez locspocsos a sok priznictól, meg az izzadástól.

Kiment a szobából, a járásának olyan hangja volt, mint a selyemalsószoknya suhogása. Hozta a húslevest, leült az ágy szélére, szalvétát tett a takaróra és szakszerűen kanalazta a számba, miközben én változatlanul hanyattfeküdtem. A leves híg és sós volt, de mohón nyeltem.

- Vladimir délre hazajön - mondta a leány kedvesen -, hogy fog örülni, hogy végre jól van. Nagy gondban volt maga miatt.

Letette a tányért az asztalra, aztán behozta az inget.

- Itt a tiszta ing - mondta -, a saját inge. Jó hűvös lesz, - és a szabályosan összehajtott grófi hálóinget megfogta a gallérjánál. Kibontotta és lebegtette, mint egy lobogót. Nagy rokonszenvvel nézett a koronára. Aztán az ágyhoz lépett, a hátam mögé állt és ezt mondta:

- Most próbáljon felülni.

Megpróbáltam, hol a jobb könyökömmel, hol a bal könyökömmel svungot venni, de nem sikerült. A leány a hátam alá nyúlt a hűvös tenyerével, felültetett és a párnával megtámasztott, aztán kezdte lehúzni rólam a lucskos inget.

- Ne restelje magát - mondta Rózsika bátorítóan -, láttam én már ilyet. Félévig sveszter voltam a Kaszelik kisegítő kórházban.

Nagy nehezen belebujtam a grófi hálóingbe. A leány felpaskolta a párnát és visszafektetett.

- Na úgy-e, mindjárt másképp érzi magát?

- Hogyne - mondtam -, köszönöm, igazán...

Csakugyan, hűvös és főképp könnyű volt az ing. A szívemen eddig állandó nyomást éreztem, a selyemingben mintha felszabadult volna.

- Most hivatam a borbélyt! - rendelkezett Rózsika. - Olyan szakálla van, mint egy szentnek. Aztán majd megmosdatom.

- Igazán restellem, hogy annyit törődik velem. Maga ápolt, amíg itt döglődtem?

- Vladimir mindennap felküldte az orvost.

- Nem is tudom, hogy mi történt azóta. Nem emlékszem semmire.

- Majd Vladi elmondja. Rémes, különösen itt a környéken, a Lóversenytérenél egész éjjel lövöldöznek. Majd meghallja Vladitól. Este jött meg Pozsonyból, még nem is beszéltem vele.

- Pozsonyból? Miért ment oda?

- Szénért mentek.

- Rózsika, drága - szólaltam meg hirtelen más hangon, most már teljesen éberem és céltudatosan. - Úgy-e, nem haragszik, ha megkérem... a zsebemben volt egy brieftasni, lesz szíves megnézni... attól félek, hogy kiesett, miközben rosszul lettem.

- A pénzét Vladi vette magához - mondta Rózsika megnyugtatóan. - Jó helyen van, ne féljen.

- Nem félek, csak attól félttem, hogy kiesett. - Aztán, hogy másra tereljem a beszédet, végigjártattam a szobán a szememet, majd ezt mondtam:

- Jaj, de kellemes szoba ez! Szeretem a fehérre meszelt szobát. A kedves mama önagységének is szeretném megköszönni...

- A mama nincs itthon - mondta Rózsika. - Kirendelték Hajmáskérre a fogolytáborba, ahol likvidálják a postahivatalt. Egy hét óta egyedül vagyunk ebben a lakásban. Ha maga nem lett volna itt, régen elszaladtam volna. Egész éjjel ez a lövöldözés... itt az ablak alatt is... Benn a Keletin is, az üvegcsarnokban. Összevissza lyukgatták az üvegtetőt. A mama csak huszonhatodikán jön vissza. Karácsony másnapján.

- Most hányadika van?

- December tizenhét.

Vacogtam.

- Nincs elég meleg a szobában - magyarázta Rózsika. - Alig van már szenem. De Vladi megígérte, hogy hoz három zsákkal. Az egész városban nincs szén. Vladi a szénhivatalnál van, a minisztériumban. Ő szerzi a szenet.

- Ahá - gondoltam. - Már dolgozik...

- Tudja, hogy Vladi főhadnagy lett? - kérdezte a leány büszkén.

- Valamire emlékszem.

- Négy nappal a forradalom előtt jött ki a kinevezése. Azért léptették soronkívül elő, mert amikor az oroszok bementek Szigetre, a kórház pénztárát élete kockáztatásával az utolsó pillanatban magához vette. Átvitte Nagybányára és fillér hiány nélkül vissza is adta. Úgy-e, nagyon jó fiú Vladi?

- Nagyon!

- Amióta Szigeten volt, minden héten kétszer írt a mamának és mindig küldött valami ajándékot, zsírt, meg csokoládét, szardíniát. Nekem egy orosz bundát küldött a névnapomra. Nerzet. Megér egy vagyont, de nem merem felvenni, mert azt mondják, hogy a leszerelt

katonák lehúzzák az utcán az emberről a télikabátot is. Rendes ember lett Vladi. Pedig mielőtt bevonult, azt hittük, hogy elzúllik. Mamával nagy harcai voltak a lóverseny és a kártya miatt. De a katonaság embert csinált belőle. Erre volt jó a háború. A háborúban egész anyás lett.

- Istenem - jutott eszembe -, mi lehet Benefalván?! Mi van az apámmal és a nővéreimmel?

A leány mintha kitalálta volna a gondolataimat, azt kérdezte:

- A maga családja hol él, Kamarás úr?

- Erdélyben.

- Persze, nem lehet most megtudni róluk semmit.

- Miért? - kérdeztem.

- Erdélybe nem is továbbít levelet a posta. Onnan se ide. A demarkáción túl nem jut egy levél se.

- Mi az a demarkáció?

A leány a maga avatatlan módján megpróbálta magyarázni.

- Utazni se lehet? - kérdeztem.

- Vannak, akik utaznak, de menetrend nincs. Hol laknak a szülei?

- Benefalván.

- Az úgy-e, a székelységben van?

- Nem. Biharban, Belényes körül.

- Oda akar utazni?

- Szeretnék, minél hamarabb.

- Arról beszélni se lehet. Legalább három hétig még nem utazhat. És ki tudja, hogy addigra mi lesz. Rémes, Kamarás úr. Hány ember szakadt el a családjától. Engem is... - és elfutotta szemét a könny. - A vőlegényemről hat hete nem tudok semmit. Júliusig itt dolgozott a 77-es postahivatalban. Nálunk volt albérlő. Akkor áthelyezték Szokolcára... Morvaország határán van. Utoljára október 20-án írt. Azóta egy szót se. Én írok neki minden másnap, hátha megkap valahogyan egy levelet. A postán ugyan azt mondják, hogy kizárt dolog, Isten tudja, mi van vele azóta. Lehet, hogy már nem is él.

- Na, ez nem valószínű.

A leány szipogva folytatta:

- Igaz, hogy Krajniknak hívják... szlovák származású. Pesten élt tizenegy évig és egészen elmagyarosodott, csak a kiejtése volt egy kicsit tótos. Mi is tudunk tótul. Kamarás úr biztos tudja, hogy a papa haláláig Alsókubinban éltünk Árvában. Pesten is tótul povedáltam Francival, - de azt hiszem, magyarul érez, bár erről sohasem beszéltem vele. Most karácsonykor akartunk esküdni. Megkértem Vladit, hogy Pozsonyban tudakozódjék utána. Pozsony közel van Szokolcához. Most várom, megtudott-e róla valamit. Rémes ez, Kamarás úr, magának is rémes lehet. Rosszabb ez a forradalom, mint a háború. A foglyoktól is lehetett levelet kapni.

Kopogtak. Jött a borbély. A leány sírva kiment.

6.

Sikettől tudtam meg, hogy mi történt, - hogy megölték Tiszát, kikiáltották a köztársaságot, s hogy minden csupa ideiglenesség, bizonytalanság, láz és letargia. A kormányban és a fontos helyeken gyakorlatlan, jóhiszemű emberek ülnek, akik tanácsalanságukban boldogan kapnak mindenkin, aki jön valamilyen tippel. Most, hogy tizenhét év után sok tapasztalat és összehasonlítási alkalom birtokában nézek vissza ezekre a hónapokra, meg kell állapítanom, hogy sem a miniszterek, sem a pártvezérek, sem a vezető társadalmi egyéniségek közt nem akadt, aki benne lett volna valami disznóságban, - viszont akármilyen „okos vagány” az utcáról, aki irányítás, szervezés, rendcsinálás címén kiszemelt magának egy területet, amelyen korlátlan intézkedni és sarcolni akart, megkapta tőlük a mindenre felhatalmazó pecsétes írást. Így jutott Siket is a szénrekvirálásra utasító kormányfelhatalmazáshoz. Pesten nem volt szén, kültelki jégvermekben rejtegették s megfizethetetlen ára volt. Siket, az agyondekorált főhadnagy, csak felment a kereskedelmi minisztériumba, őszirózsával a gomblyukában s néhány perc alatt már megkapta a felhatalmazást, hogy mindenütt, ahol nagyobb mennyiségben, akár magánosok kezén is, szenet talál, a köz használatára lefoglalhatja s bonnal fizethet, amelyet a kincstár majd bevált. Most, amikor meglátogatott a betegágyamnál, éppen Pozsonyból jött, tízfőnyi osztaggal. Megtudta egy vasutastól, hogy a Pozsony-újívárosi pályaudvaron kilenc vagon porosz szén van tárolva, amelynek a szétszaladt hadtestparancsnokság téli fűtését kellett volna fedeznie. Siket megjelent Pozsonyban a felhatalmazással: a helyi nemzeti tanács oda is adta volna neki a szenet. De a szocialisták tiltakoztak, - ők már lefoglalták a helybeli munkásoknak. Siket előbb tárgyalt velük, majd azzal fenyegetődött, hogy Pestről kér karhatalmat. Majdnem vérengzés lett a szénügyből, - a végén ötven percentre kiegyeztek. Siket megrakatott öt vagon, azután a rakományt egy mozdonyvezetővel még azon az éjszakán véletlenül átlökte Marcheggnél Ausztriába. A tippet egy bécsi szénnagykereskedőtől kapta, - a pénzt, amit a bécsi a szénért kifizetett, megosztotta az osztaggal, de a kétharmada a zsebében maradt.

Elmondta, hogy mik a további tervei a szénnel. Délelőtt már bejelentette a szénkormánybiztosságnál, hogy a pozsonyi szenet nem sikerült megszereznie - a lakosság megrohanta a teherpályaudvart és kosarakban hazavitte az utolsó szemig. De felhatalmazást kért, hogy Ausztriából szerezzen szenet - illegális úton ugyan, de most úgy-e, csak az a fontos, hogy a villanyvilágításban ne legyen katasztrófális üzemzavar. Ha Pest csak egy éjszakára elsötétedik - magyarázta -, tömegmészárlás lesz. Siket persze a bécsi szenessel megállapodott, hogy a hat vagon pozsonyi szenet eldirigáltatja Bruckneudorfba s ugyanúgy, ahogy Marcheggnél átlökte Ausztriába, most visszalöketi Magyarországra. Nagyszerű terv volt, - ugyanazt a szenet, amit egyszer már eladott a bécsinek, most a kormány pénzén visszavásárolja tőle. A hasznot természetesen megfelezik.

- A versenyutcai lakás címét adtam meg a bécsinek - mondta Siket. - Lehet, hogy egy hét is beletelik, amíg a vagonok eljutnak Bruckba. Ha távirat jön a címemre, felbonthatod. Amint megjön, Rózsika szaladjon el a Tokióba és mondja meg Krolovicsnak, hogy megjött a bécsi üzenet.

Rózsika lépett be, a szeme ki volt sírva, csoszogva járt s a slafrokja lecsúszott a balválláról a fájdalomtól. Siket már közölte vele, amit a vőlegényéről megtudott Pozsonyban. Krajnik most is Szakolcán van, ahol már a csehek az urak. Már Frantiseknek hívják, nagy hazafi és nem akar tudni senkiről és semmiről. Úgy látszik, jókor jött neki a politikai változás, megszabadította a megúnt és nyugós jegyességtől. Most megint kitört Rózsikából a zokogás. Siket gyengéden ráförmedt:

- Ne bőgj, na! Öreg is volt hozzád s milyen ronda volt! Ha ránéztem a mozgó ádámcsutkájára, bele tudtam volna rúgni! Svihák volt, mindíg tudtam, örülj, hogy megszabadultál tőle!

De Rózsika tovább bömbölt.

- Ne sírj, a mindenségit! Az apád lehetett volna. Negyvenegy éves volt, képzeld - fordult felém - és bög utána.

- Vladikám - zokogta. - Te nem tudod, te nem érted...

Siket felcsatolta a kardját és fejébe vágta a sapkáját.

- Elég volt, ne jajgass! Nem bírom hallgatni. Magyarázd meg neki, Kamarás... vigasztald meg, a kutyamindenit. Hogy lehet egy ilyen vörösorrú Krajnikért cirkuszt csinálni!

7.

Megvigasztaltam Rózsikát. Egy hétig szipogott az ágyam szélén, etetett, itatott, lehúzta és feladta az ingemet. Az első napokban még csak a tenyere hűvössége esett jól a hátam közepén, de minél egészségesebb lettem, annál inkább éreztem, hogy női tenyér. Meglehetősen gépiesen a lelkére beszéltem, hogy ne sirassa Krajnikot, higgye el, nem érdemes. S hogy egy ilyen szép, húszéves, jócsaládból való urileány előtt nyitva áll a világ... Többízben a mellemre borult és ott sírta ki magát. Aztán én is megfogtam a kezét és atyaian simogattam a haját. Egy este, akármennyi szénét is rakott a kályhára, a szoba sehogy sem akart átmelegedni - kint förtelmes havaseső esett és egyik sortűz a másikat követte. A leány fázott, félt, boldogtalan volt, elhagyott menyasszony - s mi egyedül voltunk a lakásban. Már elfütöttük minden szénünket és még mindig meg kellett fagyni. A leány könnyei hidegek voltak, amikor ráhullottak az arcomra. Hogyan, hogyan nem, egyszerre csak mellettem feküdt a takaró alatt.

Krajnik persze elvitte a lányságát Szakolcára, de annál elkeseredettebb asszonyi odaadással lett most az enyém. Reggelig velem maradt. Arra ébredtem, hogy lábujjhegyen indul az ajtó felé.

- Jó reggelt, Rózsika! Hova megy? Meg fog fagyni.

- Megfőzöm a reggelit - mondta feleség hangon.

Így mondhatta Krajniknak is. A világ legtermészetesebb dolgának tartotta, hogy a férfi basáskodjék, nyujtózkodjék a takaró alatt, mialatt az asszony a vékony slafrokban a köves konyhában megfagy a spirituszfőző előtt.

Eddig is szolgálatkész, gyengéd és gondos volt, de ettől az éjszakától olyan lett, mint egy szolgáló. Azokra a cselédekre emlékeztetett, akik a libacombot lelopják a gazda tányérjáról, hogy a katonáknak megiszolgálják a szerelmeskedés strapáját. Hogy fokozatosan visszatért az életerőm, megjött az étvágyam, - Rózsika a reggeli teához szalonnás rántottát sütött, holott az egész városban alig lehetett kapni tojást. Ebédre velőscsontot, nagy húsokat, - főtt tésztát fehér lisztből. Ez a nő csak testi eszközökkel tudta kifejezni a szerelmét. Ápolta, mosott, mosdatott, jól táplált és nem ismert határt az odaadásban. Anyai és cselédi hajlamai voltak, - minden primitív áldozatra kész - hajlandó lett volna robotolni értem, hogy eltartson, mialatt döglöm a díványon.

Karácsony előtt egy nappal érkezett Bécsből a távirat. A vagonok Bruckneudorfban vannak és várják a további intézkedést. Siket már három napja nem is nézett felénk. Én már talpraálltam, de csak kisebb sétát tettem a környéken. Rózsika vitte a táviratot a Tokióba s ott találta Siketet. Együtt jöttek haza. Siket ragaszkodott hozzá, hogy elkísérjem, - mert nem tudott jól németül. Mikor Rózsika megtudta, hogy velem utazom a határra, egész nap böngött.

- Biztos nem jössz vissza, te sem jössz vissza - hajtogatta.

- Dehogynem! Holnapután itthon vagyok.

- Le is lőhetnek ott a határon.

- Ugyan, dehogy.

Kényelmetlen volt, hogy Rózsika Siket előtt sem leplezte az értem való aggodalma szenvedélyességét. Siket gyanakvón mért végig, de jobbnak látta, ha nem szól semmit. Csak a sötét vasuti kupéban, Bicske körül jegyezte meg:

- Úgy látszik, a húgom elhitte, hogy Kamarás vagy...

- Angyali nő a húgod - mondtam -, neki köszönhetem az életemet.

De őszintén szólva, örültem, hogy megszabadultam a nőtől s az volt a tervem, hogy ha visszajövök Pestre, nem költözöm vissza a Verseny-utcába.

IV. Fejezet ERIKA

1.

Ma van január tizenkilencedike, - november huszonhetedike óta a Fővárosi Könyvtárban dolgozom. Munkám lelkesít, mert a kezemen megy keresztül a négyéves külföldi könyvanyag, amelyhez a háború alatt a könyvtár nem juthatott. Egyébként sok baj van. Legnagyobb baj, hogy a kormány sem ragaszkodik a hatalomhoz. A miniszterekben van elég tudás, tisztesség, sőt még bátorság is, de nincs bennük egyéni hatalomvágy. Mindenki a nagy programot akarja megvalósítani, de az első részlet nehézségétől azonnal felugrik a helyéről, mindenki borsózik az elhatározástól, a határozott irányban való döntéstől és a felelősségtől, vagy mintha úgy éreznék, hogy nem illeti meg a hatalom. A proletárok, parasztok és zsidók, akiket az összeomlás a hatalomba kényszerített, még mindig nem hiszik el a saját illetékességüket, azoknak a pozícióknak a betöltésére, amelyeket előttük az arisztokrácia és a dzsentrí, a birtokos magától értetődő öntudatával és jogával foglalt el. Az az érzésem, hogy a kormánynak rossz és nyomasztó álom, hogy a tudósi dolgozószobából, a redakcióból, a kávéházból és a faluról a történelem betuszkolta őket a miniszteri szobába, amelyet egy sértődött és ellenséges bürokrácia, csillapíthatatlan utca és a parlamenti kormányzásból kirekesztett pártok hatalmi mohósága és egyéni követelődzése állandó ostrom alatt tart.

A kommunisták máris forradalmat akarnak csinálni a forradalom ellen, - s a miniszterek ahelyett, hogy elintéznék őket, délelőttönként az elnökhöz szaladnak lemondani. Az ellenforradalom is tápázkodik, a közigazgatás szabotál, a mágnások körül is csoportok kezdenek kialakulni, - de ha a miniszterekhez befut a jelentés, nem adnak ki semmiféle utasítást, hanem lemondanak. Felugrós miniszterek, ahogy felugrós kártyásoknak nevezik azokat, akik nem játsszák végig a partit. Szemtanútól hallottam, hogy amikor Károlyiék hazatértek Belgrádból és közölték Franchet D'Esperay feltételeit, az egész minisztertanács sírt, - beleértve a szocialistákat is. Egy minisztertanács, amely akár a legfájdalmasabb nemzeti katasztrófára, kórusban sírással válaszol, ahelyett, hogy megtalálná a cselekvés pillanatnyilag egyedül gyakorlati módját, vagy a katasztrófának a közvélemény felé való taktikus interpretálását, - nem tud kormányozni. Ebben a kormányban nincs meg az a minimális cinizmus sem, amennyi nélkül Platon államát sem lehetne kézben tartani.

2.

November 25-én érkezett meg a kinevezésem Kunfi közoktatásügyi miniszter privátlevele kíséretében. Nem vagyok szocialista, Kunfi is tudja rólam, hogy a polgári radikálisokhoz tartozom, - kapcsolatunk inkább abból származik, hogy a szemináriumi előadásokon, ahol én filológiai kérdésekkel foglalkoztam, felkeltettem magam iránt az érdeklődését. Kunfi filozopter volt, ma is foglalkozik nyelvészettel és irodalom-elmélettel. A kísérőlevélben felkért, hogy keressenem fel, mielőtt elfoglalom az állásomat. Felmentem a Hold-utcába, ahol még Tisza kultuszminiszterének titkára ült Kunfi előszobájában és azzal akarta demonstrálni az ancien regime-hez való ragaszkodását, hogy másfél óráig megvárakoztatott. Amikor végre bejutottam, Kunfi nem értette, hogy a titkár mért váratott meg, mert másfél óra óta nem volt semmi dolga. Fáradt és rosszkedvű volt és mesterségesen kellett felajzania magát, hogy optimistább pillanatokban megfogant tervét érzékletesen elő tudja adni. Megbízott, hogy állítsam össze egy háromszáz kötetes falusi könyvtár katalógusát. Az volt a terve, hogy a

legeldugottabb tanyabokrot is ellátja könyvtárral. A megbízatás nyomban elindította bennem a tervezgetés izgalmát, - félóránál együtt improvizáltuk a különböző könyvcímekeket, miközben Kunfi jegyzett. A kihallgatásnak a titkár vetett véget. Jelentette, hogy a nagyváradai nagyprépost kér audienciát...

A minisztérium folyosóján filozopteri szenvedélyemet még mindig a pompás népkönyvtár terve kötötte le. A lépcsőház lejárataánál valaki megérintette a vállamat.

Sólyom doktor volt, ujpesti tanár, aki baráti körünkhöz tartozott. A Károlyi-kormány nevezte ki a forradalom után a középiskolai osztály csoportvezető-helyettesévé. Tanácstalan, fanyar mosollyal magyarázta, hogy nem tud csinálni semmit. Az aktákkal, amelyekhez nem ért, remekül eltorlaszolnak minden reformtörekvést. Aztán ezt mondta:

- Különben is, az egész ügy szerintem halálra van ítéelve.

- Mért? - kérdeztem aggodalmasan.

- Ez a kormány két dolgot nem akar tudomásul venni. Az egyik, hogy elvesztettük a háborút s a háborúvesztés konzekvenciáit le kell vonni. A másik, hogy a hatalom megtartásáért nem szabad visszariadni a végső eszközöktől sem. Ebben a kormányban nincs senki, aki szükség esetén merne lövetni.

- Hát akkor mi lesz?

- Megbukunk, kollégám, - mondta álcinizmussal. - És majd visszajönnek a régi urak, akik aláírnak és lövetnek!

Magam is lesujtottan tusakodtam. Nem voltam nacionalista a szó békebeli értelmében, de elviselhetetlen volt a tudat, hogy az a szabálytalan elipszis, amely első elemista korom óta ott lógott az iskola falán és minden cikcakjával belémidegződött, elváltozzék. Igaz, hogy az én arcom integritásának már vége volt, de keserves volt megbarátkozni az eshetőséggel, hogy az ország arca is az enyémmé torzul. Október óta nem vettem részt mozgalomban, - visszatértem a könyveimhez és a tudományos munkához. De mégis elmentem a Területvédő Liga nagygyűlésére, amikor az Ország-téren a Duna nemzetközivé nyilvánítása ellen százezeren tiltakoztak.

Senkiben sem volt elég valóságérzék, hogy számoljon a katasztrófa következményeivel. A folyton szűkülő határok között a háborús szenvedésen, a hazatérő tömegek szociális kilátástalanságán, a közellátási bajokon, a kommunista és ellenforradalmi agitáción kívül a honfibu is fokozta az elkeseredést és a rendetlenséget. A kormány kiírta a választásokat, de nem mert pontos terminust adni, mert hazaárulásnak tartotta volna, ha a rezsime megmaradt területen lefolytatott választással szentesíti a lekapcsolt területek elvesztését. A szélső szocialisták fenyegetődtek, hogyha a parlamentben a pártnak nem lesz többsége, szétkergetik az országgyűlést. A parasztek lassúnak tartották a földbirtok szétesztését és anarchikusan elfoglalták a földeket, elkergették a közigazgatást és a földesurat - s ahol a földbirtokmegosztás véletlenül arányos volt, ott jobbhíján - pogromot rendeztek.

A szabadság sokhelyütt azzal kezdődött, hogy a többi nadrágosokkal együtt kiperzselték a zsidókat is. A parasztek nem tudja, miről van szó, - a háborúból négy év után hazatérve, mindent szétesőben, kihullva, kihülve, üresen talált, - vagyont, családot, állami és társadalmi rendje megszokott kereteit, - s most tájékozatlanságában üt-vág maga körül. A baka négy éven keresztül dühös volt a magasabb sarzsira s most hogy éhesen, hegedt sebekkel és majd később virulens bacillusokkal a szervezetében, hazajött, mindenki sarzsi neki, aki nem éhes és nem rongyos, aki nadrágot visel és akinek nem vitte el a négyéves szél a zsuppot a háza tetejéről. Ha a gróf tábornok ebben a gyűlöletrangsorban, a hadisegéllyel manipuláló jegyző őrmester, a falusi zsidó káplár, vagy freiter. Hazulról, Bánkról is aggasztó híreket kaptam. A grófék már a

forradalom első hetében elutaztak Angliába az asszony rokonaihoz. Most tudtam meg azt is, hogy Pulay bácsi augusztusban meghalt s druszám, Bandi, az unokája, hadnagyként olasz fogságba esett és még mindig nem jött haza. A jegyző hálóingben menekült Veszprémbe. A zsidó boltosok bezárták az üzletet, beszegezték a lakás ablakát és meglapultak a közeli biztonságosabb városokban. Anyám, abban a reményben, hogy a szegények orvosának özvegyét senkisésem fogja bántani, nem akarta otthagyni Bánkot. Innen Pestről el sem tudtam képzelni, hogy ez a leigázott, roboton, részszegén és családi veszekedésen-verekezésen kívül minden egyéb aktivitásra képtelen nép, amelynek csendes engedelmességében nemcsak gyűlöletet, de még rejtett dacot sem éreztem, felkerekedjék s akár az esztelenség cselekvésre lendítse. De bizony anyám leveleiből azt látom, hogy Bánkon is baj lesz. Hiába kísérték ki apám koporsóját sírva a temetőbe, a doktor-ház pinceablakait máris beverték. Az új orvost Nuster Albinnak hívják, Erdélyből került Bánkra. Sopronban volt kórházi segédorvos, a forradalom után nem ment haza, megpróbált a környéken letelepedni. Szász eredetű, mint a járási főszolgabíró, - Siebert, aki nálunk volt jegyző - ő is hozta Bánkra. Ez a két szász megváltoztatta a falu és a környék intelligenciáját. Érthető, hogy az uri osztály nem fogadta túlságos rokonszenvvel a forradalmat. Eleinte nagyon megijedt s bevonult a városba. De ez a Nuster átment ellentámadásba. Polgárőrséget szervezett a környékbeli urakból és akkor is, amikor nem volt rá ok, csunyán elagyabugyálta a csoportbaverődő, tanakodó, vagy a groteszken eltorzult jeliszavakat kiabáló parasztokat. Már-már fehér terrort csinált, amikor Pápáról kiküldtek egy osztagot. De az osztag parancsnoka, egy székesfehérvári ügyvédjelölt, hamarosan lepaktált vele. A parasztokat most nagyobb kordában tartották, mint régen az urasági tisztek és a csendőrök.

3.

De megjelent a faluban a kommunista agitátor is. Kriza Pistának hívták, gyerekkoromból emlékszem rá: három évvel lehet fiatalabb nálam. Kriza vadőr fia volt - a vadőr nem a faluban, hanem az erdőben lakott és a gróf bizonyára kirúgta volna, ha megtudja, hogy a fiát Pestre adta papneveldebe. Szőke, tejképű, duzzadtszájú, vizesszemű fiú volt, egyszer-kétszer láttam vakációban. A forradalom kitörésekor otthagya a pesti papneveldet. Pesten a bolsik közé került, - a Visegrádi-utcában nyüzsgött, onnan küldték le dunántúli agitációra. Furcsa kommunista volt, - a papnevelde fegyelméből kiszabadulva, ivott és nőtt, hadat üzent minden tekintélynek, rendnek, elsősorban az egyháznak, - viszont ugyanakkor tovább lobogott benne a zsidógyűlölet. Egyszerre lázított a szegény papok és a szegény zsidók ellen. Az öreg Grosz rongyszédőt, aki tizenegy gyerekével és nagy szegénységben ott maradt a faluban, úgy össze-vissza verte, hogy be kellett szállítani Veszprémbe. Ez a bolsevista-antiszemita agitátor, ahogyan vidékről érkező ismerősöktől hallom, nem kuriózum: majd minden faluban megtalálható.

Ebben a zavarban jó lett volna utánozni Anatole France elmúlt és szórakozott könyvtárosait, akik, mint a kolostorba vonult barátok, csak akkor veszik észre a világ végét, amikor már a foliánsokba is belekapott a láng. De nem tudtam egészen visszafilozopteresedni, holott programul tűztem ki magamnak már csak visszataszító külsőm miatt is. A kultuszminisztériumban, ahol eredetileg tanári kinevezést kértem, kissé talán tapintatlanul is közölték velem, hogy a megcsonkult arcom nem alkalmas arra, hogy felüljek a katedrára, mert a gyerekekben kezdetben részvétet ébresztene, később azonban nyomasztóan és - tekintve a gyerekek komizságát - idővel komikusan is hatna. Mondom, szerettem volna magamat kivonni a mozgalmakból, - de ha Franceból, Romain Rollandból, Jaurèsből, ezekből a tipikus filozopterekből a Dreyfus-per justizmordja „zoon politikon”-t csinált, én végigcsináltam a milliókon

elkövetett justizmordot: a világháborút és a forradalom most feltárta előttem az ezeréves justizmordot, amelyet a magyar népen követtek el. A parasztkönyvtár katalógusának összeállítása annál inkább lelkesített, mert a háborúban közről megismertem és megszerettem a parasztot. Amint már elmondottam, apám a grófi cselédházak szegényeinek orvosa volt, a fronton azonban megismertem a benne rejlő társadalomalkotó és civilizatórikus lehetőségeket is. Amellett, hogy szorgalmasan gyűjtöttem Simonyi Zsigmond Magyar nyelvőr-ének a gyermekes és szaftos paraszti anekdotákat, szólásokat és a fülem hallatára keletkezett népdalokat, többé-kevésbé megismertem azt az arcát is, amelyet ravaszul csak ritkán mutat meg: amellyel az uri Magyarország felé fordul. Most, hogy a falusi könyvek katalógusát állítom össze a könyvtárban, világosan látom, hogy az egész bizonytalanságnak, rendezetlenségnek egy teoretikus tévedés az oka, amelytől a forradalom letérvől az egyedül elképzelhető irányból. Jásziék és az egész szellemi vezérkar túlságosan a német szociológián nevelődtek s még most is az intellektuális és az urbánus proletár- és középosztály-országra szabott szempontok szerint akarják átformálni ezt a parasztszót.

4.

A kormányban még mindig csak teoretizálnak a földkérdésről. A Buza Barna-féle reformterv nem lenne rossz, de a Károlyi-párti minisztereknek az a kifogásuk, hogy üzemítőke nélkül megvalósíthatatlan. Vannak, akik nyíltan hangoztatják, hogy a nagybirtok kártalanítása nélkül nem lehet hozzányúlni a magántulajdont jelentő földhöz. A hivatalos kommunista párt a szövetkezeti gazdálkodás mellett agitál, de az alföldi és a déldunántúli paraszt, aki a legnyugtalanabb, nem törődik az elméletekkel és motivációkkal: azonnal földet akar, mert a háborúban volt, mert szenvedett, mert megsebesült, mert jár neki, mert nincs neki. Már nem bízik a régi Kossuth-pártban, amely mégis csak a közjogiaskodó dzsentrí, uripárt utóvédje. A radikálisokról, bár kormányon vannak, alighanem nem is tud és ha igen, nem érti mit akarnak. A szociáldemokraták csak az üzemi tanácsok, a házbizalmiak megszervezésével foglalkoznak s azonkívül megbuktatják a hadügyminisztereket és minél több fontos miniszteri tárcát csikarnak ki a polgári baloldaltól. Most, választások előtt éppen a belügyminiszteri tárcát akarják, - nyilván, mert Magyarországon régebben sem a választótól, hanem a belügyminisztertől függött a választás eredménye.

A leghatásosabb agitáció a hazatérő foglyoké. Seregével akadnak köztük, akik átérték az orosz Kerenszkij- és bolsevista-forradalmat. Ezek most hazatérve azt látják, hogy a paraszt, holott már a régi értelemben nincsenek is urai és csendőrei, akiktől tartania kellene, még mindig nem vette el, ami elvehető. Igazában ennek a laikus kommunista propagandának van a legnagyobb hatása. A Pestről leküldött oroszlingos, nagyhajú diákagitátorokat a földtelenek nem értik meg. De a vidék lassankint bolsevizálódik a parasztkatonáktól. - Egyes klerikális és sváb vidékeken pedig visszatér régi urainak és papjainak hatása alá. Nincs más segítség, csak ha a városi intellektuális radikalizmus és a szociáldemokrácia hamarosan áttér a parasztdemokráciára.

Január elején a könyvtárban felkeresett Z. államtitkár, régi radikális, aki ifjúkorában az amerikai demokráciával foglalkozott s több jelentékeny könyvet írt róla. Közöltem vele aggodalmaimat és szempontjaimat.

- Parasztdemokrácia, úgy, ahogy ön képzei, balkanizálódást jelent! - mondta legyintve.

- Átmeneti balkanizálódást - válaszoltam -, de végeredményben a franciák és a skandinávok is keresztülestek ezen a válságon.

- A francia földosztás után harminc évig inség volt az országban.
- Szerintem - vitatkoztam -, a földbirtokreform kérdése olyan kérdés, amely természeténél fogva nem tud pihenni addig, amíg nem jut el a megoldáshoz. Nem engedik pihenni azok, akik a mások földjén művelik a földet. *Der Bauer ist kein Spielzeig!* - idéztem.
- A magyar földreformot csak akkor lehetne megcsinálni, ha lenne, aki finanszírozná!
- Akkor mi lesz?
- Nincs jobb, mint a kollektív megoldás. Ez az a pont, ahol egyetértek a kommunistákkal. A kisparaszt-állam különben is mindenütt meghaladott állapot, különösen most és nálunk, amikor elvesztjük legfontosabb ipari területeinket. Ha felosztanánk a földet, éhenvesznénk, mert az önálló termelésben gyakorlatlan zsellérek és cselédek talán még annyit sem termelnének, amennyi saját családjaiknak elég.
- De ha nem adunk a parasztnak földet, a forradalom elveszti a parasztot.

5.

Az államtitkár vállalt. Tipikus megtestesítője volt annak a háború előtt felnőtt intellektuális generációnak, amely radikális polgár maradt ugyan s a polgári társadalomban élt, de szoros szellemi és érzelmi kapcsolatban volt a szocializmussal. A szocializmus iránt való rokonszenv és az irodalomnak, művészetnek és tudománynak a szocialista dialektikával való szaturálódása már a múlt század végén megindult s néhány nagyjelentőségű, tipikusan polgári vagy társadalomszemléletileg állást nem foglaló szellemnek a szocializmushoz való nyílt elérézésében kulminált. Ezek a szellemek azonban szocialista korokban sem lettek proletárszellemek, - szuggesztivitásuk és népszerűségük révén elsősorban továbbra is koruk polgári intellektuálisaira hatottak s nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a háború előtt éppen a legértékesebb polgári rétegekben támadtak kételyek a polgári rend véglegességében. E kételyeknek akkor még nem voltak a maiakhoz hasonló szembeszökő tárgyi alapjaik. A kapitalizmusnak legfeljebb csak időszakos üzemzavarai támadtak, de a struktúra egészséges és megingathatatlan volt. A nagytömegek és a kiváltságosak viszonylata a korszak szerint sokkal magától értetődőbbnek látszott, mint a háború után, semhogy a tömegek szociális állapota és a kevésbé érzékenyebbekben nagyobb távlatú gondolatokat ébresztett volna. A szocializmusnak az úgynevezett polgári elitre való hatása elsősorban szellemi és erkölcsi okokban keresendő. A legelső szellemi ok maga a tudományos marxizmus, amelynek feszes történelemszemlélete és bonyolult, de a végletekig logikus és zárt gazdasági tanai vonzó ellentétben állottak a végkép soha meg nem fogalmazott eklektikus eszmekörrel, amely a francia forradalom jelszavaiból, a XIX. század filozófiájából, természettudományából, regényírók aforizmáiból, demagógok frázisaiból és a manchesterizmusból leszűrt közhelyeket egyesített a polgári ideológia fogalmában. A szellem emberét megejtette a definíciók és törvények e kemény tette a definíciók és törvények e kemény rendszere, amelynek éppen tudományos merevségében volt a varázsa. Szemben a kor légnemű, humanitárius és ruganyos liberális jelszavaival, amelyek országonként és esetenként mást és mást jelentettek. Marx állított és nem tagadott, nem kételkedett, alkotó gondolatokat, embertudományt akkumulált műveiben ötletek, szubjektív filozófiai eszmék és impressziók helyett. Az intellektuel, aki már végsőkig kiélvezte a kultúrával való öncélú játékot, az élet és világ pillanatnyi törvényének kodifikálását, örömmel vetette meg a lábát egy minden nehézkessége ellenére is áttekinthetőbb, állandóbb szellemi talajon.

6.

A forradalom szerintem azért van halálra ítélve, mert radikális polgári elit, kizárólag ennek a vonzásnak enged. Intelligencia és parasztság összefogása - mint Franciaországban, ahol a radikálist, a délfrancia kisparasztság és a városi kispolgárság és intelligencia szövetségéből került ki, - még megmenthetné ezt az irányátvesztetten, egy körben forgó forradalmat. De senki sincs a polgári vezetők közül, aki a szocialistákon és a kommunistákon keresztül bátran átnyúlna a paraszthoz. Az intelligencia sznobizmusa gyógyíthatatlan: békében urabb volt az úrnál, most proletárabb akar lenni Weltnernél és Kunfinál. A régi radikálistákból egyre többen hagyják ott nyíltan a polgári frontot s nemcsak hogy kitűzik a jogtűt, de Bucharinból idéznek.

7.

Február harmadikán az Október harmincegyediké-téren találkoztam Mihálkával. Messziről megismertem görbe „huszárlábairól” és a hiányzó balszemét borító fekete bandázsról. A szemét értem vesztette el a Montellon. A dinerem volt, hűséges, találékony, mulatságos és bátor. Nem volt szolgatermészet - bár az egész ezred tisztikara irigyelte tőlem szolgálatkészségeért, valójában úgy szolgált, mintha nem parancsra, hanem önkéntes lelkesedésből vállalta volna szerepét. Amikor a kézigránát letépte a félarcomat, kiugrott a kavernából és ölben vitt a fedezékbe. A balszeme közben kifolyt, de addig nem tett le, amíg a szanitécek át nem vettek tőle. Csak Laibachban találkoztam vele újra. A sebe hamarabb gyógyult, mint az enyém, - nem golyó, szikladarab ütötte ki a szemét. Három hónapig feküdtem Laibachban. Mihálka ugyanabban a kórházban, a legénységi teremben várta, hogy lábra álljak. Mindketten rokkantak voltunk s én kieszközöltem a kórházparancsnoktól, hogy Mihálka velem maradjon.

Minden reggel megjelent a betegszobában, az ápolónő hatáskörét lassankint kisajátította. Mosdatott, etetett, sőt meg is borotvált s levágta a kezem és a lábam ujjairól a hosszúra nőtt körmöket. Régi kedvét már visszanyerte. Otthon kubikos volt, Orsováról szárnyvasút építésről vonult be katonának. A munkásmozgalom távoli hulláma éppen csak hogy megérintette, - ha nagyritkán szájára került valamilyen szocialista műszó, groteszkül, tudálékosan hatott. Éreztem, gyűlöli az urakat, de ez a gyűlölet inkább alattomos csúfolódásban nyilvánult meg. A kavernában együtt laktam egy Mayer nevű hadnaggyal, aki az aradi közraktárnál volt kistisztviselő. Gyötörte a legénységet, elsősorban öreg népfelkelő cseh pucserét, de látva Mihálkával való barátságos viszonyomat, időnként megpróbált bekapcsolódni a kedélyeskedésünkbe. Ez a Mayer is Alfrédszerű zsidó volt, - bátor katona, de olyan fitogtatóan hős, ahogyan a parvenü fitogtatóan gazdag. Mindenáron meg akarta mutatni, hogy a zsidó bátor, de a legkisebb célzásra, amellyel a leplezetlenül antiszemita szlovén ezredparancsnok zsidóságát érintette, apprehendált, fenyegetődött, hogy felsőbb fórumnál keres elégtételt. Engem az effajta sérelmek nem izgattak, a lövészárkokban, ahol végeredményben állandó volt a nemzetiségi és felekezeti torzsalkodás. De Mayer folyton leveleket készült írni a liberális lapoknak. Engem irigyelt, mert a zsidóságom egyáltalában nem feszélyezett abban, hogy mindenkivel a legmagátólértetődőbb kapcsolatot tartsam. Ő például nem tudta megtalálni a legénységgel való érintkezés hangját sem, holott ügyetlenül megpróbált zamatoskodni, népieskedni. Én csak a magam módján beszéltem velük és mégis megértették és azt hiszem, amennyire telt tőlük, szerettek is.

Mayer egy aránylag csendes este megint megpróbált Mihálkával barátkozni. Vicces akart lenni, de humortalansága rám kínosan, Mihálkára pedig ugratóan hatott. A kubikos minden

válasza olyan talpraesett volt, hogy Mayer alól egyre inkább kicsúszott a talaj. Mihálka éppen a gumipárnámat fujta fel, amikor a hadnagy azt kérdezte tőle:

- Mondd, hé, Mihálka...

- Parancsol a hadnagy úr - vágta magát haptákba a kubikos, miközben az ujjával befogta a párna szelepét, hogy a belehelt levegő ne vesszen kárba.

- Mondd csak, Mihálka fiam - csikorgott a hadnagy szájában a közvetlenség -, szeretnél úr lenni?

- Hát a hadnagy úr...? - kérdezte Mihálka és nyomban bevette a szájába a szelepet és duzzadt pofával tovább fujta. Nagyon komikus volt. Nem tudtam titkolni a kárörömet s én is nevettem. Mayer vérvörös lett, de kénytelen volt velem nevetni.

- Fene szemtelen paraszt vagy! - mondta, erőltetett vigyorgás mögül villámlott a szeme.

Mayer a hátam mögött kétszer is megpróbálta elinrikálni tőlem Mihálkát, de visszaharcoltam. A hadnagy nem tudott beletörődni sorozatos vereségeibe, újra és újra tréfásan gyűlölködő diskurzusokat kezdett vele. Egyszer, miközben a vacsorát felszolgálta, azt kérdezte Mihálkától, miből élt civilben ősztől tavaszig, amikor nem volt munkája.

- Hitelből - mondta Mihálka.

- Hol kaptál te hitelt, te ágrólszakadt?

- Van Szentesen egy nagyon rendes kocsmáros... a vasúttól kell menni feszt a beton mellett, aztán a harmadik utcán, a szegényháznál balra. Az adott nekem hitelt. Italt, meg készpénzt is. Meg is adtam neki mindig, kamatot se számított. Nem rokona véletlenül a hadnagy úrnak? Azt is Mayernek hívják...

- Nem rokonom - tiltakozott védekezően Mayer.

- Jó ember, derék zsidó ember - morfondírozott Mihálka, miközben betöltötte a bort a poharainkba, aztán kis szünet után:

- De mégis csak zsidóember...

Mayer hozzávágta az alumínium poharat. Mihálka elugrott, félszemével rámkacsintott. Tudta, hogy zsidó vagyok, de másképp, mint Mayer. Érezte, hogy én már elbírom a zsidóságot, de Mayerben a legkisebb érintésre is felszisszen a védekező és támadó zsidó. Viszont szégyelte leleplezni magát és végül mindig velünk nevetett.

8.

Mihálka trágár történetei kifogyhatatlanok. Valamennyit feljegyeztem, elküldtem a Nyelvőrnek. Simonyi megköszönte tábori lapom. Egyszer arról volt szó, hogy mi lesz háború után. Lesz-e választójog, lesz-e földosztás.

- Fenét lesz! - mondta Mihálka. - Nekem ne is adjanak földet. Ha én innen élve hazakerülök, nem dolgozok többet. Kiskoromtól a földben laktam, mint a giliszta. Ha megérem a végét, városba megyek. A villamoshoz, vagy a vasúthoz.

- Ha kapnál tíz holdat, mit csinálnál vele?

- Eladnám - mondta Mihálka őszintén.

Laibachban a kórházból állandóan kiszökött a városba. Imádta a nőket és úgy lódított, mint egy vadász. Meseszerűen adta elő, hogy a grófkisasszony leintett neki az emeletről, felment hozzá, selyemingben várta, - késő estig ki se jött a szobájából. Meg hogy egy fekete kövér zsidó özvegyasszony azt ajánlotta neki, vegye el, üljön be a boltba, nem is kell dolgozni neki, csak éjszaka végezze a dolgát... Feszülten hallgattam a hazugságait, amelyeket úgy szótt-font, mint a népmesét.

A legénységi kórteremben harcban állt egy baptista suszterrel, aki zagyva kenetességgel hirdette a betegeknek az Igét, kántált nekik példázatokot prédikált és hirdette a közeli világ-végét. Mikor a legáhitatosabb volt a hangulat, Mihálka beleröfönt. Vagy valami trágárságot mondott, amitől egyszerre kirobbant a röhögés és elsöpörte a kegyes hangulatot, vagy állathangokat utánozott.

Amikor Pestre vittek bennünket, engem a hadirokkant-otthonban helyeztek el, Mihálkát ki akarták vinni a Mária Valéria barak-kórházba, hogy ott várja meg, amíg kiszuperálják. De megint kiharcoltam, hogy velem maradjon. Erika ebben az évben minden nap bejárt hozzám. Az első pillanatban eldől, hogy Mihálka nem szíveli Erikát. Valószínűleg soványnak tartotta ahhoz, hogy mint nő tessék neki és Erika úgy bánt vele, mintha ő lenne a főhadnagy: rendelkezett vele, hazavitette vele a csomagjait, felrendelte a lakásra, hogy segítsen a személyzetnek. S azt hiszem, hamarabb észrevette, mint én Erika arcán az irtózó idegenkedést az arcomtól. Nem szólt, de ha Erika bejött hozzám, elkomorodott és valamilyen ürüggyel kiódalgott a szobából.

9.

S aztán szét kellett válnunk. Engem végkép elbocsátottak a hadseregből és Mihálkát pedig kihelyezték a barakba. Több mint háromnegyed éve nem láttam, amikor az Október harmincadikán összeakadtam vele. Veregettem a háta közepét és szidtam, hogy miért nem keresett fel, pedig amikor a kórházból elmentünk, megadtam neki a lakásom címét.

- Egyszer voltam ott a Bajza-utcában - mondta -, de azt mondták, hogy a főhadnagy úr a könyvtárban van. Nem akartam zavarni.

- Hogy élsz? Van valami munkád?

- Az éppen nincs. A félszemem miatt nem vesznek a villamoshoz. Pedig csak kalauz akartam lenni, nem vezető. Félszememmel is megtalálnám a lyukat a jegyen. Két hétig söröskocsis voltam Kőbányán, de rondább munka a kubikosnál is. Jégveremből kell rakodni - fene törí magát!

- Miből élsz? Egész jó ruhád van.

Hümmögött.

- Van pénzed?

- Annyi van, amennyi kell.

- Adok pénzt, ha...

- Nem, nem - hárította el. - Köszönöm, főhadnagy úr, van elég.

- Hol lakol?

- A Dráva-utcában. - Felcsillant a szeme. - Fekete, vastag munkásasszonynál.

- Nem mondod meg, miből élsz? Csak nem lettél zsvány?

- Ragasztok - mondta nagynehezen.
- Mit?
- Plakátot.
- Miféle plakátot?
- A kommunistáknak.
- Hogy a fenébe kerültél oda?
- A sörösöknél volt egy proli, az vitt fel a Visegrádi-utcába. Kétszázast fizetnek egy napra. Plakátot ragasztok, röpiratot osztogatok a kocsmákban.
- Csak nem lettél bolsi?
- Mit tudom én, mi vagyok. Kutya vagyok, szegény ember vagyok. És ha agyonvágna, akkor sem megyek vissza kubikolni.
- Hallgass ide, Mihálka. Szerzek munkát. Ott kell hagynod azt a bandát.

Mihálka felütötte a fejét:

- Nem banda az, főhadnagy úr. Urak is járnak oda, még papok is. Diákok, ügyvédek urinók... Tudja, főhadnagy úr, ki vár ott minden este, amikor a plakátot faszoljuk?
- Ki?
- A kisasszony.
- Milyen kisasszony?
- Erika kisasszony, a menyasszony.

Már tíz napja nem láttam Erikát, akkor este váratlanul feljött a Bajza-utcai szobámba, mintha olyanfajta lelkiismeretfurdalás hajtotta volna, amelyet olyasvalaki érezhet, aki régóta nem látogatott meg egy beteget, aki ugyan terhére van, de a helyzeténél fogva kötelessége volna gyakran fölkeresni. Az utolsó hónapokban minden gyér jelentkezése hasonló volt, - mintha közben elfeledte volna azt is, hogy élék, de hirtelen a homlokára csapott: „Csakugyan, mi van Dánossal, a félarcúval?” Feljött azzal az eltökéltséggel, hogy amilyen gyorsan csak lehet, essünk túl a dolgon. Először mindíg ki akartam dobni, aztán letörten belenyugodtam, hogy el kell fogadnom úgy, ahogy adja magát, mert rajta kívül nincs nőm, legalább is azt hiszem, hogy nincs. Három éve tartott a viszonyunk - akkor kezdődött, amikor kimentem a frontra, a menetszárad indulását megelőző estén. Nem is gondoltam ilyesmire - Erika heccelt bele egy fellengős, tragikus búcsújelenetbe - „Az *utolsó éjszaka*” vagy a „*Ma este vagy soha*” című férccdráma lihegő felvonásvégébe. Már régen esedékes volt, hogy elbukjék - előzőleg számtalan flörtje volt, s kis híja, hogy 1912-ben, amikor együtt nyaraltunk Velencében, tizenhatéves korában nem történt meg vele. Megbokrosodott süldő lány volt, - emlékszem, milyen kínzóan foglalkoztatott az aktja, a Montellon, ahonnan leláttam a velencei síkságra és tiszta időben kivettem a Zeiss-sel a San Marcot és Marittimo elevátorának körvonalát. Bár a búcsúestén a huszonnégyéves Erikával volt viszonyom, fönt a havas tetején a bakfis teste kísértett és kínt.

10.

Egy hétig bent laktunk a Bauer és Grünwaldnál, aztán a hőség kikergetett bennünket a Lidóra. A Bainsban szálltunk meg, ott nyaralt Löbl Richárd dr egyetemi tanár a lányával. Apám még egyetemi éveiből ismerte a nőorvost, aki fiatal korában tudósaknak indult s habilitált is, később

azonban elsodorta a nagyvilági praxis. A plutokraták és a színésznők szakorvosa lett, franciás szakállt viselt, sűrű keménykalapot s fehérbetétes antilopcipőt. Apám idegenkedett tőle, a vidéki orvos, mintha Balzac hasonló című regényéből lépett volna ki, félszeg és bizalmatlan volt a sarlatánnak öltözött nagyvilági kolléga társaságában. Csak ebéd és vacsora után találkoztunk, apám és a nőgyógyász a terraszon szívták el szivarjukat, - aztán a professzor sietett az Exelsiorba, ahol gazdag klienseivel hajnalig kártyázott.

A kabanáink szomszédosak voltak a plágeon. A professzor ritkán jött le a strandra. Erika többnyire egyedül lófrált a homokban. Kihívóan, peckesen lépdelt s olyan büszkén hordta frissen sarjadt női ékességeit, mintha az egész plageon egyedül csak neki lett volna keble és csípője. Velem, aki két és félévvel voltam idősebb nála, eleinte anyaián bánt. Felnőtt, sőt negyvenes férfiakkal próbált kikezdeni a legpimaszabb leplezetlenséggel, de túlságosan gyerekes volt ahhoz, hogy bárki is nőszámba vette volna. Ekkor beleszeretett Enricoba, az olasz pincérbe. A pincér barnabőrű, négeresen göndörhajjú, villogószemű és piszkoskөрmű volt s nagyhotelhez illően elegáns vasalt frakkjában és kemény plasztronjával. Bennünket is ő szolgált ki s amikor kissé közelebb hajolt és megkérdezte, hogy mit választunk a menükártya kollekciójából, mindig érezni lehetett a hagyma szagát. Azon az emeleten, ahol Erikáék laktak, Enrico volt a szobapincér is. Lőbl professzor kártyázott s Erika tízszer is becsengette Enricot, de a pincér ki nem állhatta, mert folyton táncoltatta. A pincér délelőtt a plágeon dolgozott, Erika ott is percenként kért tőle valamit, tejet vagy gyümölcsöt hozatott a kabanába, félmeztelenül fogadta a pincért, - de Enrico utálkozott a megszokott meztelen lábszáraktól. Fáradt, agyonszekált pincér volt, eszébe se jutott a kaland. Engem Erika éjjel-nappal izgalomban tartott, - figyeltem a pincérrel való mesterkedéseit, féltékeny voltam Enricora. Végül Erika föladta a pincért, délben ezt mondta nekem:

- Ennél rosszabb modorú és hanyagabb pincér nincs az egész hotelben!

- Hagymaszagú - mondtam, hogy még jobban elvegyem tőle a gusztusát.

- Hagymaszagú? - kérdezte Erika és bosszúállóan ragyogott fel a szeme. - Meg fogom mondani a maitre d'hotelnek.

Ebéd után odaült az asztalunkhoz és azt mondta:

- Igazad van. Csakugyan hagymaszagú. Szólok apának, kérje ki a maitre d'hoteltől, hogy e hagymaszagú pincér a vendégek arcába leheljen.

Most már ki akarta rúgatni Enricot. A professzor gyanútlanul megemlítette a maitre d'hotelnek, hogy a kiszolgáló pincér nem eléggé ápolott. A maitre d'hotel, miután Erika rám is hivatkozott, engem is megkérdezett, de lelkifurdalásból bizonytalan választ adtam. Enrico aznap este már nem dolgozott az étteremben, a maitre d'hotel csakugyan kidobta. Két napig nem álltam szóba Erikával, mert tönkretett egy olasz családot. Megtudtam, hogy Enriconak felesége van, három gyereke és öreg anyósa, akik most kenyér nélkül maradtak Erika miatt. De harmadnap mégis lementem a plagera és bármennyire is tele voltam felháborodással, nem tudtam ellenállni Erika lendületének, amellyel most, hogy sem a felnőtteknél, sem a pincérnél nem volt sikere, jobb híján rám vetette magát. Csak pár percig tudtam játszani a közömböst, aztán csináltam, amit parancsolt. Beusztam vele a hintáig, beleült és lődítottam, lesegítettem, amikor szédült, miközben úgy helyezte el magát a karjaimban, hogy a legexponáltabb felületével érintkeztem. Aztán két napig megint kerültem, csak az ebédnél láttam - s ha gúnyosan rámrohögött, fülig pirultam, mert éreztem, hogy a lány védekezésem ellenére is tisztában van vonzása erejével.

11.

Egy este apám bement a San Marcora, ahol koncert volt, - nekem is vele kellett volna men- nem, de a hajóállomáson szinte akaratlanul csúszott ki a számon a hazugság, hogy fáj a fejem, inkább lefekszem. Visszamentem a hotelbe, a hallban megtaláltam Erikát, aki keresztbefont lábakkal fixirozott egy vörösképű angolt, aki az üzleti levelezését végezte és eszeágában sem volt visszanézni. Amikor meglátott, odajött hozzám és csufolódva kérdezte:

- Miért nem mentél a hangversenyre?

- Fáj a fejem - mondtam.

- Gyere egy kicsit mászkálni.

Elmentünk az Exelsiorig, - a hotel mögött húzódó mocsárszagú vad bozótban Erika kezdte a csokolódzást. Eleinte gyámoltalanul viselkedtem, aztán éppen félszegségből túlságosan vadul és durván. Végül én ijedtem meg a saját feldúltságomtól és minden átmenet nélkül ajánlottam, hogy menjünk haza. Apám még nem jött vissza, - egy ideig még a terrazon üldögéltünk, aztán Erika felment. Mi a második emeleten laktunk, ők a harmadikon - a néptelen lépcsőház- kanyarodónál elbúcsúztam tőle. A lány, aki két lépcsőfokkal magasabban állt, hirtelen magához szorított, megcsókolt, aztán szaladni kezdett felfelé. Automatikusan utánaszaladtam. A szobája ajtajában megállt, nekivetette a hátát és röhögve kérdezte:

- Talán be akarsz jönni, nem?

Nem feleltem.

- Nem bánom, bejöhetsz - mondta -, de vedd tudomásul, hogy hiába jössz.

- Csak nem gondolod, hogy...

- Várjál - mondta a lány -, majd kiszólok, ha bejöhetsz.

Néhány perc telt el, aztán kikiáltott:

- Lehet!

Az erkélyen állt anyaszült meztelenül; negyedhold volt, lenről bizonyára nem láthatta senki, de én irtózva rohantam ki a szobából.

- Disznó! Ilyen disznó! - sziszegtem és ijedtemben bezártam magam mögött a szobánk ajtaját.

Harmadnap elutaztunk Rómába. Nem is láttam aztán Erikát, csak tizenötben az egyetemen.

Az egyetemen művészettörténetet hallgatott Pasteinertől, Hecklertől, Gerevichtől, esztétikát Beöthytől, s ugyanakkor esti kurzuson rajzolni tanult Budán. De bejárt minden Riedl-óraóra is, amely akkor divatos volt, mint Bergson kollégiumai a Sorbonneon, - magánhintók várták a Múzeum-körúton a lipótvárosi leányokat. Ebben az időben én voltam Riedl famulusa: veztettem a szemináriumi naplót, összeállítottam a kollokválók turnusait s hazakísértem a professzort az Andrassy-úti lakására. A süketek mélabújával, állandóan védekező öngúnyjával s a nagy csendben zavartalanul kifaragott jelzők, definíciók és ötletek originális megformulázottságával beszélt Taineről, akinek tanítványa volt, Arany Jánosról, akit ismert, akiről a legjobb magyar essay-monografiát írta s a Nyugat íróiról, akiket hűvösen, de pontosan értékelt s Kosztolányi kivételével, nem szeretett. Bájosan pletykás volt, irodalomtörténeti előadásai hőseiről a legnagyobb passzióval leplezett le emberi és franciásan megfogalmazott obszcén motivumokat. Nemrégiben hajszozták meg a Szekfü-ügy miatt. Maga Apponyi állt fel az Akadémián, ahol évek óta nem fordult meg s komoran megpirongatta, mert az Akadémia kiadásában megjelent Rákóczi-könyv lektoraként elősegítette, hogy a bécsi magyar történész szétoszlassa a nemzet legszentebb illúzióit. Riedl keserű humorral válaszolt a hajszára, -

egyszer, amikor szóbakerült, rekedt, nehézkes hangján ezt mondta: „A grófok azt akarják, hogy a tudomány úgy apportirozzon nekik, mint a vadászbomb.” Nagyratartotta Szekfüt, nem mint stilsztát, de mint egy új történettudományi szemlélet átültetőjét a magyar szellemi életbe. „Kár, hogy akadémiai történettudományunk majdnem egészében zsidókézben van - mondta. - A zsidók túlságosan tisztelik a nemzeti illuziókat, csak en face mutatják meg a történelmi figurát, mint a történelmi arcképcsarnok olajképei. Már a profilt sem merik megkockáztatni, nem beszélve arról, hogy a hátuljukat végkép eltítkolják.” Hasonlíthatatlan élvezet volt csendesen ballagni a körgalléros, nagykalapos, rendetlenül fésült, őszhajú, Krisztusképű baráttal, aki sokkal inkább illett a párizsi Pont des Artes hídjára, mint a pesti utcára.

12.

Mindíg szerelmes volt valamelyik tanítványába. Úgy szenvedett, mint a diák, amikor a leány letette az utolsó vizsgáját és elhagyta az egyetemet. Öreg anyjával élt az Andrássy-úti ház másodikemeleti lakásában s mi, rajongói, összeültünk néha a Fiume-kávéházban. Sokszor elhangzott a feltevés, hogy ez az angyali szellem testileg sohase ért nőhöz, szűz volt. Éppen Herceg Ferencről prelegált és amikor Simon Zsuzsa című regényét elemezte, másodpercekig némán kereste a szót a regény döntő fordulatainak közléséhez. Végül kimondta, de belevörösödött: a leány megesett...

Mozgás, fülledt izgalom a zsufolt teremben, ahol Beöthy, Négyessy és a többiek ugyanolyan erkölcstelenségnek tartották az irodalomban a testi funkciókra való utalást, mint hazafiatlannak a szociális igények megszólaltatását.

Napokig beszéltek és pirultak a leányok a katedrán elhangzott „verista” kifejezéstől és a többi szakokon is izgatottan tárgyalták a forradalmi jelentőségű mozzanatot.

13.

A professzor platonikus szerelmeiről az egész egyetem tudott. A többség, amelyből már kiütöközött a későbbi gonosz és kérlelhetetlen tanár, kinevette és lecsepülte, de bennünket, szűkebb körét, meghatott az esetlenség, amellyel könyvet, mézcukrot és virágot adott a hölgynek és ahogyan a kollokviumokon zavartan dadogott, amikor szerelme beszélt Pekár Gyula Tatarabság című kompozíciójáról.

Erika elsősorban azért újította fel velem a lidói barátságot, mert tudott Riedlrel való szoros kapcsolatáról. Ez az ősz, finom, gyermeket különönc vonzotta és rajtam keresztül akart közeljutni hozzá. Előzőleg Adyhoz járt fel medika-barátnőjével a Magyar Király-szállóba, de a beteg és részeg költő hamar megúnta és kidobatta őket. Most Riedlt imádta, süket angyalnak nevezte, de a professzor éppen ezt az izgága, tolavó, hangos zsidólánytípust nem állhatta. Holott többnyire zsidólányokba szeretett bele, de az álmatag, telt, halk és szelíd típus vonzotta - a preraphaelita arc, amilyeneket egyik kedvence, Dante Gabriel Rossetti festett vászonra és szonettjeiben. Néhányszor összehoztam Riedlrel, de kínos volt, hogy a tanár a harmadik dialógusnál elnémult és a kapuig nem szólt egy szót sem. Erika lesben állt a tanár szobája előtt, de a professzor ilyenkor órákig nem mert kijönni, engem kért meg, hogy finoman és tapintatosan távolítsam el. Mint a Lidón, kárpótlásul a pincéért, Erika most Riedl helyett fanyalodott rám. Délelőttönként a szabad órákban a múzeumkönyvtárban dolgoztam - Riedl hívta fel a figyelmemet két elfelejtett, legalább is kellően nem értékelt költőre; Komjáthy Jenőre és Bulla Jánosra -, készülő tanulmányaimhoz ekkor csináltam a cédula-katalógust.

Komjáthy kevésbé vonzott, nagy formaérzékeivel és konfuz bölcslő elemeivel, afféle Reviczky-Vajda-Nietzsche-keverék volt, de Bulla szlávos magyaros népiessége és néhol Kölcseyre emlékeztető elokvenciája megragadott. Egy napon Erika megjelent a könyvtárban, leült velem szemben, szépirodalmi könyveket kért és azzal szórakozott, hogy a legújabb írókból jegyzett ki aforisztikus szellemes mondatokat. Délben együtt mentünk el a könyvtárból, bár minden öntudatommal tiltakoztam a barátság ellen. A balkon-aktjának emléke újra és újra közbeszólt. Aztán meghívott, felmentem hozzá, megismerkedtem a társaságával, zsuokra és koncertekre jártam vele, miközben állandóan azt éreztem, mintha fontos egyetemi órákat bliccelnék. Csókolódtunk, féltékenykedtünk egymásra és sokszor hetekig nem beszélünk. Ha egy flörtje túlságosan felmelegedett, elhanyagolt s ilyenkor megvigasztaltan visszatértem a normális munkámhoz. De mindig visszajött hozzám. Az egyetemen közismert volt a szerelmünk, - azt hiszem, fölöttébb neveltséges lehettem, mert mindenki tudta, hogy Erika megcsal. Amikor bevonultam katonának, először a külsejével vett tudomásul. A hajában addig csillogó aranyozott abroncsot hordott, - most levetette és puritán sötét ruhába öltözködött, mint egy hadifeleség, vagy hadiözvegy, akinek már letelt a gyászéve. A felszerelésemet is együtt vásároltuk. Ő választotta ki a takarót, a gumipárnát, alumíniumedényeket és droguákat. Leírtam már, hogy a frontra való indulásomat megelőző estén az enyém lett. Reggel hatkor indult a menetzászlóalj a kőbányai felsőpályaudvarról. Erika ölelt, csókolt, sírt a keblemen, integetett és a távolodó vonatról láttam, még bele is ájult egy ismeretlen katona karjaiba. Emlékszem, a következő lázas szavakkal búcsúzott:

- Ha gyermekem lesz tőled, megtartom akkor is, ha Isten ments, nem látlak többé. Nem bánom, akármi történik is, de nem megyek vele orvoshoz...

Freudot eléggé ismertem, hogy a mondat az egész úton foglalkoztatott. Benne volt a megbarátkozás a gondolattal, hogy esetleg elesem. S ha gyereke lesz tőlem - majd éppen ő fogja megszülni - állapítottam meg Prágerhofnál hajnalban a vonaton - majd éppen Lóbl Richárdnak, a híres küretprofesszornak a lánya! Gyűlöltem az úton s a frontról sem írtam neki hetekig. Csak amikor a Montellóról megláttam a San Marco körvonalait, jutott eszembe és belémcsimpaszkodott a képe. Írtam neki hetenkint kétszer s tíz hónap múlva megsebesültem. Amikor hazajöttem, nem szerettem, de nem mertem elszakadni tőle. Ragaszkodtam hozzá, aki még ismert abból az időből, amikor nem volt halálfejem és ragaszkodtam félkomoly eljegyzésünkhöz is, - bár tudtam, ha sor kerülne rá, nem venném feleségül és ő sem jönne hozzám.

14.

Mihálka közlése nem lepett meg. Erika - erről már írtam - a háború utolsó hónapjaiban, amikor feljárt velem a Körbe, az oroszingesekkel, nagyhajúakkal, az üvöltőkkel, a fecsegőkkel és az ultraradikálisokkal cimborált. Ameddig tudtam, eltitkoltam magam előtt is, mert ki voltam szolgáltatva neki, hogy ebben az időben is már leplezetlenül züllött életet élt. Sok helyről, máig sem tudom pontosan, hogy honnan, eljutott hozzám a pletyka, hogy Erika már mindenkivel hazamegy, aki pillanatnyilag megtetszik neki. De a pletyka nélkül is régóta éreztem, hogy egyetem, esti aktrajzolás, háború, forradalom, mind csak léha ideológiai igazoláskeresés zabolátlanságának. Azt is tudtam, hogy valójában nem is szenvedélyes természet; ezt az összevissza szerelmi életet nem annyira az önmagáért való örömeért, mint unalomból, felelőtlenségből, experimentációból, heccből-divatból csinálja. Soha sem volt semmiféle értelmi vagy erkölcsi központja; a felületeseket megtéveszthette, amikor látszólag nagy lelkesültséggel és informáltsággal állást foglalt egy festészeti irány, könyv, vagy politikai mozgalom mellett, - de csak én tudtam, hogy látszólag szenvedélyes kiállásai pillanatnyiak s nincs bennük semmiféle őszinteség s eszességével és svádájával pótolja tudását és ízlését.

Apjával való viszonya is olyan volt, mint a bűntársé; a professzor soha sem erőltette meg magát, hogy a leánya előtt titkolja cinizmusát, hazard passzióit és pénzért való mindenre-kaphatóságát. Emlékszem, Erika vigyorogva mesélte már a Lidón, hogyan lop ki minden reggel az apja zsebéből egy ötvenlírát - a kártyás professzor a kártya után a bankjegyeket számolatlanul begyömöszölte a nadrágzsebébe. Erika tízéves kora óta tudta, hogy az apjához miért járnak fel a hátsólépcsőn az előkelő dámák és az urilányok.

Az anyja nem számított: agyagszínű arca, amelyet, mintha a szobrász nem fejezett volna be. Öreg kakadu, télen a Gerbeaudban, nyáron a Hangliban. Nekem télen írásjelek nélkül karatyoló perzsabunda volt, nyáron gyászoló mert többnyire fekete ruhát viselt lila övvel. Összevissza járatta a száját emberekről, akiket nem ismerek, színészekről, akik nem érdekeltek.

A férfiakkal való szüntelen babrákon kívül - ahogy megállapítottam, igazában csak az öltözködés izgatta. Nemcsak az utolsó divat szerint ruházkodott, hanem igyekezett stílszerűen alkalmazkodni a személyes szituációkhoz is, amelybe belekerült. Amikor például kimentem a frontra, feketébe játszó sötétbarna puritán ruhát öltött, mint aki jelezni akarja, hogy felkészül a gyászra is. Amikor hazajöttem s először mutatkoztam félarcúval a nyilvánosság előtt egy koncerten, estélyiruhájának volt valamelyes diakonissza szabása. Most, hogy felmentem a Visegrádi-utcába s a nagy teremben, ahol marcona katonák, kolerikus prolik, álmarcona zsidók, megéraarcú, öregedő mozgalmi nők feszes-begyes bakfisok, árnyékoltszemű medikák és álhirlapírók nyüzsgöttek, mindjárt megtaláltam Erikát; forradalmi kosztümje volt, mint a színésznőé, aki békében orosz diáklányt játszott. Orosz blúzát ugyanaz a Mancy-szalonn varrta a Párisi-utcán, ahol nagy- és kisestélyi ruháit és japán kimonóit csinálták. Az ablakdeszkának támaszkodva diskurált egy Leninszakállas, bőrkabátos fiúval, aki alig lehetett húszéves. Ápoltságáról látszott, hogy burzsuá, aki tatárnak maszkírozta magát és erőltetetten otromba mozdulatokkal játssza az ipari munkás nehézségét. A teremben nem törődtek velem. Mindenki nyüzsgött, iratokat, aktakötegeket, ujságcsomagokat cipelt ide-oda, eltűnt egy ajtón és visszajött egy másikon - mint egy nagyvállalat irodájában a tisztviselők a szezonkampány idején. A rejtélyesség és marconaság az öltözködésükben nyilvánult meg. Az arckifejezések inkább nagyképűsködők és arrogánsak voltak, mint félelmetesek. Csak a terem végén, egy kétszárnyú ajtó előtt állt egy bőrkabátos, revolveres óriás feketebajszú, szurokszemű parasztleány tányérsapkásan, - az egyetlen, akiről feltettem, hogy el merné sütni a fegyverét.

15.

Erika észrevett, elvörösödött és az arca eltorzult a haragtól. Valamit mondott a Leninszakállasnak, ez megfordult és gúnyosan várta a közeledésem, mint apa a tudatlan és nevetlen fiáét. Általában észrevettem, hogy a bolsik sajnálkozó, maliciózus leereszkedéssel bánnak velünk, radikálisokkal és demokratákkal, - mondjuk, ahogyan a tudós lemosolyogja a laikust, aki összevissza halandzsázik. A matematikus veti meg úgy a zsurnalisztát, ahogy ők fitymáltak bennünket. Az intellektuel kifejezés ostobát vagy svihákot jelentett. Súlyosabban vádoló jelző volt, mint a burzsoá. De nem annyira az igazi prolik, mint a mozgalomba belekeveredett félintelligencia, a gimnazisták, elsőéves egyetemi hallgatók és a fogságból hazakerült kistisztviselők, vidéki álhirlapírók és nem érvényesült irodalmárok. A Leninszakállas elsőéves jogász volt, amint később megtudtam, jómódú zsákkereskedő fia - Zipser Ervinnek hívták és hosszúsorú szabad verseket írt a Vörös Ujságba. Maliciózus mosollyal a szája sarkában fogadta felületes bemutatkozásomat, mint aki előre tudja, hogy zagyva, polgári, marxista szempontból értelmetlen hülyeségeket fogok mondani.

- Miért jöttél ide? - förmedt rám Erika. - Nem tudom, mi értelme van leselkedni utánam?

- Eszemben sincs - feleltem. - Erre jártam, meg akartam egyszer nézni, mi van itt.

Zipser, a Leninszakállas csecsemő, csipőjére tett kézzel, nagyon felülről, de mutáló hangon kérdezte:

- Netalán be akar iratkozni?

- Azt nem - válaszoltam minden ellenséges él nélkül. - De azt hiszem, szabad a bemenet? Legalább is senkise állított meg a kapuban.

- Szabad, szabad, csak az a kérdés, milyen szándékkal? Aki hozzánk jön, örömmel fogadjuk, ha kételyei vannak, meggyőzzük. De ha valaki azért jön hozzánk, hogy esetleg kiszimatoljon valamit... - és megpróbált félelmetes arcot vágni.

Dühbe jöttem.

- Nézze, kedves Zipser elvtárs - mondtam neki oktatóan. - Senki se akar itt kiszimatolni semmit, mert ami történik, mindenki tudja.

- Na mit? - kérdezte kihívóan Zipser.

- Ez a legindiszkrétebb összeesküvése a történelemnek - mondtam neki. - Fecsegők összeesküvése. A hölgyek és a zszurnaliszták kifecsegnek és kiírnak mindent.

- Nem gondolja, hogy ebben a környezetben kissé vakmerő a viselkedése? Mit szólna, hogy ha intenék annak a bőrkabátos embernek ott az ajtóban?

Őszintén bevallom, nemcsak hogy nem ijedtem meg, de mosolyogtam.

- Kérem, intsen - mondtam.

Nem intett. De Erika, aki eddig dermedten hallgatott, most megszólalt:

- Kérem, Zipser elvtárs, ne intsen a kedvemért. Te pedig légy szíves, ne folytasd. Úgyis menni akarok, kísérj haza.

Mialatt a ruhatárban a jelvényes ruhatáros elvtársnő a pokoli rendetlenségben kabátjainkat kereste, Erika sziszegve szidott.

- Mért jössz fel ide? És ha már feljössz, mért szemtelenkedsz? Hajszálon mult, hogy meg nem kaptad a magadét. Csak az arcodnak köszönheted, hogy nem bántottak. Visszaélsz velem, hogy téged nem lehet megütni.

Elsápadtam.

- Na jó. Nem avatkozom többé a dolgaiba. De ez itt maga az alvilág.

- Neked az. Nekem nem. Nagyon sajnálom, ha neked nem tetszik. Ha finom emberekkel akarsz érintkezni, menj el valamilyen ellenforradalmi klubba. A Károlyi-pártba, vagy a radikálistpártba.

- Szóval ezek az ellenforradalmárok.

- Ugyanolyan ellenforradalmárok, mint Wekerle, Sztéryni, Mikes püspök, vagy Láncty Leó, akiket internáltattatok. Talán a te kizsákmányoló nyugati demokráciád és humanizmusod, amely éppen olyan aljas kapitalizmus.

- Ne folytasd, nem érdekel, ne szajkózz. Mindenféle hülyeséget összefecsegsz, amiket fölszedsz a fiúidtól.

Sohasem voltam féltékeny Erikára, most sem féltékenységből támadtam rá. De még ha lenne is valami jogosultsága ennek a bolsevista örületnek, akkor is ezektől a viszketeg nőktől, pimasz és éretlen szakállas csecsemőktől, gögös Marx-talmudistáktól és a fizetett bérsvihákoktól sohasem lehet belőle semmi. Most már nem bántam, ha Erika lemarad rólam, az arcomra való utalás után. Először mondta meg szemtől-szembe, hogy szájalmas vagyok.

A lépcsőházban többízben megálltunk, miközben a legélesebb kifejezéseket vagdostuk egymáshoz.

- Egyszer és mindenkorra kérek, hogy ne avatkozz többet a dolgaimba. Végeredményben nincs olyan kapcsolat köztünk, hogy...

- Jó, hogy leszögezed - mondtam kurtán, keményen. - Szóval, a jegyességünk nem érvényes.

- Nem - mondta Erika dacosan.

- Többet nem is jössz fel hozzám?

- Nem.

- Rendben van. Tudom, eddig is csak azért jöttél, mert sokkal hiúbb vagy, semhogy be merted volna vallani, hogy utárod a halálfejemet.

- Nem igaz! - tiltakozott Erika. - Ettől még ugyanúgy szerethetnék, mint azelőtt. De elidegenedtem tőled - elsősorban világnézeti alapon. Nem értelek, hogyan lehet ilyenkor a könyvtárban babrálni, amikor mindenkinek...

Mikor így beszélt, hasonlított a grófnéra, akinek szónoklatától a párnába furtam a fejemet a Károlyi-palotában.

- Elég, elég! - mondtam energikusan. - Ezentúl nem is túrném, hogy fel gyere hozzám.

Leértünk a kapualjba. Hirtelen elhallgattunk, mert két katonaruhás alak fordult be az utcáról. Az egyik főhadnagy volt, a másik zászlós. Barátságos ismerősként köszöntötték Erikát. Erika érdeklődve fogadta a köszöntést. A zászlós ismerős volt nekem is, de nem jutott eszembe, hol is láttam. Végre rájöttem; ez volt az a mocskos önkéntes, akivel egy hintón vittek be a Károlyi-palotába, amikor az őszirózsa hullani kezdett az ablakból. Az ágrólszakadt, piszkos-inges önkéntes, aki a grófnétól kapott egy grófi hálóinget és akit a feketeszakállas kapitány kidobtatott az inassal, mert nem bírta hallgatni a gyáva nyöszörgését. Hogy lett ebből zászlós? És bolsi?

- Kik ezek? - kérdeztem szárazon Erikától.

- Siket főhadnagy, a párt gazdasági hivatalának egyik vezetője. A zászlóst Kamarásnak hívják - s nagy respekussal folytatta. - Ott volt a Roheim-villában, amikor megölték Tiszát.

- Ez? - álmélkodtam. - Ez a piszkos, gyáva alak? Biztos csak henceg vele!

- Nem ő mondta, Siket főhadnagytól tudom. Nem állítom, hogy ő ölte meg Tiszát, de a csendőröket ő fegyverezte le. Ezt itt mindenki tudja róla.

Nem hittem az egészből egy szót sem. A találkozás csak fokozta émelygésemet.

- Kérlek - mondtam és megálltam a Váci-út sarkán. - Menj vissza. Nem tartóztatlak.

De Erika nem olyan nő, aki elmegy, ha küldik. Elmenni akkor szeret, ha könyörögnek neki, hogy maradjon. Csak jött tovább mellettem szótlanul, a Bajza-utcába, hozzám.

V. Fejezet

KÖTTINGBRUNNI LÓVERSENY

1.

Március 23-án érkeztem vissza Pestre Benefalváról. Csak február huszonötödikén tudtam magamnak időt szakítani, hogy utána nézzek, mi történt tulajdonképpen az apámmal és a nővéreimmel. Több levelet írtam nekik, de sem a levél nem jött vissza, sem válasz nem érkezett. A szénhivatal útján érdeklődtem Váradon a kormánybiztosságon és onnan azt a megnyugtató választ kaptam, hogy Benefalván nem történt semmi rendkívüli s a forradalomnak áldozatául esett megyei halottak, vagy sebesültek között nincs Katz nevű kereskedő. Nem haltak meg, ez a fontos - különben is izgalmas heteim voltak, folyton el kellett tolnom a benefalvi utazás időpontját. Brucknál szerencsésen áttoltuk a szén Hegyeshalomra, de a bécsi szénügynök invitálására elhatároztuk, hogy két napot Bécsben töltünk. Bécs még Pestnél is szomorúbban festett - a hotelekben hideg volt, acetilénnel világítottak s a vendéglőkben alig lehetett ennivalót kapni. Mi az Erzherzog Karlban szálltunk meg. Siket első este megismerkedett egy svájci üzletemberrel, aki előbb schwitzerisch dialektusban beszélt, majd weanerischben, végül kiderült róla, hogy soproni magyar, leszerelt katona s most tőzsdeirodája van Zürichben. Bécsbe azért jött, mert itt lehet valamit most csinálni. A korona zuhan s néhány svájci frankért ötemeletes, mieterschutzos házakat, egész gyártelepeket lehet kapni. Este elvitt bennünket egy bárba, nagy élet volt és mindenféle ennivaló és külföldi ital. A svájcit Krunyiak hívták, eredetileg Krón volt. Becsületszavára kijelentette, hogy soha semmilyen őse nem volt zsidó.

- Az apám ponzichter Sopronban - mondta büszkén. - Mit lehetne csinálni Pesten? - kérdezte aztán.

- Mi szénben dolgozunk - magyarázta Siket. Elmondta neki az üzletet, amelyet lebonyolítottunk.

- Szén? - gondolkozott Krunyi. - Nem rossz. Lehetne valami nagyobb dolgot is csinálni.

- Hol? - kérdezte Siket.

- Kattowitzban.

- Hol van az? - kérdezte Siket.

- Sziléziában. Nekem van kapcsolatom Korfantyhoz.

Sohase hallottuk Korfanty nevét. Krunyi megmagyarázta:

- Szabadsághős, de jó üzletember. Fegyverért lehet tőle kapni porosz szén. Az olaszoknak is én közvetítettem. Gulyáságyukért a milánói vízműveknek tizenöt vagon antracitot szállítottam. Az a kérdés, tudnak-e az urak hasznavehető hadianyagot adni? Főképp az utolsó évekből valót, lángszórót és Infanteriegeschützöt?

Siket elgondolkozott.

- Megpróbáljuk. Azt hiszem, találunk valamit.

Másnap hazautaztunk Pestre, azzal az elhatározással, hogy felhajszoljuk a fegyvert, amelyért Korfantyótól szentet lehet kapni. Krunyival megállapodtunk, hogy a következő szombaton utánunk jön. A fűtetlen vonaton plédbe burkolódzva aludtunk Pestig. Éjfélkor érkezünk a Keletre s még betértünk egy teára a Tokióba. Megittam a teámat, halálosan fáradt voltam, elbúcsúztam Sikettől.

- Hová mész? - kérdezte gyanakodva.

- Dögfáradt vagyok, lefekszem.

- Hazamész a Verseny-utcába? - kérdezte közönyösen.

- Nem akarom felébreszteni Rózsikát. Befekszem ide a Fehér Sasba.

Nem, már Bécsben elhatároztam, hogy nem megyek vissza a Verseny-utcába. Nem lehet kibírni ezt a minden pillanatban jelenlevő gondoskodást, a személyem körül való szüntelen fontoskodó elfoglaltságot s a pillantásomat leső engedelmességet, - s a rendszerességet sem, amellyel minden este befekszik az ágyamba. Ez a nő csak egyféleképpen, feleségmódra tud szerelmeskedni: mindennap ugyanabban az időben főz, takarít, vásárol s a szeretkezést is mindennapi munkának, kellemes házkörűli kötelességnek tartja. Azt hiszem, meggyőződése, hogy a férfiak is magátólértetődőnek tartják a szerelemnek ezt a módját s attól tart, ha egyszer megfeledkezne róla, a férfi ugyanúgy megbántódnék, mintha elfelejtett volna ebédet vagy vacsorát főzni. Holott én nem bírom a nővel való huzamosabb együttlétet, eddigi nőügyeim maximálisan félóráig tartottak. „Itt a pénz, itt az áru” alapon. Sohasem tudtam egész éjszakát egy fedél alatt eltölteni a nővel: - Rózsika is csak addig nem ment az idegeimre, amíg gyenge voltam s még az effajta pszichikai ellenkezésre sem volt erőm. De minél inkább visszatért az egészségem, annál kevésbé bírtam. Állandóan azt éreztem, mint amikor a priznitztől megindult az izzadás a dunyha alatt. Az ember megőrül a ragadós fülledtségtől, hogy az egész cakumpakkot lerúgná magáról. Nem megyek vissza a Verseny-utcába, még ha meg is kell lógnom Siket elöl - végeredményben van annyi pénzem, hogy valamihez kezdhetek.

A Fehér Sasban kivettem a régi szobámat és mingyárt elaludtam. Délelőtt tízkor arra ébredtem, hogy Siket rázza a vállamat.

- Katz! - ordította. - Pizok csirkefogó ellenforradalmár vagy.

- Mi történt? - kérdeztem, miközben a szememet dörzsöltem.

- Mit csináltál a hugommal? - üvöltötte.

- Mit, az Istenért? - kérdeztem rémulten.

- Bevittelek az anyám házába, hogy fel ne fordulj az utcán, te ocsmány disznó... és megrontottad azt a szegény...

- Honnan veszed? Egy szó se igaz az egészről!

- Gyereke lesz, érted, te bitang, a hugomnak!

Ajaj, erről nem lett volna szabad megfeledkezni.

- Kérlek - dadogtam -, légy szíves...

Az öklével folyton az orrom közelében hadonászott.

- Mi az istennyilát csináljak veled?! Rózsit már félholtra vertem. Agyonverjelek? Ezt a szegény marha nőt...

Majdnem sírt. A felháborodása és a fájdalma őszinte volt. Minden embernek szüksége van rá, hogy legyen valakije, akiről van üde elképzelése. Siket azzal a tudattal csinálta a legskrupulustalanabb dolgokat, hogy Rózsika az, aki nem vét sem a törvény, sem a tízparancsolat ellen. Eszébe sem jutott, hogy Krajnik, a volt albérlő és vőlegény és a húga között esetleg szintén történhetett valami. Ha lelkifurdalása támadt, bizonyára önmaga mellett is enyhítő körülménynek sorolta fel, hogy a húga szelíd, házias, dolgozó és szűz. Most nem tudta elviselni a bizonyítékot, amely ezt az egyetlen tisztességes ábrándját is szétoszlatta.

Természetesen védekezni akartam, - de nem tapintatból, hanem gyávaságból nem mondtam meg neki, hogy Rózsika, sajnos, már előzőleg Krajnikkal is... Ha megmondom, egyrészt nem hiszi el, másrészt csak fokozom a dühét és tényleg agyonver. Forradalom van, még az ujságok sem írnák meg, ha megtalálnának az ágyban holtra verve. A rendőrség még azt a fáradságot sem venné magának, hogy kinyomozza a tettest.

- Kérlek - vacogtam -, ne kiabálj, ne bánts. Mit csináljak?

- Ez az, hogy mit csinálj? - tajtékozott Siket. - Ez a szerencsétlen tetves azt hitte, hogy valami előkelőség vagy, uriember, jó családból való. Bedőlt a grófi hálóingnek. Most megmondtam neki, hogy egy vacak máramarosszigeti zsidó vagy.

- Bihari vagyok - mondtam enyhén tiltakozva.

- Pólisi vagy! - ordított Siket - és egy ilyen tetves galiciánert mert hozzányúlni a húgomhoz!

Bűnbánóan hallgattam, de fellélegzettem. Akármi is történt, Siket nem engedi, hogy a pólisi elvegye a hugát. Bizonyára Rózsikát is kiábrándította, hogy Katz vagyok és nem Kamarás.

- Mit csináljak? - mondtam álszentül, megtört hangon. - Hogy lehet ezt jóvátenni?

Siket megcsörgette a kardját.

- El fogod venni! - kiáltotta.

- Elvenni? Én?

- Igen. Különben ledurrantlak, mint egy kutyát!

- De nem is fog hozzám jönni azok után, hogy tudja, hogy...

- Az a baj, te állat, hogy beléd szeretett. Azt mondja, hogy neki mindegy. Hogy mit szeret egy ilyen piszkon - a fene tudja! Útállak, de a komiszcsizmámmal rugdoslak az anyakönyvvezető elé, ha meg akarsz lógni. Az én húgomnak nem lesz törvénytelen gyereke!

- Ami ezt illeti - dadogtam halkán -, lehetne valamit csinálni. Orvoshoz kellene...

- Az nem megy orvoshoz! Nincs vita. Még egyet: a mamának nem szabad megtudni. A mama felakasztaná magát a padláson a ruhaszárítókötélre, ha megtudná, hogy a leánya egy ilyen bűdös zsidóhoz megy feleségül. Az iratokat nem szabad neki látni.

Megint reménykedtem.

- Iratokat? Egyetlen iratom sincs. Se születési bizonyítványom, se...

- Majd lesz! - intett le Siket. - Krolovics majd megszerzi, vagy csináltat, ha nincs, ebben ne reménykedj. Még egyszer figyelmeztetlek: engem meglophatsz, megcsalhatsz, elárulhatsz, de a húgomat nem hagyom! Most öltözz fel és azonnal költözz vissza a Verseny-utcába. A mama már megjött - neki persze, hogy Rózsika állapotos, nem mondjuk meg. Már tudja, hogy Rózsikának vőlegénye van. Ebéd után haza megyek és megnézem, mi a helyzet. Ne próbálj meglépni, mert megtalállak a világ másik végén is!

3.

Rózsikával sohasem került sor részletes magyarázkodásra. Amikor beléptem, a mama, a postakezelőnő megölelt, két arcomon megcsókolt és mingyárt letegezett. Rózsika a hónom alá bujt, én a karomat félszegen kinyújtottam s csak lassan mertem a tenyeremet rátenni a hátára. Ebédre tyukleves volt csigatésztával, főtt tyuk tormaszósszal és kukoricamálé alsókubini módra, vajjal és tejfellel. Ebéd után megjött Siket, két borral telt üveget állított az asztal közepére, hogy az edények megcsörrentek. Itt eljegyzés van - állapítottam meg mélabúsan -, nem lehet csinálni semmit. Útálom a bort, de Siket belém diktálta. - Katz lehet antialkoholista, de Kamarásnak muszáj inni. Siket gyilkosan nézett a szemembe, amikor a jegyepár egészségére kocintott. A bor a fejembe szállt és célozni kezdtem, hogy szeretnék visszavonulni a szobámba. Siket elköszönt, a mama elment a postára. Alig hogy ledőltem a díványra, bejött Rózsika. A szeme panaszos volt, de nem vádló. Leült mellém a dívány szélére.

- Megmondta Vladi, hogy mi van velem?

- Meg.

- Azt hittem, te is el akarsz hagyni - szepegte.

- Dehogy!

- Engem mindenki el akar hagyni! - tört ki belőle a sírás.

- Ne sírj. Eszem ágában se volt.

- Tudom, hogy csak azért jöttél vissza...

Magamhoz vontam.

- Dehogy azért. No, ne sírj, no...

És már ott is feküdt mellettem. Egymás mellett aludtunk este hatig.

- Nem baj - mondta Rózsika megbocsátóan, amikor felébredtünk. - Nem baj, hogy nem az vagy, akinek hittelek. Nem te tehetsz róla, hanem Vladi. Ő mondta, hogy Kamarásnak hívnak. Szeretlek, Jani és veled akarok maradni, amíg élek.

Na - gondoltam fanyarul -, ez egy kicsit sok. Még mindig nem törődtem bele, hogy a helyzet végleges. Kelepcébe estem, de majd csak kikecmergek valahogyan belőle. Először a gyerekügyet kell elintézni. Még nem lehet energikusan fellépni, de ha ezzel a nővel megint együtt élek néhány napig, úgyis megteszi, amit akarok.

4.

Másnap korán reggel Siket értem küldte a Tokió pikolóját, hogy azonnal menjek át a kávéházba. Rózsika a kapuig kísért s a sarokig integetett, mintha elutaznék. Krolovics várt a kávéház ajtajában és azonnal beküldött a szeparéba. Siket grog mellett tárgyalt egy kapitánnyal, akiről kiderült, hogy Nyul Konrádnak hívják. Elosztrákosodott magyar származású aktív tiszt, aki a forradalom után itt maradt, amint kiderült, egy szőke, lányos képű fiatalember miatt. Megtartotta eredeti beosztását a katonai parancsnokságon, az egész változás csak annyi volt, hogy letépte a sapkarózsát és felesküdt a Nemzeti Tanácsra. Munkaköre másodrendű, de Siket szempontjából a leghasznosabb: már a háború alatt is sokat elintézett rajta keresztül. A hadiszállítási versenytárgyalásoknál tisztán bürokratikus segítségével kisebbmértű üzletekben hasznavehető segítő volt. Aktákat, amelyek eredetileg alul voltak, az aktahegyek tetejére csempészett és ha másképp nem sikerült, a szállításra vonatkozó döntések

leírásánál és expediálásánál járt a kezükre, akikkel jóba volt. Az igazán nagyszabású hadiszállításokat természetesen nem tudta befolyásolni, de Siket megelégedett húsz-harmincezres üzletekkel is: máramarosszigeti marha- és lókupeceket protezsált Nyul kapitánynál, aki pesti textileseket, fehérneműsöket és kötszerészeket juttatott Siketen keresztül szigeti üzletekhez versenytárgyaláson kívül. Megkönnyebbülten üdvözöltek - mondtam már, hogy Siket rosszul beszélt németül és Nyul kapitány alig tudott magyarul. Minden szót megértettek ugyan, de fárasztotta őket a nehézkes tárgyalás.

- Végre! - mondta Nyul kapitány magyarul.

- Endlich! - mondta Siket németül.

A tervet már kifőzték. Abból indultak ki, hogy a románok, csehek és szerbek állandóan előrenyomulnak, a városok és katonailag fontos községek egész sora veszélyben van. Nyul kapitány szerint Siketnek meg kell szerezni a felhatalmazást a még meg nem szállt, de közvetlenül veszélyeztetett községek katonai kiürítésének irányítására. A kapitány vállalkozott rá, hogy a honvédelmi minisztérium illetékes osztályvezetőjétől megszerzi a kiürítési parancsot. Elsősorban a Felvidék jöhet számításba mindenekelőtt meg kell szervezni egy osztagot, amely a városokban megszállja a kaszárnyákat és a fegyvergyárakat és a fegyvereket bevagonírozza. A legnehezebb természetesen átvinni a vagonokat a már megszállott vidékeken. Ausztrián keresztül lehetetlen fegyvert csempészni, a szocialisták minden tehervonatot átvizsgálják és ha fegyvert találnak, elkobozzák. Egyetlen út Csapon és Lembergen keresztül vezet Kattowitzba. De ezen a vonalon is megvan a veszély, hogy a szabadcsapatok lefoglalják a fegyverszállítmányt. Nyul kapitánynak támadt döntő ötlete. Szerezni, vagy nyomtatni kell cédulákat, amelyeket az entente-hadsereg ragasztott a vagonokra. Ezekhez a vagonokhoz még a közönséges vagonfosztogatók sem mertek eddig nyúlni.

- Igen, de hol kapunk ilyen cédulákat? - kérdezte Siket.

- A Rákosrendezőn bőven van minta - mondta. - Ha van egy nyomdászod, lemásolja és megcsinálja.

Ebben maradtunk. Óriási üzlet! - gondoltam - de nem lenne okosabb szén helyett pénzért eladni a fegyvereket? Mindjárt ki is mondtam hangosan a véleményemet. A szén elrekvirálhatják útközben, megrohanhatják, de különben is, nem lehet tudni, hogyan alakul a szén ára, mert most már akármilyen zavarosan is, de kezd megindulni a nemzetközi forgalom. Nyul kapitány mindjárt mellém állott.

- Nemcsak egyszerűbb és biztosabb, - mondta -, de hasznosabb is. Fegyverért ma nyugati valutát lehet kapni: dollárt, fontot, aranyat. Korfantynak van valutája. És különben is, szén könnyebben is lehet szerezni, mint ilyen nyaktörő uton. S egyáltalában miért kell az ügybe belekapcsolni a svájcit, aki a tippet adta?

A csereüzletet feladtuk: csak nemesvalutáért adunk fegyvert. A svájcit mégsem tudtuk kapcsolni, mert Korfantyval neki kellett előkészíteni az üzletet. Ha csak úgy beállítunk a vagonokkal előzetes megbeszélés nélkül, ráteheti a fegyverekre a kezét és nem ad értük semmit. Egyelőre tehát megállapodtunk abban, hogy Nyul kapitány megszerzi a kiürítési parancsot Siketnek, aki közben kemény legényekből, jó katonákból megszervezi az osztagot.

5.

Másnap végigjártuk a kaszárnyákat Siketrel. Alig néhány ember lézengett az udvaron s akiket megszólítottunk nem állt kötélnek. Valaki azt tanácsolta a Tokióban, hogy menjünk fel a Visegrádi-utcába a kommunista pártba, ott lehet fegyveres embereket kapni. A kommunisták

párthadszerget szerveznek, mindenkit felvesznek, aki jelentkezik. S azonkívül az egyetlen kalandvágó s nyugtalan fegyvernem, a tengerész, jóformán egységesen hozzájuk tartozik. Ezeket minden vad ügryhöz meg lehet kapni. Harmadnap délután felmentünk Sikettel a Visegrádi-utcába. A teremben úgy nyüzsgött a tömeg, mint egy pályaudvaron, mikor egyszerre három vonat indul. Siket bement egy irodába. Vagy tíz percig tárgyalt, azután kijött értem. Az íróasztal előtt hosszúhajú, fekete szemüveges, szögletes pofacsontú fiatalember ült. Mint minden bolsi, ez is tíz évvel idősebbnek akart látszani koránál.

- Bemutatom Kamarás elvtársat - mondta Siket. - Benne már csak azért is megbízhatnak, mert... - és szigorúan rámnézett - mert ott volt a Roheim-villában...

Bevallom, fogalmam se volt róla, hol van a Roheim-villa és miről nevezetes. De csak biccentettem és igyekeztem fölényesen és keményen szembenézni vele.

- Szóval - magyarázta Siket -, értsük meg egymást, Kukucska elvtárs. - Nem kell esküdöz-nöm, hogy szívvel-lélekkel ide tartozom. Hamarabb voltam bolsevista, mint sokan az elvtár-sak közül. Engem már tizenhétben meggyőzött Dezsőfi hadapród, aki Odesszából jött haza rokkantan és elmagyarázta az egészet.

Dezsőfi volt, ki Odesszából hozta a kaviárt, amit eladtunk a Deli-étteremnek.

- Köztünk - folytatta Siket - csak az a különbség, hogy sokkal kevesebb jelentőséget tulajdo-nítok a plakátnak, a röpcéduláknak, sőt a népgyűléseknek is, mint a fegyvereknek. Azért jöttem, hogy fegyvereket szerezzek a pártnak. A honvédelmi minisztérium engem bízott meg a határszéli városok katonai kiürítésével. Biztonságba kell helyeznem minden hadianyagot. Én ezeket a fegyvereket a párt kezébe akarom juttatni. Felfegyverzett proletariátus nélkül nincs forradalom.

Kukucska határozatlanul nézett rám.

- Pénzt akarnak az elvtársak? - kérdezte nyersen.

Mindenki hordta a pénzét, nem is tudott volna másra gondolni.

- Dehogy pénzt! - indignálódott Siket -, ez nem üzlet. Bátor embereket, adjon nekem, elvtárs.

Embereket adott Kukucska, emberekkel nem spórolt - behivatott egy kétméteres, szurok-szemű, feketebajuszú, bőrkabátos parasztot, Tuli elvtársat, aki az ajtaja előtt állt őrt, kézi-gránáttal az övében. Siket húsz embert kért, Tuli elvtárs fölényesen bólintott, mint aki egyetlen ujjmozdulatával akár ezreket tud elővarázsolni.

- Meglesz - mondta -, mikorra kell?

- Reggelre - mondta Siket. - Hatkor indul a különvonat.

- Akkor most lemegyünk ide a Strimflibe.

Elköszöntünk Kukucsától, aki még mindig játszott velünk szemben a bizalmatlant, mert egy államellenes összeesküvés benfentese hivatalból nem bízhat az első jött-mentben, aki betért az utcáról. De éreztem, hogy valójában nem nagyon izgatja, hogy becsapjuk-e, vagy sem a fegyverekkel. Ha pénzt kértünk volna tőle, bizonyára alaposan utána jár, kik vagyunk, de abból, hogy összeszedünk néhány fegyveres alakot, - különösebb baj nem keveredhetik. Hogy mégis megnyugtassa a lelkiismeretét, hozzám fordult és ezt kérdezte:

- Elvtársam csakugyan volt a Roheim-villában?

- Igen, - feleltem.

Mit felelhettem volna ott. Csak hajnaltájban, mikor egyedül maradtam Sikettel, tudtam meg, hogy a Roheim-villában ölték meg Tiszát.

6.

A Strimfli a Stumpf-l-kocsma, a Sziget-utca és a Visegrádi-utca sarkán volt. Zsúfolt söntésében nem lehet látni a füsttől. De Tuli hangjára egymásután váltak ki „gyenge albán” felhőből haramiaszerű alakok. Egy vörösabroszos asztalnál Tuli, Siket és egy forradásosarcú vitorlamester, megkötötték az üzletet. A vitorlamesternek volt egy gépfegyvere és tizenhat fegyvere. Siket előleget adott neki és éjfélkor a Tokióba rendelte. Én már Kukucska szobájában elhatároztam, hogy semmi körülmények között sem tartok velük. Előbb csak a kalandtól féltem, most már a kalandnál is jobban a vitorlamestertől és a tengerészektől.

- Muszáj nekem veletek menni? - kérdeztem óvatosan Sikettől.

- Muszáj! - csörrent Siket.

Kis szünet után újra kezdtem:

- Csak arra gondoltam... hogy Rózsika... Rózsikát nem szeretném itthagyni... ilyen állapotban.

- Meg kellene sürgetned az iratokat Krolovicsnál.

Akár mennyire szerette Siket a hűgát, ha Krolovicsal beszélt, a közös üzleti ügyek tárgyalása közben nem jutott eszébe a családi ügy.

- Most úgylis odamegyek - mondta -, majd beszélek vele.

- Ha meglesznek az iratok, akár másnap megtarthatjuk az esküvőt. Még ezen a héten.

- Gyáva kutya vagy! - sistergett rám. - Inkább esküvő, mint rizikó. Már Bruckban észrevettem, hogy a leggyávább zsidó vagy. Mingyárt elveszted a fejed. Miattam maradj itthon. Úgylis hasznavehetetlen vagy. De annyit mondok, hogy ha visszajövök és ez a házasság még mindig nem lesz rendben...

- Jó, jó - gondoltam -, a fontos, hogy nem kell részt vennem ebben a játékban: városokat fosztogatni, átsvindlizni az árút fegyveres cseheken, ukránokon, lengyeleken.

7.

A Tokióból megléptem, mielőtt a tengerészek megérkeztek volna. Reggel tízig aludtam. Rózsika elmondta, hogy Vladi hajnalban itt járt, elbúcsúzott. Hosszabb időre elutazott. Aggodalmaskodott, mert valami meghatottság volt Vladi arcán. A mama és ő meg is ijedtek, hogy esetleg nem jön vissza élve.

- Nem tudod, hova megy?

- Üzleti út - feleltem én -, csak miattad nem mentem vele.

De közben arra gondoltam, milyen pompás megoldás lenne, ha Siket valóban nem jönne többé vissza. Igaz, hogy százszor eltűnhettem volna, végeredményben most is nyitva áll előttem az ajtó. Mindennap eszembe is jutott, hogy elkeveredem a tömegben. Marhaság, amit mond, hogy utánam jön és megtalál. De mégsem tudtam elhagyni. Ami pénzem van, mind a vele való cimboraság révén kerestem. Valahányszor elhatároztam, hogy szakítok vele, mindig ugyanaz a kényszerű tétlenség fogott el, ami a nyerő kártyást, aki tudja, hogy ideje felállni, mégsem tudja befejezni a játékot.

De most legalább tudtam, hogy nincs Pesten. Elsősorban ezt a nőügyet kell elintézni. Esküvő természetesen nem lesz. Biztosra vettem, hogy Siket az éjjel is elfelejtette Krolovicsot az iratokra figyelmeztetni. Most még nem hagyom el a nőt, megvárom, hogy Siket visszajön-e a

nagy pénzzel, - de addig feltétlenül elcsináltatom a gyereket. Három napig idillikusan éltünk Rózsikával. Tíz után keltem, akkor átmentem már a Tokióba. A láncosokat figyeltem, akik most idegen valutában dolgoztak. Dollár, font, svájci frank, lej, dinár, szokol, - majdhogy először hallottam idegen pénznemek nevét. Aztán beszálltam az üzletbe s amikor az első százdollárost a tárcámba csúsztattam, megvolt a programom: dollárt kell venni minden pénzért, aztán szedni a sátorfámat és kimenni Amerikába. Apám sokszor lamentált, hogy miért nem ment Benefalva helyett New Yorkba, ahol a bátyja él. Fél Bialosztok az East Siden lakik s mindegyiknek jól megy. Spitztól is hallottam, hogy Szigetről sok zsidó vándorolt ki Amerikába s még a háború alatt is küldözgettek pénzt és csomagot a rokonoknak, amíg Amerika is ellenünk fordult. Ha most Siket hazajön és lead valamit a nyereségből, nem is várok tovább, megyek Amerikába.

De a gyereket addig kell megakadályozni, amíg Siket haza nem jön. Egy hétig nem hoztam szóba a dolgot, végre egy éjszaka, amikor Rózsika olyan boldogan feküdt mellettem, hogy majdnem megfojtottam, szárazon ezt mondtam:

- Szívem, a gyerekről akarok veled beszélni.

Rózsika szeme felcsillant.

- Tessék, drágám.

- Tudod, hogy szeretném... illetve én se bánám. De nézd ezt a mai világot. Mit tudhat előre az ember? Annak is nehéz és bizonytalan a sorsa, aki már él.

- Csak nem akarsz, hogy?... Hiszen tudod, hogy nekem...

- Tudom, tudom. De gondolkozz. Értsd meg, hogy...

- Ha nekem gyerekem lesz, biztosítlak, hogy amíg én élek...

- De ma nem tudhatja senki, hogy meddig él.

- Más nők is szülnek...

- Nem! - förmedtem rá. - Nem akarom!

- Nem akarsz? - nézett rám elképedve.

Máris sírt, mingyárt sírt.

- Nem! - mondtam durván.

- De ha én már...

- Ne disputálj kérlek, nem lesz gyerek punktum! - aztán, amikor láttam, hogy túlságosan bántom, enyhébben ezt mondtam: - Majd egyszer, szívem, ha a dolgok rendbejönnek. De most nem.

- Nem veheted el tőlem ezt a...

Most már túlságosan idegesített és türelmetlenül rászóltam:

- Ha azt akarsz, hogy elmenjek...

- Nem akarom! Dehogyan akarom! - vágott közbe. - Hiszen éppen azt hittem, hogy a gyerek...

- Amit mondtam, megmondtam: vagy a gyerek, vagy én. Slussz!

Rémes bögés, hisztériás könyörgés. Aztán dühbe gurult és az arcomba vágta, hogy azért merek vele ilyen komiszul bánni, mert tudom, hogy Vladi nincs a közelben. Tudja tehát, hogy Siket terrorizált engem erre a házasságra, vagy mire. Kiugrottam az ágyból és gyorsan húzni kezdtem a harisnyámat.

- Mit csinálsz? - kérdezte esdeklősen.

- Megyek. Most, azonnal.

Összetett kézzel könyörgött:

- Ne menj, Janikám. Csak ezt ne! Az lesz, amit akarsz. Mondd meg, mit csináljak?

Siket csakugyan elfelejtett szólni Krolovicsnak az iratok miatt, viszont én Krolovicstól tudtam meg egy külső Thököly-uti bába címét. Rózsika három napig feküdt a lakásán. A mamának azt mondtuk, hogy vidéki rokonaimat megyünk meglátogatni. Közben a Fehér Sasban laktam, délelőtt valutáztam a Tokióban, délután kártyáztam, mert minden pénzem dollárban feküdt és szükségem volt koronára is a folyó kiadások fedezésére. A bába egymaga négyszázat kapott.

Harmadnap konflison vittem haza Rózsikát. Miközben a vállamra dőlt szenvedéllyel és megadással, megígértettem vele, hogy Siket előtt eltitkolja az operációt, egyelőre nem szólunk az ügyről semmit. - Később majd azt mondjuk, hogy a természet közbelépett.

8.

Három hét múlva diadalmasan megérkezett Siket. Vele jött Krunyi, a svájci „poncichter” is, akivel Kattowitzban találkozott. Nagy áldomás volt a Tokióban, miközben a szeparéban felosztották a nyereséget. Huszonötezer svájci frankot kerestek a tengerészek kielégítése után. Siket és Krunyi tízet-tízlet kapott, Nyul kapitány ötöt, nekem Siket odadobott kétezret, de hangsúlyozta, hogy nem mint üzlettársnak, hanem mint sógornak. Csak ekkor kérdezte meg, hogy megvolt-e már az esküvő. Amikor megmondtam neki, hogy Krolovics még mindig nem csinálta meg az iratokat, Siket nekítámadt a kávésnak, - de két napig megint nem történt az ügyben semmi. Harmadnap délután éppen aludtam a versenyutcai szobámban, amikor becsörtetett. Megrémültem, mert azt hittem, hogy hozza az iratokat és másnap menni kell az anyakönyvvezetőhöz. De csak felrágcsált s amikor a civilruhám akartam felvenni, rámparancsolt, hogy öltözzem zászlósi uniformisomba. Konflison mentünk a Visegrádi-utcába a kommunista pártba. Siket volt annyira okos, hogy ötszáz puskát a nyolcezerből leszállított a bolsiknak is. Rájött, hogy érdemes tartani velük a kapcsolatot.

Ettől kezdve két hétig minden délután feljártunk a Visegrádi-utcába. Én úntam ezt a harso-gást, csörtetést, nyüzsgést, de hamarosan megszoktam. Lehetőleg egyedül, leültem a sarokba s úgy tettem, mintha ujságot olvasnék. Az ujság se érdekelt, csak az Amerikába való szökés foglalkoztatott. Percenként zavartak ugyan, de túlságosan tiszteltek ahhoz, hogy zárkózottságomat ne respektálták volna. Siket összemelegedett a párt-bürokráciával, ötleteket adott, megreformálta az adminisztrációt, - a második hét végén már betettek neki egy íróasztalt Kukucska szobájába. Most már ketten intézték a párt gazdasági ügyeit. Igen, ebben volt Siket utólérhetetlenül nagy: a sansz felismerésében, a bizalom megnyerésében, a kasszához való közelférkőzésben. Én csak alattomosan, csendben, szürkeségem és szívósságom erejével csipegettem fel az aránylag kis pénzeket, de Siket megérezte a nagy pénzt, megrohmozta, bevette és kiépítette körülötte legálisnak látszó hadállásait. Már bent ül a bolsi kasszánál s az ajtó előtt Tuli elvtárs védte minden veszedelem ellen. Engem azért cipelt magával, mert egyelőre a hitelét még fokozta azzal, hogy elhitette: Tisza-gyilkos vagyok. Kioktatott, hogy lehetőleg egyáltalában ne jártassam a számat, mert tudta, hogy fogalmam sincs, mi készül itt

és miről van szó - nem azért, mert mintha intelligenciámnak túlbonyolult lett volna, de mert egyáltalában nem érdekelt. Kizárólag Amerika érdekelt. A bolsik tiszteltek szótlanságom miatt: hallgattak, összeszorítottszájú hősnek tartottak, aki nem fecseg, hanem cselekszik.

Így folyt ez két hétig, amíg végre bementem az unalmast. Kijelentettem, hogy nem tudom tovább játszani a szerepet, engedjen vissza a Tokióba. Megint legyávázott és lemarházott, de beleegyezett. Siket csak a legkritkább esetben fordult meg a kávéházban: a pártban nagyobb üzletet látott, mint a szénben vagy a valutában. Folyton jön a pénz - az az érdekes, hogy nem Oroszországból, hanem többnyire Berlinből, sőt Párisból és Triesztből is. A bolsipénz megigézte Siketet, egyelőre nem törődött semmivel. Az iratokkal és az esküvővel sem.

9.

Amikor utolsó este felmentem vele a pártba, furcsa találkozásom volt. Egy leánnyal találkoztam a kapu alatt, aki Siketnek már régen tetszett: jó alakja volt és az embernek az volt az érzése, hogy csak az ujját kell begörbíteni érte. Siket többször mondta, hogy ha lesz egy kis ideje, rászán egy éjszakát. A leány egyszer odalépett hozzám és ezt kérdezte:

- Úgy-e, Kamarás elvtárs?

- Igen.

- Löbl vagyok - mondta a leány.

- Örvendek.

- Nem haragszik, ha megkérdek valamit?

- Parancsoljon.

- Itt a pártban elterjedt, hogy elvtárs ölte meg Tiszát.

Pirultam, hebegtem.

- Túlzás kérem, - mondtam.

A leány észrevette zavaromat.

- Nem faggatom tovább, bocsásson meg. Igaza van, tapintatlanság, hogy így a mellének szegezem a kérdést. Nagyon örülök, hogy megismertem és még jobban, hogy hozzánk tartozik.

- Na - gondoltam -, legfőbb ideje odábbállni. Első perctől kezdve kényelmetlenül viseltem a gyilkos nimbuszát. A végén még rajtam szárad, hogy én öltem meg Tiszát és engem fognak felakasztani. Még szerencse, hogy van alibim. Az egész Tokio tudja, hogy eszméletlenül spanyolban feküdtem október 31-én a Verseny-utcában. Ez az aggodalom megszilárdította elhatározásomat, hogy nem teszem többet a lábomat a Visegrádi-utcába. Négy nap mulva, amikor utoljára kísértem fel Siketet, ezzel a Löbl nevű leánnyal a pártépület kapualjában találkoztam az álltalan főhadnagy társaságában. Ezzel az álltallannal vittek be diadalmenetben a Károlyi-palotába és a vendégszobában egymás mellett feküdtünk. Azóta nem találkoztam vele, - most, amikor megpillantottam a kapualjban, mindjárt rossz kabalának tartottam. - Elég volt! határoztam el magamban. Addig nem is tettem be a lábam a Visegrádi-utcába, amíg ki nem tört a kommunizmus.

10.

Mondom, eredetileg Amerikába akartam szökni, de kerülőúton, Benefalván keresztül. Nem akarom magamat mentegetni, de nem volt nap, hogy ne gondoltam volna apámra és a nővéreimre. Nem szentimentálisan, nem is túlságosan rémlátóan. Nálunk a családban ismeretlen volt az érzelmesség. Apámat és nővéreimet megkeményítették a kemény kalandok és a kemény terep. Engem is ebben a zordon légkörben tartottak - nem neveltek, mert nevelésről nem lehet beszélni. Mindenki attól félt a családban, hogy a legkisebb ellágyulás kifelé, vagy akár egymásfelé, gyenge jelenség lenne, vagy az ellenállóképesség, a váratlanra, a legrosszabbra való felkészülés kárára megy. Apám minden érzelmességen túladott a templomban. A korán megöregedett, az Isten hátamögött levő faluban megrekedt nővéreim pedig nemcsak érzelmetlenekké, de azt hiszem, idővel gonoszakká váltak. Ahogy elküldtek Szigetre két rend ruhával, amit az apám régi ruháiból szabattak át, két garnitúra fehérenművel és bűcsűcsók nélkül, - ez volt a normális elválás a mi világunkban - gyakran egy egész életre is. Apám vagyoni helyzeténél fogva úriasan gondoskodhatott volna rólam, de ahonnan jött, Oroszlengyelországban s a bihari hegyekben még nem ismerték a „második generáció” fogalmát, a jómódú apa pénzéből feltörő, vagy uraskodó fiúét. Sem az elválás ridegségét, sem a húsz forintot, amit a kezembe nyomtak, amikor tízéves koromban elküldtek Szigetre az iskolába, nem tartottam sérelmesnek, igazságtalannak, - így volt ez mindenütt az ismerős családokban. Mióta Szigeten s később itt Pesten találkoztam korombeli zsidó fiatalemberekkel, akik az apjuktól kapott apanázból jól éltek, hotelben laktak, billiárdoztak a jogászkaféházakban, huszártisztek lettek a háborúban és társasági életet éltek, sokszor dohogtam, mert kidobtak a világba, mint a kútba a kutyakölyket. De neheztelése nem apám ellen szólt, hanem az egész kategória ellen - mondhatnám, a mi köreinkben elterjedt szociális szabály és népszokás ellen. Hogy én Szigeten kártyából, esti könyvelésből, instruálásból éltem, csak utólag tartottam természetellenesnek, - de diákkoromban pillanatig sem éreztem igazságtalannak, hogy a felesleges pénzemet is jómódú apámnak küldöm haza. A törvény úgy szólt, hogy a gyermeknek kötelessége segíteni a szüleit, - a fiú szeretetnek egyetlen kézzelfogható dokumentuma a pénz volt, amit a fiú az apa címére havonként feladott a postán. Öt-tíz forintokat küldtem haza havonként, hogy az öreg a többihez tegye, az ezresekhez, amelyeket gyűjtött és még a nővéreim előtt is ismeretlen helyre dugott, hogy ha rátörnek, meg ne találják. Csak kisebb összegeket adott ki kamatra, de maga a vagyon a rejtekhelyen állandóan együtt volt, - még bankba sem merte tenni, mert sohasem felejtette el, hogy minden pénzt ott kellett hagynia a bialosztoki takarékpénztárban, amikor éjszaka mezítláb menekült. Véleménye szerint fegyvertelenül és ruhátlanul lehet menekülni, de aki pénz nélkül lesz földönfutóvá, menthetetlenül elveszett. S mert állandóan készen állott a menekülésre, sem Váradra, sem Belényesre nem adta be a pénzt, mert - ahogy mondani szokta: éjszaka nincs nyitva a pénztár.

Nem voltam tehát érzelmes kapcsolatban a családommal, de ugyanolyan vallási parancsnak tartottam a velük való szolidaritást, mint a többi rituális előírást. Ma már az egész vallásoságból csak a családiasság kötelessége maradt meg bennem. Apám arcát is nehezen tudtam elkülöníteni emlékeimben a szigeti és galíciai öreg zsidókétól, - elkeseredett, rosszindulatú nővéreim arcára pedig már egyáltalában nem emlékeztem. De mikor láttam, hogy Siketnek, aki szintén nem volt érzelmes természetű, milyen érzelmi kitörései vannak anyjával és hűgával kapcsolatban, kissé megszégyenültem s erőszakkal fel akartam ébreszteni magamban valamilyen gyengédséget, vagy vágyódást. Nem tudtam vágyódni utánuk, - inkább a felelősséget szívtam magamban a sorsuk iránt. Öreg ember és két nő - s én itt vagyok fiatalon, pénzem van, katona vagyok, vagy mi, - kötelességem gondoskodni az életbiztonságukról. Mindenesetre elhatároztam, hogy legkésőbb a következő hét elején lemegyek Benefalvára.

Senki sem tudta bizonyosan, hogy a falu román kézen van-e, vagy hozzánk tartozik-e még. Az irreguláris harcok ingadozó frontjának határán feküdt, - lehet, hogy pillanatnyilag senkié se volt. Jövő hét elején feltétlenül leutazom - határoztam el időnként, de aztán megnyugtattam magamat, hogy apámnak, bár közel jár a hatvanhoz, olyan ösztöne van a veszedelmek megsejtéséhez, mint az indiánnak; biztos, hogy egy nappal a baj előtt már jelt adott neki az ösztöne és védett helyre menekült. Hétről-hétre nem utaztam el tehát, de Siket is rajtam tartotta a szemét Rózsika miatt, aki nem engedett ki az öléből. Egyszer, amikor Siketnek váratlanul eszébe jutott, hogy mi van az esküvőnkkel és Krolovicsot majdnem megverte a késelelem miatt, óvatosan felajánlottam Siketnek, hogy hamis iratokat talán nem is kellene igénybe venni, lemehetek Benefalvára az eredeti iratokért. De Siket nyomban átlátott rajtam és megfenyegetett, hogyha el merem hagyni a várost, mielőtt a húga gyerekének nevet adtam, az állomáson puffant le. Nem tudta, hogy a gyerek nincs, még nem mertük megmondani neki, - még nem rendeztük meg a természet beavatkozásának látszatát. Ezt a színházat arra az időre tartogattuk, amikor Siket megint eljár a Verseny-utcába, - mert most már hetek óta nem volt otthon, én is csak percekre találkoztam vele a kávéházban. Rávetette magát a kommunista pártra, - már kitérte Kukucska elvtársat a kasszából, felfelé buktatta, sajtóügyi referenssé. Egyedül gazdálkodott a rubelekkel.

Miután napokig nem láttam Siketet, megnőtt a biztonságérzetem. Utólag szinte komikusnak tartottam a fenyegetéseit, hogy ha ellógok, a föld másik végén is megtalál. Még Pesten sem találna meg, ha akarnám. Csak el kellene költöznöm Kőbányára vagy a Ferencvárosba, nem beszélve arról, hogy bármikor átlóghatok a határon. Most már szövögettem is a szökés terveit. Előbb lemegyek Benefalvára, aztán ki az országból a dollárokkal. Azért nem mertem oly módon elhagyni Rózsikát, hogy reggel viszem a sapkámat, mintha a Tokióba mennék és többé nem lát.

A legkisebb célzástól, amely az utazásra vonatkozott, Rózsika jeleneteket csinált, átsírta az éjszakát - s hajnalban mindent jóvá kellett tennem. Szerencsére Krunyi, a svájci táviratozott, hogy a hét elején Pestre jön. Rózsika nem tudott németül s a távirat német szövegét úgy fordítottam le, hogy Vladi életbevágó üzleti ügyei miatt másnapra Bécsbe vár. Este jött a távirat és reggel már utazni akartam a hét óra ötvenes váradi gyorssal. Rózsika most is megcsinálta a nagy jelenetet és amikor kissé érdesen leintettem, még le is zsidózott. Azután bocsánatot kért és megesketett a szülei életére, hogy visszajövök. Reggel kikísért az állomásra - hála a nők hiszékenységének és gondolatlanságának -, nem vette észre a kupé oldalára akasztott táblán a felírást: Szolnok, Püspökladány, Nagyvárad, Kolozsvár. A nőknek - ezt azóta is számtalanszor észrevettem, minden ismeret közlül legkevésbé fekszik a földrajz. Rózsika biztosan azt hitte, hogy Bécsbe Váradon keresztül vezet az út.

11.

Nagy kendőlengetés, indult a váradi vonat. Minden kis állomásnál megállt és a menetrend szerinti négy és félóra helyett hét óráig tartott az út. Este negyednyolckor érkeztem Váradra.

Szobát kerestem a szállodákban, de sehol sem fűtöttek. Végül megszálltam a Rimanóczyban, amelynek épületében gőzfürdő is volt s a párás, nedvesfalú szobák nem voltak olyan dermesztőek, mint a többi hotelben. Lementem a Royal-kávéházba, amely L alakú volt - az L rövidebb szárában jólöltözött férfiak és nők ültek a kerek asztal körül, feketéztek, lapot olvastak és vitatkoztak, az L hosszabb szárában pedig a zsidók tarkóra bökött kalappal kártyáztak. Az uri szárnyban meguzsonnáztam, aztán hátramentem a kártyásokhoz. Egy alsósparti mellett kikötöttem. Nagyban ment a játék. Negyedóra mulva én is beültem: egy gyerekorvosból, egy

marhakupecből és egy színházi hírlapíróból alakult a parti. Nem tudom, mennyi ideig játszottunk - a sűrű füstben csak a lapokat lehetett látni, de az ellenfél arcát nem. Vacsorára rántottába vagdalt virslit ettem, - csak úgy, játék közben, mert a partnerek nem túrték az időlopást. Zárórákor átköltöztünk a szemben levő szálloda másodikemeleti szobájába. A szobában nem fűtöttek, kabátban-kalapban ültük körül az asztalt. A pincér is télikabátban szolgált fel, - a főpincér pláne báránybőr kucsmában, bekecsben ült az ajtónál, hogy készenlétben legyen, ha rajtunk ütnek. Ebben az élveteg városban a forradalmi közigazgatás nagyon is puritán volt és különösen a záróra utáni kártyázást üldözte. Hajnalra a kezek vöröskék húscsomókként lógtak ki a télikabát ujjából, az ujjaink elgémberedtek - de egyetlen lap sem esett az asztalra. A játékosok úgy kapaszkodtak a lapokba, mint az életmentő a kötélbe. A partnereim borostás, elkínzott, vörösszemű, viaszsárga arca örökre elveszett a füstfelhőben és a reggeli ködben, amely, mikor a szállodából kiléptem, az egész várost elrejtette.

Huszonegyezer koronát nyertem, csak úgy begyűrtem a nadrágzsebembe, nem tettem a dollárokhoz, amelyeket többszörösen begombolt belső zsebemben őriztem. Már a konflison elaludtam, mikor kivitt az állomásra, hogy még elérjem a belényesi vonatot. A pesti gyorsot sem fűtötték, de a törött ablakokat legalább befedték deszkával, vagy kartonnal, - de a belényesi vicinális egyetlen kupéablaka sem volt ép. A vonat így is tele volt és az emberek egymást fűtötték testük melegével. Iszonyú bűz volt. A februári szél késeket hajigált be az ablakokon, a vonat kanyargása szerint hol jobbról, hol balról, pontosan az ember fülébe furódott. Máris éreztem a szaggató fülfájást. Egy állomáson a vonat háromnegyed óráig látszólag minden ok nélkül vesztegelt. Leszálltam és előrementem a postakocsihoz. Ez volt az egyetlen kupé, amelynek ablaka volt. A postakocsi vezetői ötszázért megengedték, hogy Vaskohig lefeküdjem a fülkében. A postás nem félt tőlem, mert nem vitt semmiféle értéket, néhány tucat levél és három hordó juhsajt volt az egész rakománya. A postakocsi személyzete három emberből állott s mindháromnál puska volt. Már tartani kellett attól, hogy a hegyekből a vonatra lőnek az irreguláris csapatok.

12.

Vaskohig aludtam. A postás keltett fel. Az állomáson néhány román paraszt és két csendőr ácsorgott. Megszólítottam a csendőröket.

- Őrmester, lehet itt valami kocsit kapni?

Zászlós egyenruhában voltam, de nem állítom, hogy a sarzsím túlságos tiszteletet gerjesztett. A törvényes időkből bennük rekedt reflexmozgás egyetlen rángás formájában még működött bennük, a szétvetett lábukat kissé összebb rakták és az ujjuk is siklott néhány centimétert a puskaszíjon, - aztán eszükbe jutott, hogy az idők nem olyanok, hogy meg kelljen magukat erőltetniök. Negyedúton abba is hagyták a tiszteletet.

- Hova akar utazni, zászlós úr? - kérdezte a csendőrőrmester.

- Benefalvára.

- Mit keres ott?

- Meg akarom tudni, mi van az apámmal.

- Oda hiába megy - mondta majdnem kárörvendően. - Nem talál ott mást, csak égett gerendát.

- Hogyan, az Istenért?

- November másodikán felégették a falut.

- Kik?
- A parasztok.
- Gyilkolás is volt? - kérdeztem reszketve.
- Volt.
- Kit öltek meg?
- A jegyzőt és az egyik erdészt lelőtték.
- Nem ismerte véletlenül az apámat? - kérdeztem.
- Ki az?

Kissé nehezemre esett megmondani. Ha a csendőr megtudja ki apja-fia vagyok, még inkább megrendül a tekintélyem. De ha végére akartam járni a dolognak, ki kellett mondanom a nevét.

- Katz... - mondtam.
- A fűszeres Benefalván?

Az őrmester arcáról lerítt, hogy nincs jó véleménnyel az apámról. A hangja most már egészen közönyös, majdnem lenéző volt.

- Ismerte? - kérdeztem.
- Ismertem.
- Nem tud róla semmit?

- A hulláját nem találtuk meg - mondta. - Három hulla volt összesen. A jegyzőé, az erdészé és egy Craciun nevű paraszté. - 51-es káplár volt, akit a jegyző lelőtt a vadászfegyverével.

- Nem hallott arról, hogy mi lett az apámmal, meg a nővéreimmal?

Az őrmester a fejét rázta. Aztán vállat vont.

- Lehet, hogy előbb elment, mielőtt kitört a szabadság. Napokkal előbb lehetett tudni, hogy készül valami... Lehet, hogy a kedves papa megtudta és odébbállt a családdal.
- Dehát a falubeliek csak megvannak valahol. Hétszáz ember lakott Benefalván.
- A magyarok elmentek. Ki Váradra, ki Csabára, a románok meg átmentek a hegyeken és most lödöznek ránk a szabad csapatokkal.
- De valaki csak akad, aki felvilágosítást tud adni az apámékról. Csak látta őket valaki? Mégis csak kimegyek Benefalvára.

- Nem ajánlom - mondta a csendőr -, arra van a legnagyobb lövöldözés.

Nem szeretem, ha lövöldöznek, de mégis elhatároztam, hogy mindenképpen megkeresem apám és testvéreim nyomát. Öt óra után már sötét van - este csak nem fognak lödözni egy falura, amelyben állítólag egyetlen ép ház sincs. Román fuvarost fogadtam irgalmatlanul drágán. Először megálltunk Hollódon, ahova a faluból magyarok közül többen menekültek.

13.

A kocsmánál megállítottam a szekeret, az ivó tele volt bozontos katonaruhásokkal és hosszúhajú, borotváltképű bocskorosokkal, bagó- és metilalkoholbúzzal. Amikor beléptem, csökkent a lárma. Először gyanakodva, aztán mikor látták, hogy egyedül vagyok, megnyugodva, sőt kissé szemtelenül méricskéltek. A fuvaros románul, én magyarul kérdezősködtem,

van-e köztük benefalvi. Nem tudták, miről van szó, csak hosszas vonakodás után került elő a söntésasztal mellől egy magyarviseletű öreg paraszt, aki amint kiderült, félvér volt: félig magyar, félig román. A családneve Varga, a keresztnéve Titusz. Ezen a sávon minden második családban megtörtént a keveredés s a második generációban dőlt csak el, hogy életkörülményeik révén mivé válnak; magyarrá, vagy románá. Aki a megyei útépítéshez, vasúthoz vagy a gőzfűrészhöz került - magyar lett, aki fenn a havasban döntötte a fát, román. A nyelvük is kevert. Az egyik nyelvből került ki az alany, a másikkól az állítmány, vagy fordítva. Varga Titusz is ezen a nyelven beszélt, de alig lehetett belőle kikényszeríteni a szót. Ezek a parasztok tele voltak büntudattal. Amikor a szabadság eljutott hozzájuk, romboltak, gyujtogattak és harácsolnak - s egy pillanatig sem kételkedtek abban, hogy sokféle bűneikért előbb-utóbb el kell jönnie a bünhódásnak.

Jegyzőt, zsidót, csendőrt öltek, gépeket romboltak a fűrésztelepen, - bizonyosra vették, hogy mindezért egyszer fizetni kell. Valahányszor nyílt a kocsmajtó s idegen jelent meg a küszöbön, azt hitték, hogy itt vannak az urak Váradról, a megyeházáról. Az irreguláris harcok a közelben folytak, de még a harcosok sem hitték, hogy a lövöldözés eldönt valamit s végképp ők lesznek az urak. Biztosra vették, hogy a főszolgabírák, a csészán, bricskán elmenekült birtokosok és a fűrésztelepi igazgatók megint összeszedik magukat és ha nem holnap, akkor holnapután az egész völgy hangos lesz a csendőrszobáról kihallatszó jajveszékeléstől, káromkodástól és könyörgéstől.

De egyelőre még az urak nem tértek vissza, - addig is éjjel-nappal folyt a végnélküli ivászat. Az egész hegyvidék részeg volt, Varga Titusz gyulladt szeme is vérben forgott, a szájából dőlt a faszész. Bizonytalanul bámult rám, mint aki nem tudja, hogy csendőrség, vagy katonaság van-e mögöttem, vagy pedig még mindig szabad-e olyan pimasznak lenni, mint ahogyan mostanában a paraszt a nadrágos sarzsival bánik.

- Voltál katona? - kérdeztem.

- Nu!

- Miért vagy katonaruhában?

- Fiamé volt, meghalt.

- Mondd csak, ismerted te Katzot a faluból?

- Da!

- Mi lett vele?

- Elment.

- Nem halt meg?

- Nem. Elment előbb. Még október... vonaton. Állomásról!

- Nem tudod, hova ment?

A részeg ember bizonytalan mozdulatával felemelte a kezét és az ablakon kimutatott.

- Arra...

Arra, arra. Én is hülye vagyok, hogy ilyet kérdek tőle. Elment. Vonattal, idejében. Az öreg zsidó, mint az indián, megérezte előre. Tulajdonképpen a legokosabb lenne visszafordulni. Semmi keresnivalóm Benefalván. De valami egészen idegenszerű elérékenyülés mégis arra biztatott, hogy ha már itt vagyok, megnézzem a falu helyét, amelyben gyerek voltam. Fizettem egy pint pálinkát Varga Titusznak, aztán felültem a kocsira és tovább hajtottam. Húsz percig baktattunk hegynek fölfelé, a sáros út hóba torkolt. Most már a ritka lövöldözést

is lehetett hallani. A lovak idegeskedtek a fuvaros nem akart tovább hajtani. Ráigértem a kialkudott bérré, - céltalan örültség volt, de most már mindenáron fel akartam jutni Benefalvára. Én sem rajongtam éppen a lövöldözésért, de még élt bennem a háborús katona viszonylagos értékelése, amellyel a gyalogsági puska veszélyét valósággal lenézte az ágyúé, a gépfegyveré és a lángszóróé mellett. Különbösen is, csak nagyon szakadozottan, szeszélyesen hallatszott a lövöldözés. A falu mélyedésben feküdt, eléggé biztos helyen a két front mögött. Mire felértünk, a lövöldözés elnémult, - este volt, a szabadcsapatok bementek a falvakba inni, zsákmányolni, nőkkel erőszakoskodni. Negyedhold volt, de a hó világított. A falu helyén csakugyan nem maradt más, mint néhány hólepte gerenda és beomlott, füstös kőfal, - a jegyzőlak és a csendőrlaktanya maradványai, a porig égett faházak között. Megkerestem apám faházának helyét. Bottal kotortam a havat, hátha itt maradt valami ruhadarab vagy bútortörmelék. De nem találtam semmit, csak az erdő felé vezető lábnyomokat. Furcsa nyomok voltak: a fenyves szélén megszakadtak, nem vezettek sehová sem. Biztos, hogy Bialosztokban is maradtak ilyen lábnyomok, amelyekkel az öreg svungot vett, amikor éjszaka nekiszaladt a világnak. Hova mehetett vajjon? Talán a hullám visszavetette Keletre, ahol zsidónak lenni állandó halálveszedelem ugyan, de mégis csak jobb a nagy, közös masszában együtt rettegni, mint egyedül ellenséges parasztok között, a hegyen. De lehet, hogy a Balkánra szaladt, a mellén a pénzével és Athénben, vagy Szófiában spekuláción vagyont keres, vagy elveszít mindent. Lehet, hogy Szalonikiben lesz utcai pénzváltó, vagy fedélközön átmegy Amerikába s ha majd százhusz éves korában meghal s a nővéreimet is elviszi valamilyen betegség, az európai követségek útján fogják keresni az örököszt, aki felveheti a millióit.

A községházát felégették az iratokkal együtt. A családomat a történelem piszkos hulláma sodorta ismeretlen partok felé. Nem féltettem az öreget, mert akárhogy is kotortam a havat, pénzt nem találtam alatta. De éreztem, hogy nincs többé multam, nincsenek előzményeim, se felmenőim, se lemenőim, se írott bizonyíték arról, ki voltam és ki vagyok. Ám akkor még nem tudtam értékelni az előnyt, hogy huszonegyéves koromban olyan lehetőségeim vannak, mint a ma született csecsemőnek, akit háromezer dollárral a pólyában kitétek a kapu alá.

14.

Amikor visszatértem Pestre, már három napja kommunizmus volt. A Keletiről egyenesen folytatni akartam az utamat Bécs felé, de az állomásfőnökségen közölték velem, hogy egyelőre semmiféle vonat nem indul a határ felé. Nyomban feltűnt, hogy a nagy Baross-téri káosz megszűnt, fojtott rend és szinte ijesztő néptelenség foglalta el a helyét. Este félkilenc volt s még kitarítottam az elhatározásom mellett, hogy nem megyek vissza a Verseny-utcába. Mialatt vártam a villamost, azon töprengtem, hogy Budán, vagy Újpesten keressek-e lakást. Mindenesetre lappanganom kell valahol, amíg kijuthatok az országból. Bizonyosra vettem, hogy kijutok az első napok feszessége és ébersége után találok egy őrizetlen rést, amelyet *kékpénzzel* ki lehet tágítani annyira, hogy kicsúszhassanak rajta. Siketet mindenesetre kerülni fogom, azt hiszem, ő sem ér rá kis dolgokkal, családi ügyekkel foglalkozni. Cegléden vettem egy Vörös Ujságot, amelyben folytatólagosan közölték a szovjet-kinevezéseket. Siket nem kapott éppen jelentékeny állást, - mialatt Kukucska elvtárs, akit kiszorított a gazdasági hivatalból, földművelésügyi helyettes népbiztos lett, neki csak a fővárosi jövedéki hivatal egyik direktóriumai tagsága jutott. Sejtelmem sincs róla, milyen hatásköre lehetett ebben az állásban - de valószínű, hogy nem fogadta volna el, ha nem lennének lehetőségei.

Végre jött a villamos. Ijedt, ideges csöndben ültek az utasok, csak a vezető mellett szónokolt hangosan egy tányérsapkás suhanc, zagyválta a háborús és a kommunista szólamokat; Letörjük a nemzetközi burzsoáziát! Megvédjük a proletárok forradalmát! - Az utasok zordan,

lesütött szemmel, vagy feltűrt gallérjukba dugott fél füllel hallgatták. Akinek túlságosan az idegeire ment a hangossága, leszállt. A vezető is megsokalta a szónoklatot, mert az aggteleki-utcai megállónál rászólt:

- Ne beszéljen annyit elvtárs, mert még nekimegyek valaminek.

- Hogy jön maga ahhoz, hogy leintsen? Micsoda ellenforradalmi szemtelenség ez?

- Nézze elvtárs - mondotta csendesen a vezető -, én már akkor szervezett munkás voltam, mikor maga még nem is élt. De ez villamos, nem népgyűlés.

A tányérsapkás tovább hepciáskodott, az utasok nagyrésze, mely Rákóczi-uti és a mellékutcai kisburzsoákból került ki, s négy éven át védte a magyar határokat, ijedten leugrált, ahol a tányérsapkás már azzal vádolta a vezetőt, hogy megszegte a szesztilalmat, mert a leheletének pálinkaszaga van, - én is leszálltam. Automatikusan fordultam vissza s elindultam az egyetlen otthonos, ismerős vidék, a Tokio felé. Veszélyes idők, csataidők - gondoltam -, csak a magaszőrüek között érezheti magát az ember némi biztonságban. Már nem bántam, ha Sikettel összeakadok, - végeredményben mégis csak jelent valami támaszt ebben az új világban, s azonkívül még mindig nem tudom, hogy miről van szó. Egyelőre látom, rend van és szesztilalom. A Vörös Ujságban is csupa tilalom, fegyverviselési tilalom, csoportosulási tilalom. Tilos záróra után igazolvány nélkül az utcán tartózkodni. Tilos kékpénzt és idegen valutát kiadni vagy követelni, még a bélyeggyűjtés is tilos: akinek bélyeggyűjteménye van, annak be kell szolgáltatni az államnak. Mi ez? mi lesz itt, mit lehet itt csinálni, hogy lehet itt egzisztálni? - ezek a kérdések motoszkáltak bennem. Ha valamikor, most kell apám arany-szabályához alkalmazkodnom: nem tolakodni az első sorba, nem vállalni semmit, lehetőleg munkát sem. Már a Károlyi-forradalom alatt is állandóan rosszul éreztem magam zászlós egyenruhában, bár valójában nem volt veszélyes, mert én a zászlósi egyenruhában is úgy festettem, mint egy lezüllött hadifogoly.

15.

A kávéház közönsége nem változott. De szokottnál kisebb lárma volt a kávéházban, bár a pasasok nem látszottak ijedteknek, inkább határozatlanoknak és tanácstalanoknak. Látszott, hogy még nem indult meg bennük a spekuláció: hol vannak a kibúvók, az új rend gyenge pontjai? Egyelőre azt érezték, hogy a Károlyi forradalom lazasága után egy brutális államhatalommal és végrehajtó hatalommal kerültek szembe, amely mindent eltilt s az a baj, hogy a háborúval és forradalommal szemben, amelyben szintén sok mindent eltiltottak, kíméletlenségével és szervezetségével érvényesíteni is tudja tiltó hatalmát.

Krolovics rosszkedvűen fogadott s azonnal bevezetett a szeparéba.

- Azt hittem, meglógott - mondta -, okosan tette volna. Rossz idők jönnek.

- Lenn voltam a falumban. Ha tudom, mire jövök vissza, nem sietek Pestre. Még az is okosabb lett volna, ha átlógok a demarkáción a románokhoz.

- Én is arra gondolok, hogy átmegyek Bécsbe. De egyelőre vonat se megy és a vörösök jobban őrzik a határokat, mint a háborúban.

- Mi van Sikettel? - kérdeztem.

- Három hete nem láttam. Egyébként - és a tárcájába nyúlt - megcsináltattam a hamis iratait a házassághoz. De most már nincs rájuk szükség. Nem kell irat, csak személyazonossági tanu és mehetnek az anyakönyvvezetőhöz. Elveszi a lányt?

- Nem tudom biztosan, - mondtam zavartan. - El akarok lógni az biztos.

- Ezek itt el fognak venni mindent, meglátja. Tele vagyok áruval, kékpénzzel, a nyakamon maradt egy csomó zálogtárgy, amit a kártyások nem tudtak visszaváltani. Folyton üzenek Siketnek, hogy jöjjön be végre a kávéházba, elég sokat dolgoztunk együtt. De Siket nem jön. A végén még kiderül, hogy igazi bolsi lett.

- Na, ez ki van zárva, - mondtam.

- A fene érti, hogy tudtak negyvennyolc óra alatt rendet teremteni. Biztos az oroszoktól tanulták. Minden házban van kémjük, az utca tele van vörösörökkel, olyan keményen masíroznak, mint békében a katonák. Az egész várost lefegyverezték, csak nekik van fegyverük. Már kávéscsészébe se merek italt adni, mert ha rajtakapnak, fegyház! Az egész üzlet meg van bénítva.

- Nyavalyás ügy, Krolovics úr, - sóhajtottam.

- Az Istenért, mondja, hogy elvtárs. És általában, beszéljen halkabban.

Eddig ő se beszélt halkán, de most hirtelen rászakadt a rémület.

- Hát elvtárs, - folytattam csöndesen, - tudja, az apám, vagy valamilyen más okos ember - már nem emlékszem pontosan -, azt mondta, hogy aki igazán sokat akar keresni, annak oda kell menni, ahol a legtöbb dolog el van tiltva. A szabadságban csak tisztos polgári haszonra lehet dolgozni és bárki konkurrensé lehet az embernek. Éppen csak meg lehet élni. De aki vállalja a rizikót és a tilalmat kiaknázza, vagyont szerezhet. Apám azt mondta, hogy minden nagy vagyon a tilalomból született. És különben is, a tilalomból lesz a licenc. Amikor a tilalmas üzlet olyan hatalmassá nő, hogy az államhatalom sem bír vele, akkor az állam nem tehet mást, mint belép üzlettársnak.

- Igen, de nem a kommunizmusban. A háborúban is el volt tiltva minden, de mit tudták a katonák és a bürokraták, hogy az üzletemberek hogy csinálják a dolgukat? Akik ellenőriztek bennünket, azoknak sejtelmük sem volt a trükkökről. Csak ha egyenesen valaki a karjukba szaladt, akkor csipték el. De a bolsik tele vannak magunkfajta emberrel, - ezek behúnyt szemmel tudják, hogy hova kell nyúlni, mit hol kell keresni és megtalálni. Ezekkel nehéz lesz kibabrálni.

A kávéházból nyugtalan moraj szűrődött be, majd egy mély és katonás férfihang. Krolovics azonnal fölugrott és kiszaladt. Utána mentem, de megálltam az ajtóban. Vörösőr állt a terem közepén és ezt kiáltotta.

- Elvtársak, záróra! Mindenki menjen haza! Ne csoportosuljanak. Három embernél ha több van együtt, a járőrnek joga van fegyveresen szétoszlatni.

Krolovics valósággal kilökdöste a vendégeket. Sötét hangulatban váltunk el. Egyedül indultam útnak a Keleti felé. A Fehér Sasban akartam megszállni, de portás helyett tányérsapkás, revolveres őr fogadott. A Fehér Sas elrekvirálták a pályaudvari vörösőrségnek. Végigjártam a Baross-téri zug-hoteleket, de sehol sem volt szoba. Húsz perc hiányzott a tíz órából s tudtam, hogy akit igazolvány nélkül találnak, bekísérik az őrszobára. Semmi kedvem se volt dollárokkal és kékpénzzel a zsebemben az őrszobára kerülni. Végző tanácsalanságomban nem tehettem egyebet, mint elindultam a Verseny-utca felé. Rózsika várt rám, amint kiderült, minden este megterített és megvetette az ágyamat, mint azoknak a regényeknek hősnői, amelyeket még Alsókubinban olvasott.

Különös, de néhány nap múlva jól éreztem magamat Rózsikával. Nem mintha jobban szerettem, vagy bírtam volna, mint azelőtt, de ebben a veszélyes világban jó fedezék volt. Azt hittem, ennél láthatatlanabb nem is lehetek: egy hatvanöt partájos sárga versenyutcai házban, szürke földszinti lakó. S mint már említettem, az első pillanattól megéreztem, hogy a kommün részben nem nekem való s nem tarthat sokáig. Már a Károlyi-forradalomban is ezt éreztem és igazam is volt. Akárcsak a hegyi parasztok, magam se hittem, hogy a régi urakat a hatalom és a kormányzás született, gyakorlott tulajdonosait végleg és büntetlenül lehet kiakolbólítani. De a Károlyi-forradalomban legalább volt egy-két gróf, sok dzsenti - de most, ha a grófok és az urak akarnának is velük menni, ezek a visegrádiutcai alakok nem is engedik. A Károlyi-forradalomban résztvett ügyvédek, orvosokat, tanárokat is elkergetik. Semmi bizalmam se volt az autón száguldó, elszántképű, húszéves bőrkabátosokban, akik a soffőr mellé vérengzőarcú tengerészeket ültettek, - csak Siketet csodáltam, aki látszólag testestül-lelkestül odaadta magát ennek a bandának. Legnagyobb meglepetésemre, Rózsika is helyeselte a kommünt, de honleányi szempontból. Keveset jártam a városban, jóformán csak a Versenyutcától a Thököly-útig terjedő úton, de itt is, ott is hallottam, erősen hazafias kisemberektől, nyugdíjas köztisztviselőkülsejű, császárszakállasoktól: „Jönnek az oroszok és elintézik az entente-ot.” Rózsika is az entente-ot szidta és várta az oroszokat. Én, aki fentjártam a Visegrádi-utcában, röhögtem, ha arra gondoltam, hogy ez a társaság fogja letörni az entente-ot. Még ha az oroszok segítségével le is törnének, akkor se jósolnék nekik nagy jövőt. A haza megmentéséhez sincs mindenkinek joga.

Csak percekre találkoztam Sikettel, rendszerint este, amikor valamelyik finánccal hazaugrott és rekvirált élelmiszert, elkobzott vásznat és demizson borokat hozott, - a vámnál zsákmányolta s hazaszállította, mert azért mindig eszébe jutott a család. De ebben az időben ideges és zárkózott volt. Még előttem is bolsevista frázisokat hangoztatott és mikor faggattam, hogy mi van, mi lesz, - a hivatali titoktartásra hivatkozott és legorombított. Mióta lemaradtam mellőle a Visegrádi-utcában, gyávának és megbízhatatlannak tartott és Rózsika iránt való gyengédségből átengedett neki személyes használatra. Újra és újra kítűzte esküvőnk terminusát, de most már csak azért sem akartam elvenni Rózsikát, mert bizonyosra vettem, hogy a kommün nem tart soká és nem is kell megvárnom a végét, - valahogy mégis csak kicsusszanhatok a határon a pénzemmel. Hetek teltek el egyhangúan, intenzív házassérettel és a Tokióban való lebzseléssel. Napról-napra lemértem éppen a tokióbeliek suttozó információiból - ezek jártak a városban -, hogy növekszik a rendszer ellen a gyűlölet. Már nemcsak a nacionalista, de a szocialista fellángolásnak is vége volt - a burzsujok ugyanúgy rettegetek tőlük, mint a munkások. Hamarosan azt is észrevettem, hogy a házbéliek gyűlölete ellenünk fordult. Tudták, hogy Siketnek magas rangja van és látták hazatérni a csomagokkal. Ha akár én, akár Rózsika kiléptünk a lakásajtón s összeütköztünk valamelyik lakóval, hallottuk a sziszegést, amelybe a káromkodást fojtották. Ugyanolyan ellenségeskedés vett bennünket is körül, mint Patócs elvtársat, a féllábú szabólegényt, aki házbizalmi volt, de úgy bánt a lakókkal, mint a legelvetemedettebb háziúr. Azután következett a felvidéki háború és kijött a mozgósítási parancs. Patócs elvtárs nekem is kézbesítette a behívót. Rózsika Sikethez szaladt és térdénállva könyörgött, hogy mentsen meg a katonaságtól. Siket káromkodott, mondta - hogy nem lenne kár értem, ha megdögölnék, a háborút is végigdekkoltam -, de Rózsika nem tágitott, amíg át nem ment vele a hadügyi népbiztosságra és ki nem hozta a felmentésemet.

Siketet természetesen szolgálati érdekből szintén nem vitték ki a frontra. A háború miatt még kevesebb élelmiszer jutott Budapestnek, de mi még mindig nem éreztük a hiányt. Ám ekkor hallottam először hangos kifakadásokat a rendszer ellen - az emberek már nem törődtek a következményekkel és mert mi voltunk a legközelebb, hangosan szidtak bennünket az ablak

alatt. Én parancsoltam Rózsikára, hogy álljon sorba az élelmiszerjegyekkel, nehogy a környékeliek előtt beismerjük, hogy van mindenünk. De egy csütörtökön, amikor alig jutott egy kis káposzta és margarin a többieknek s Rózsika is ott állt a sorban, majdnem megverték az asszonyok.

- Ezt is el akarják előlünk zabálni? Bűdös burzsuj, tele van a speiza! Reggel is hoztak nekik a szovjetházból egy pulykát!

A pulyka nem volt igaz, de két nap előtt csakugyan kaptunk Sikettől egy fél disznót. Napról-napra jobban idegesített a házbeliek gyűlése. Otthon elhatároztam, hogy a Lakáshivataltól más lakást kérek, de az úton a Tokió felé mindennap eltökéltem, hogy a következő huszon-négy órában mégis megszököm. Már hallottam a Tokióban, hogy a Murán keresztül a legkönnyebb. A Tokióban egyébként mindent tudtak és közel sem volt olyan gyászos a hangulat, mint máshol. A törzsvendégek lassan-lassan kitapogatták a gyenge pontokat és kezdték kiaknázni a tilalmat. Ebben a kávéházban a pincérek is vagányok voltak és csak forma szerint vették köztulajdonba a vállalatot, egyébként Krolovics volt az úr. Jóformán már csak itt élt a régi polgári rend a szabadverseny, az individuális vállalkozás. Kékpénzért, postapénzért, ékszerért mindent lehetett kapni a Tokióban. Az emberek éjszaka jártak a kliensekhez, hátsólépcsőkön, a régi gazdagokhoz, akiknek volt kékpénzük és aranyuk és most is ők éltek jobban, mint a prolik, akik uralkodtak. Krolovics megszervezte a fél várost. Már hetven címe volt, ahova nemcsak libát, zsírt, nulláslisztet, de a demarkáción átcsempészett francia italokat is szállított. A Tokióban nem merte megszegni a kártya- és az italtilalmat, de a Nagy János-utcában és a Nyul-utcában fontos szovjetfunkcionáriusok neve alatt berendezett két rulett-klubot. Sokáig nem tudtam, hogy ezekben az üzletekben Siket is benne van-e. Krolovics tagadott és titkolódzott. De egyszer váratlanul megjelent Siket és bevonult Kroloviccsal a szeparéba. Az ajtót nem zárták be és én utánuk mentem.

- Mit akarsz itt? - kiáltott rám Siket. - Mars ki azonnal!

- Nem értelek - síránkoztam -, hetek óta nem állsz velem szóba. Nem avatsz bele semmibe.

- Most nem tudlak használni. Láttam, hogy már a Károlyi idejében sem bírtad idegekkel.

- Dehogyan nem bírtam. Csak óvatos vagyok. Téged is figyelmeztetlek. Én mondom nem tart sokáig. Okosabban tennéd, ha kiállnál. S egyáltalában nem látom, hogy hol van itt az üzlet? Árúval kereskedni, azt megértem, de hogy mi értelme van exponálni magát az embernek, amikor mindenki ellenetek van és a végén el fognak kergetni...

- Nem vagyok kíváncsi a jóslataidra. Már régen félrerúgtalak volna, ha az a szerencsétlen nő... Fogd be a szád és ülj le, - aztán Krolovichhoz fordulva, folytatta:... ezek most a háború miatt is megvannak ijedve és meg akarnak lógni. Mondja meg nekik, hogy lehet útlevelet kapni. Persze, csak valutáért.

Ez Siket, - mégis zseniális ember. Nem vesztette el a fejét. Nagy üzlet - gondoltam -, a bankárok és arisztokraták minden pénzt megadnak, ha átlóghatnak a határon. Ugyanekkor felvillant bennem a remény, hátha én is hozzájuthatok egy útlevelhez?

17.

De mégis én találkoztam a nagy üzlettel, - igaz, hogy véletlenül s az is igaz, hogy végül csúnyán rajtavesztettem. Viszont e nélkül sohase jutottam volna el oda, ahol ma vagyok. Mint a bakkarában, ahol az ember egy rossz lap miatt elveszít egy tétet, de esetleg éppen ennek a közbekeveredett rossz lapnak köszönheti, hogy a következő játszmákat sorozatosan megnyeri.

A rosszul sikerült stikli nélkül sohase jutottam volna el Sanct Moritzba, sem az Irányi-utcai ötszobás lakásba, ahol ma élek.

Szóval, egy délben, május elején, ültem a Tokióban, amely meglehetősen néptelen volt, mert a kémek már napok óta razziahírekkel ijesztgették a vendégeket. Siket figyelmeztette a kávést is, hogy gyanakszanak rá. Egyébként is izgatott hét volt, - a tiszai háború sorsa még nem dőlt el s a burzsujok remegő reménység közben várták a híreket: megverik-e végre a vörösöket, jönnek-e a felszabadítók? A bolsik tudták, hogy a lakosság nagyrésze ellenük drukkol, éppen ezért a kegyetlenségig fokozták a szigort. Tele volt a város rémhírekkel, tömeges kivégzések-ről, Dunába dobált arisztokrátákról, elevenen elföldelt bankigazgatókról suttogtak a városban. Tény, hogy percenként igazoltattak az utcán mindenkit s akinek nem volt írása arról, hogy miért nincs a fronton, mindjárt bevitték, nem is mint katonaszökevényt, hanem mint ellenforradalmárt. Aki tehetett, nem is ment ki az utcára. Siket és Krolovics is abbahagyták az útlevélüzletet, mert minden poszton kicserélték a megbízhatónak látszó embereket is, a még megbízhatóbbakkal. Krolovics azért valahogy kiürítette a pincét: kis csomagokban mindent elszállított Pestújhelyre Dujanovics elvtárshoz, az ottani direktórium elnökéhez. Ez a Dujanovics békében vasas volt, híres sztrájkvezér. Már tizenkettőben feketelistára tették a munkaadók és az ország gyáraiból kizárták.

Dujanovics ekkor kibérelt egy pestújhelyi kocsmát s az osztálytudatos elvtársak nála itták el heti bérüket. Jó szónok volt, eléggé képzett marxista, de mint kocsmáros, mégis elkorruptálódott s a háború alatt részt vett az üzleteinkben - földije volt Krolovicsnak, mindketten horgosi bunyevácok. Ez volt a helyzet, amikor délelőtt ültem a néptelen Tokióban és belépett egy őszes, vékonycsontú, magas férfi. Jó szövetből készült, elhasznált zöldesszürke zakkót viselt és átizzadt barna kalapját ledobta a szomszéd asztalra. A pincér gyanakodva vette át a rendelését, - feketét kért. Krolovics éppen nem volt bent a helyiségben. Néhány perc múlva belépett és falfehér lett az ijedtségtől. Először azt hittem, hogy felismert benne valamilyen bolsi hatósági személyt, aki eljött érte, hogy a forradalmi törvényszék elé állítsa. De Krolovics magához térve meglepetéséből, nemcsak ijedtnak, de boldognak is látszott. Felém kacsintott és szokatlan tisztelettel lépett az asztalhoz. Mélyen meghajolt és suttogva mondta az öregúrnak:

- Csókolom a kezét, kegyelmes uram. Az Isten szerelmére... minek köszönhetem ezt a megtiszteltetést?

Az öreg úr fanyarul nézett fel rá:

- Bejöttem Turbesenyőről parasztszekéren. Látom, felszántották a versenypályát. Zöldséget termeltek benne. Nagyon ügyes. Enni kell az embereknek!

Ki lehet ez az ember? - töprengtem - aki bejön Turbesenyőről és az egész kommunizmusból először azt veszi észre, hogy a lóversenypályát felszántották és bevetették? Krolovics zsoké volt, híres zsoké, derbigyőztes - a kávéházat sem japán fővárosáról, hanem a Tokió nevű lóról nevezte el. Nagy úr lehet, kegyelmes úr, biztos futtató a régi időkből.

- Beszélnem kellene veled - mondta az öreg hangosan.

- Halkabban, kegyelmes uram - rémüldözött Krolovics -, engem figyelnek. Azt hiszik, ellenforradalmár vagyok. Az ember körül van véve kémekkel. A pincérektől sem tudok semmit. Minden pillanatban jöhet valaki.

- Van itt valami szeparé?

- Oda nem mehetünk be, kegyelmes uram. Tessék elképzelni, mi lenne, ha éppen akkor jönnének, amikor különszobában tárgyalunk excellenciáddal. Mind a kettőnket vinnének a parlament pincéjébe. Ha szabad mondanom, kegyelmes uram - és most egészen halkra fogta a hangját, hogy én se hallottam semmit.

Az öreg majdnem unottan, félig lehúnyt szemmel hallgatta, aztán bólintott. Krolovics mindjárt átjött az asztalomhoz és leült szemközt a székre. Csendesen, monotonul, mintha a legközömbösebb dolgokról diskurálnánk, ezt mondta:

- Idehallgasson, Katz úr... pardon, Kamarás elvtárs. Most vegye a kalapját és induljon el itt az Aréna-úton a Liget felé. De ne siessen, sétáljon, mint aki örül a szép májusi napnak. A Feldszínháznál, közel a zöld házhoz, van egy pad, ott üljön le. Magánál van a fölmentési igazolványa?

- Mindíg nálam van.

- Szóval ott üljön le. Az öregúr majd utána megy. Maitiny gróf úr, - biztos hallott a híres Maitiny-istállóról.

- Nem hallottam.

- Nem fontos. Üljön le és várja meg. Majd magának elmondja, mit akar tőlem. Biztos, valami fontosat akar, másképp nem jött volna ide. Nem tarthatom itt a kávéházban, mert ha rajtacsípnék velem, végem van. Siket ma is üzent, hogy vigyázzak. Ha beszélt az öreggel, ne jöjjön mindjárt ide, hátha látja valaki, hogy mindketten a Tokióból mentek el. Csak estefelé jöjjön vissza és referáljon.

18.

Vettem a kalapomat és elindultam a Liget felé.

Megpróbáltam andalogni és örülni a szép májusi napnak, - ahogyan Krolovics előírta. A Feldszínháznál, nem messze a zöld házikótól, megtaláltam a padot. A ligetben főképp gyerekek és nők voltak, férfiak nem mertek a padokon lebzselni, mert minden pillanatban jöhetett a vörös patruj. Engem kétszer igazoltattak, míg az öregúr megérkezett. Leült, köhögött és várt. Nyilván nem nézett meg alaposan a kávéházban és nem tudta bizonyosan, hogy azonos vagyok-e Krolovics emberével. Végre én törtem meg a némaságot.

- Azt hiszem, Krolovics... - kezdtem.

- Igen. Ide hallgasson, barátom. Mondja meg Krolovicsnak, hogy... várjon csak, ma hanyadika van?

- Tizenhetedike - mondtam.

- Hát nézze csak... Július ötödikén kezdődik Kottlingbrunnban a lóverseny. Fel kell küldeni a lovakat Bécsbe.

- Kinek?

- Krolovicsnak.

- Honnan?

Az öregúr türelmetlenkedett.

- Ő már tudja. Alagról. Tizenkét ló. Május huszonnyolcadikára el kell intézni. Menjen fel ezekhez a szovjeturakhoz... beszéljen valakivel. A lovaknak meg kell szokni a terepet.

Megint jött egy patruj. Mindketten elővettük az igazolványunkat. A patrujvezető, diák lehetett, burzsoá eredetű, mert önkéntelen tisztelettel szalutált, amikor olvasta a grófi nagybirtok termelési biztosától kiállított igazolványon, hogy a volt gróf ma a kollektív gazdaság kertésze. De volt velük egy csontosarcú proli, aki nem volt ilyen tekintélytisztelő.

- Mit keresnek itt fényes délelőtt? - firtatta. - Ha már nincsenek a fronton, miért nem dolgoznak?

Az öreg nyugodtan válaszolt:

- Fűmagért jöttem. A földművelésügyi népbiztosságra. Azt mondták, várni kell, amíg sorra kerülök. Hát várok.

- És maga? - fordult hozzám.

- Láthatja, elvtárs, hogy rokkant vagyok.

De a proli nem engedett:

- Mit súgtak-búgtak az előbb?

- Most ismertem meg ezt az urat - mondtam ügyetlenül.

- Urat? Honnan tudta, hogy úr?

- Elvtársat, akartam mondani.

- A legokosabb lenne - mondta a patrujvezetőhöz fordulva -, ha bevinnénk ezeket az urakat. Meg kellene kérdezni, mi beszélője van egy volt grófnak és egy ellenforradalmár külsejű alaknak délelőtt tizenegykor a Ligetben.

- Hallgasson ide, elvtárs, - mondtam vakmerően, - ha tudni akar rólam valamit, kérdezze meg Kukucska elvtársat, a népbiztoshelyetteset. Majd ő megmondja magának, hogy ki vagyok.

- Mondja meg inkább maga - biztatott a jóindulatú patrujvezető.

- Kukucska elvtárs is tudja és az egész Visegrádi-utca... hogy ott voltam a Roheim-villában...

A proli bizalmatlanul legyintett.

- Ezt mondja ma már minden ember a városban.

De mégis lejjebb szállt a hangja, amikor Kukucska népbiztoshelyettesre hivatkoztam. A patrujvezető indulást vezényelt és a gyanakvó proli távozásban még visszaszólt:

- Jó lesz vigyázni, urak, - és gúnyosan, fenyegetően megnyomta az „urak”-ot.

Csöndben ültünk, amíg a patruj el nem tűnt a fák között. Aztán a kegyelmes, nem is nagyon felháborodva, kíváncsian kérdezte:

- Maga ott volt?

- Dehogyan voltam. De ez mindig hatásos.

- No, ez most mellékes, - folytatta a gróf, - mingyárt végzünk, nem szabad sokáig itt maradni. Szóval, ne felejtse el a dátumokat. A lovaknak huszonnyolcadikán Bécsben kell lenniük. A költséget a Yokey-klubban kifizetik. Júliusban már Angliában kell futniok. Érti?

Értettem, hogyne értettem volna. A lovak azért nem maradhatnak ki a kottlingbrunni lóverseny mezőnyéből, mert Magyarországon kommunizmus van. S ha Magyarországon az emberek még hadiállapotban is vannak az angolokkal, a magyar lovak már kibékültek az angol lovakkal. A lovak... Megértettem mindent, felbecsültem az üzlet hatalmas méreteit. Ezeknek a grófoknak mindig Bécsben volt a vagyonuk. És semmi áldozat sem sok nekik a lóért. Mentem

hazafelé a Verseny-utcába s azon gondolkoztam, hogyan mesterkedjem ki, hogy én kísérjem fel a lovakat Bécsbe. Siket nem mehet velük, mert szovjet-hivatala van. Krolovicsot, mint gyanús egyént, szemmeltartják. Csak én jöhetek számításba.

Este mentem vissza a Tokióba. A teli kávéházban nem tűnt fel senkinek, hogy Krolovics az asztalomhoz ült. Elmondtam neki mindent. Krolovics még éjjel üzent Siketnek.

19.

Siket szabályos kiviteli engedélyt szerzett, illetve egy, a régi státusból ott rekedt alsó beosztású földművelésügyi minisztériumi tisztviselővel egy hízott libáért kiállított egy hamis engedélyt. Az engedély alapján Alagról akadálytalanul beszállították a lovakat Kőbánya felsőpályaudvarra. A közönséges marhavagonok nem alkalmasak versenylovak hosszabb útra való szállítására, - ehhez speciális kocsik kellene, - de a nagy kavarodásban eltűntek az alagi és a pesti állomásról is. Siket az engedély felmutatása után ráparancsolt a teherpályaudvar főnökére, hogy kerestesse meg a Lovaregylet versenylov-szállító kocsijait. Másnap reggelre megjött az értesítés, három kocsi a ceglédi pályaudvar holtvágányán áll, a főnök azonnal intézkedik, hogy Pestre hozzák a vagonokat.

Huszonegyedikén délután hat órakor kezdtük meg a rakodást. A lovak bevagonírozását az alagi istállószemélyzet végezte. Siket, Krolovics és én a rámpa szélén álltunk. Most már nem jöhetett közbe semmi, szabályos ügy, van engedély, a határon sem okoskodhatik senki. Már elintézett ügy volt, hogy az istállófiúkon kívül én utazom a lovakkal Bécsbe. Külön útlevél nem kell, akárcsak az istállófiúk, kaptam egy hamis nyíltparancsot, a földművelésügyi minisztérium lótenyésztési osztályától, mely felszólította a hatóságokat, hogy mindenben legyenek a segítségemre. Először láttam közlőversenylovakat. Túlságosan soványak. Nyolc lovat már bevagoníroztunk, négy volt hátra. A mozdony is megérkezett, hogy betolassa a szállítmányt a Keletre, ahol majd hozzákapcsolják a Bruck felé induló személyvonathoz. Siket a mozdonyvezetőnek borraivalót ígért, aztán leszállt a mozdonyról és negyediknek hozzánk csatlakozott, kedvtelve nézte a berakodást. Sötétedett, meggyújtottuk az acetilén-lámpát. Már csak egy ló volt a rámpán, de makacskodott és néhány percig tartott, amíg megfékeztek. A sötétben nem vettük észre, hogy a rámpát és a vagonokat pillanatok alatt megszállta egy fegyveres csapat. Vegyes patruj volt, vörös katonák és vörös örök. A vezetőjük odalépett hozzánk, nem láttam az arcát, mert háttal állt a világosságnak.

- Mit csinálnak itt? - kérdezte nem éppen félelmetesen.

- Lovakat rakunk be a földművelésügyi népbiztosság parancsára, - mondta Siket. - A szocializált lovak Bécsbe mennek, cserébe árút hozunk érte. Itt van az engedély.

- Szabad? - mondta a patrujvezető majdnem udvariasan és a világosság felé fordult. Ránéztem, megismertem. Az álltalan főhadnagy volt.

Mialatt az engedélyt vizsgálta, Siket egyik lábáról a másikra állt, talán még sohase láttam ilyen idegesnek. Aztán az álltalan leeresztette a kezét a papirossal és ezt mondta:

- Sajnálom, kérem, de délután hatkor kaptam a parancsot, hogy a lovak kicsempészését akadályozzam meg. Itt a pályaudvaron valaki gyanút fogott és megkérdezte a földművelésügyi népbiztosságot, hogy szabályos-e a lovak kiszállításáról szóló engedély. A népbiztosságon nem tudnak semmiféle engedélyről.

- Kérem, elvtárs, - mondta Siket izgatottan, - ez csak tévedés lehet. Nézze meg még egyszer, szabályos, pecsétes engedély. Kukucska elvtárs aláírásával. Magam is szovjet-tisztviselő vagyok a jövedéknél. Csak nem gondolja elvtárs, hogy?...

Az álltalan úgy beszélt, mint akinek nagyjában közömbös, hogy az engedély igazi-e, vagy hamis-e, de mindenesetre elvégzi, amit rábíztak.

- Kérem, - mondta, - örülnék, ha az elvtársak tisztáznák magukat. Mindenesetre be kell mennünk a főkapitányságra. Ott majd kiderül, hogy tévedés volt-e, vagy sem.

- Kérem - mondta Siket nyeglén -, menjünk. Semmi kifogásom. Be fogom bizonyítani.

A vörösőrök közrefogtak bennünket. Csak hat ember maradt vissza a vagonok őrzésére. A mozdonyvezető fölszállt a mozdonyra és vijjogó füttyszóval elvonult. A gépész siratta az elmaradt hasznót. Szótlanul lépkedtünk a szuronyosok között, a villamosmegállóig. Felszálltunk egy üres kocsiába, amelyről az álltalan intézkedésére levették a jelzést. Krolovics a sarokba bujt, messze Siketől s lehajtott fejjel, ölébe ejtett, összefont kezekkel remegett. Siket inkább a vörösőröknek adresszálván, előbb nyegléskedett: majd elintézi a vasutast, aki hamis feljelentést tett ellenünk; különben is az urak, illetve elvtársak orrot fognak kapni, hogy megakadályozták egy fontos szovjetüzlet lebonyolítását. Nekünk nem ló kell most, hanem ennivaló és bakancs a katonáknak. Én inkább attól félttem, hogy elveszik a pénzemet, a dollárjaimat. Felakasztani nem fognak és különben is, nem én szereztem az engedélyt. Életemben most láttam először versenylovakat.

Az álltalan egyedül állt kint a hátsó peronon. Siket kiment hozzá és megkérdezte, szabad-e rágyújtani.

- Hogyne, parancsoljanak, - mondta udvariasan az álltalan.

A Baross-tér és az Orczy-út sarkán Siket elkövetett egy példátlan ostobaságot. Ha megkérdezett volna, minden erővel megakadályozom. Pénzt ajánlott az álltalan, hogy engedjen bennünket szabadon. A legnagyobb hülyeség volt, de az álltalan inkább malíciózusan, mint dühösen fogadta az ajánlatot. Siket zavartan visszaült a helyére. Most még csak az kell, hogy megvesztegetés kísérletéért is felelősségre vonjanak bennünket. Az álltalan nem szólt róla a vörösőrpáncsnoknak. Csak átadott bennünket s az egész viselkedéséből látszott, hogy minél gyorsabban szabadulni akar innen. Nem mondom, hogy rokonszenvvel viseltetett irántunk, de az éjszakai vörös főkapitányságtól egyenesen irtózott. Egy civil hallgatott ki bennünket, Siket ragaszkodott az engedély valóságához. Én azzal védekeztem, hogy joggal hittem, legális ügyről van szó. Közben a földművelésügyi népbiztosságról autón megérkezett Kukucska elvtárs. Siket vele szemben is fenntartotta, hogy az engedély törvényes, de a vörösparancsnok már határozott. Beraktak bennünket a rabszállító autóba és éjjel féltizenkettőkor átszállítottak a gyűjtőfogházba. A túsok szomszédságában, három külön cellába kerülünk.

VI. Fejezet. A FEHÉR KAKAS.

1.

Beismerem, hogy félek a haláltól. Pontosabban szólva, talán nem is a haláltól, hanem a kötéláltali haláltól félek, amellyel tegnap késő este sujtott S. tanácselnök gyorsított tanácsa. Több mint bizonyos, hogy holnapután hajnalban kivégeznek.

Félelmem nem egyszerű halálfélelem, hanem elsősorban hűvös esztétikai irtózás a halál e művileg előállított nemétől. Azt sem tagadom, hogy kíváncsi vagyok, tehát szeretnék még élni. Sohasem volt izgatóbb a világon, mi történik a közeljövőben - s én már nem tudok meg belőle semmit. Mintha detektívregényt olvasnék s a legizgalmasabb fordulatnál holtan fordulnék le a székről. Sohasem fogom megtudni, ki a gyilkos.

A gyorsított tanács szerint a gyilkos én vagyok. Az ügyész szerint 1919 május 4-én hajnalban az abonyi vasútállomás közelében felakasztattam Lakatos Flóra huszonhétéves cigánylegényt, aki kiirtotta Salamon Bence tanyásgazda családját és elrabolt mindent, ami mozgatható volt a tanyán. A front a Tiszánál volt. Engem a sorozóbizottság nem nyilvánított frontszolgálatra alkalmasnak s a hadtápterületen rám bízta egy tábori csendőri osztag vezetését. Május másodikán vették észre az embereim a rablógyilkosságot, másnap Cegléden elfogtuk a cigányt. A szolnoki hadbíróóság elé állítottam, statáriálisan halálra ítélték és felakasztották. Nem voltam tagja a haditörvényszéknek, de ennek a körülménynek bizonyítására nem is került sor. Csak az első tízpercben kíséreltem meg védekezni. Aztán udvarias szórakozottsággal hallgattam, amit ügyész, bíró és tanúk beszélnek és csak gépiesen válaszoltam.

A védőm megkérdezte ugyan a bíróságtól, mit kellett volna tennem, amikor a közönséges rablógyilkost elfogtam? Ha futni hagyom, a ma érvényes törvények szerint bűnpártoló vagyok. Ha elfogom, személyes szabadságában korlátozom. Talán három lépés távolságból nyomába kellett volna szegődnöm mindaddig, amíg a kommün meg nem bukik és vissza nem térnek helyükre a törvényes hatóságok? Az elnök rendreutasította a védőt, azon az alapon, hogy tiszteletlen a bírósággal szemben. Következett a másik vádpont. Rablás és személyes szabadság megsértése. A vád szerint a kőbányai pályaudvaron elraboltam Maitiny gróf tizenkét versenyparipáját és átadtam a kommunista hatóságnak Kamarás és Siket urakat, akik a gróf megbízásából a gróf tulajdonában levő lovakat biztos helyre akarták átmenteni. Siketet és Kamarást a gyűjtőfogházban vették őrizetbe és Maitiny grófot is az én közbelépésem következményeként vitték be a gyűjtőbe a túsok közé. Lovakat raboltam tehát és miattam zártak be három jó hazafit. Csak mikor már vége lett a tanúk kihallgatásának, akkor ismertem fel Kamarásban azt a szutykos önkéntest, aki mellettem ült a kocsiban az őszirózsa napján és mellettem feküdt a Károlyi-palotában. Érdekes, hogy amikor a kőbányai pályaudvaron letartóztattam, nem ismertem fel benne a forradalmi bajtársat. Most utólag megleptek nacionáléjának adatai is. Bár szőke volt és nem látszott karakterisztikusan zsidónak, mégis azt hittem, hogy az. De hallottam az adatait, Kamarásnak hívják. Erdélyben született, Csíkbocónádon, református vallású, erdészeti és bányászati főiskolát végzett. Kicsit zavart volt, érzésem szerint félt tőlem. Azt hitte, hogy elárulom „forradalmi” multját s talán kifejezést adok annak a gyanumnak is, hogy nem egészen a kapitalista rend védelmében akarta kicsempészni Bécsbe a versenylovakat. Természetesen, egy szót sem szóltam. Maitinyi gróf, akit előzőleg hallgattak ki, olyan fényes bizonyítványt állított ki a két tanu, Siket és Kamarás megbízhatóságáról, hogy az én véleményem úgysem számított volna. És különben is, - már feladtam a harcot. Nemcsak az igazamért, de az életemért folyó harcot is.

2.

Megtudtam, hogy Siket és Kamarás a legszorosabb kapcsolatba került a túszokkal, volt miniszterekkel, bankárokkal és magasrangú köztisztviselőkkel s hervadhatatlan érdemük, hogy sikerült megszervezniök a gyűjtőfogház őrszemélyzetének nagyrészét, hogy a túszok kifelé való érintkezését, levelek be- és kicsempészését elősegítsék. Szegeddel és Béccsel leveleztek a túszok, a két derék ellenforradalmár közreműködésével, - nem vitás ezekután, hogy tanuvalomásuk minden szempontból hitelt érdemel. Meg kell állapítanom, hogy nem voltak hazugok és agresszívek. Nem mondták például, hogy megkínóztattam őket, - amit több tanu, akiket sohase láttam, szemrebbetés nélkül állított.

Pestre tulajdonképpen azért kerültem vissza, mert a fővárosból ellenforradalmi megmozdulások híre érkezett és a hadtápszolgálatosok nélkülözhető részét visszarendelték a középületek és a közüzemek őrzésére. Engem Kunfi hozatott vissza. Megtudta, hogy lent vagyok Abonyban és személyesen interveniált Böhmnél, hogy visszaküldjenek. Böhm berendelt magához Ceglédre, - komikus história - de maga Böhm se volt kommunista. Amikor négyszemközt maradtunk, kétségbeesett idegességgel lamentált a taknyosokról, akik ebbe az örült kalandba belerántották az országot és a pártot.

Március huszonegyedikén, amikor kitört a kommunizmus, magam is a leggyötrőbb pánikkal és lelkiaváltsággal küzdöttem. Esztelen és bűnös felelőtlenségnek tartottam, hogy Károlyiék odaadták a hatalmat a Visegrádi-utcának, amely tulajdonképpen már nem is volt, mert a vezetők a gyűjtőfogházban ültek. A gyengeség teteje volt, hogy kibékültek a bolsivezérékkel, akik mögött még csak számottevő tömegek sem álltak. De még a védekezés elmulasztásánál is nagyobb hiba volt a kormány részéről, hogy a Vyx-jegyzék után maga is nacionalista elkeseredés hullámára került, amely az új határvonalak megállapítása után magávalragadta a közvéleményt. Az ország, amely a háború alatt tulajdonképpen nem gyűlölte igazán egyik ellenségét sem, most féktelenül gyűlölte a nyugati demokráciákat, amelyeknek nem volt sürgősebb dolguk, mint megfojtani a négyhónapos magyar demokráciát. A közvélemény felháborodása valóban nem volt alaptalan, de a kormánynak nem lett volna szabad elveszítenie a szemmértékét s még kevésbé felülnie ellenőrizhetetlen és kalandos reménységeknek. Ha Koronghy doktor, aki a könyvtárban kollégám volt s mint buzgó katolikus és konzervatív, ellensége volt a demokráciának, de március 21-én lobogó lelkesedéssel jelentette ki, hogy az országért az ördöggel is szabad szövetekezni, - a kormánynak legalább azt kellett volna tudnia, hogy az ördög nem elég erős szövetséges. - Majd az oroszok! - mondták az utcán a nacionalisták. - Majd Lenin leszámol a nyugati imperializmusokkal! Minden jel arra vall, hogy a kormány is elhitte, hogy Lenin rövidesen átkel a Kárpátokon.

3.

Igaz, hogy ez a hazafias lángolás csak két hétig tartott, mert Kun Béláék sokkal ügyetlenebbek és mohóbbak voltak, semhogy megnyergelték volna. A nacionalista hév mindjárt megcsappant, amikor a kormány rendeletileg becsukatta a boltokat, megszállta a gyárakat és a földbirtokot kiszolgáltatta a javarészt kontár politikai megbizottaknak. Én egyetlen pillanatra sem hittem az orosz gőzhengerben, még kevésbé a „szociális termelés” sikerében egy háborúvesztes és háborúban álló szegény és kicsi országban.

Aki most e búcsúsorokat írom, nemcsak hogy nem voltam kommunista, de tulajdonképpen Károlyista sem. Az akasztófa árnyékában talán szabad banálisnak lennem; egyszerűen csak ember voltam és - magyar. Nem akartam mást, csak hogy az ország szabad, szociálisan kiegyenlített és művelt állammá legyen s mert gyermekkorom óta sajnáltam szenvedéseiert,

elnyomatásaiért s megszerettem és értékeltem a benne rejlő felszabadítatlan, de jóra való és hasznos erőkért és tehetségekért a magyar népet - természetesnek tartottam, hogy ne az uralkodóosztályhoz, hanem a néphez szegődjem és amennyire tudok, segítsen felemelkedésében. Még azt is meg kell mondanom, hogy tanár vagyok, magyar nyelv- és irodalomtanár és szenvedélyesen ápolom, kutatom s tőlem telhetőleg fejlesztem Arany János nyelvét, amely a nép nyelve. Természetesen, nem végezhettem sokat, - a háborúban nem harcoltam érte s nem érte veszítettem el a féltarcomat, a forradalom alatt hiába készítettem el a falusi és tanyai könyvtárkatalógust, mert mire sor került volna a megvalósítására, már Bucharint tanították a tanyákon is.

4.

Amikor most feljöttem Pestre, jelentkeztem a főkapitányságon, ahol megbíztak a pályaudvari ellenőrzéssel, aztán felkerestem Kunfit a közoktatásügyi népbiztosságon. A Báthory-utcára nyíló miniszteri szobában ült, ijesztően sárga volt, mintha magas láza lenne. Megköszöntem neki, hogy interveniált a felhelyezésem érdekében - csakugyan jobb a saját ágyamban aludni. Egyébként valóban nem nagy a különbség, mert tulajdonképpen a legjobban szeretném szedni a sátorfámat és elmenni innen... Anyám Grácba menekült a kommün kitörésekor, nem tudok róla semmit.

Kunfi minden meglepetés nélkül nézett rám.

- Nem csodálom, hogy el akar menni és ha tehetek valamit az érdekében... Végeredményben rokkant. Majd talán felhelyezzük a bécsi követséghez.

Elhatároztam, hogy most egészen őszintén beszélek vele.

- Ne haragudjon kérem, ha mondok valamit. Egészen fantasztikus. Beszéltem Böhmmel. Kétségbe van esve és szidja a rendszert. Önről is fölteszem, hogy... örületnek tartja, ami itt történik.

- Nem is vitás, hogy örület - mondta Kunfi tompán.

- Az a szerény véleményem, hogy önnek mégis csak kívül kellett volna maradnia, hogy ha ön szeparálja magát, vagy...

Kunfi közbevágtott:

- Igen, beszéltem Garamival, mielőtt emigrált. Azt mondta, azért megy el, hogy legyen, aki majd vissza tud jönni.

- Önnek is ezt kellett volna tennie.

Kunfi rázta a fejét.

- Szerintem hiába megyünk el, nem mi fogunk visszajönni. Egészen mindegy, hogy maradunk-e, vagy megyünk. Ők fognak visszajönni.

- Kik?

- Ők! A régiek.

- Nem lehet mást tenni - folytatta -, mint maradni. Ha az ember ide tartozik, velük kell menni akkor is, amikor elvesztik az eszüket. Nem lehet magára hagyni egy népet, amikor súlyos beteg. Mi történhetik? Az orvos is rámegy a betegségre. És aki ilyenkor elmegy, vagy elvonul, akarva, nem akarva, a másik oldalhoz csatlakozik. Inkább maradok itt abban a biztos tudatban, hogy velük együtt halálra vagyok ítélve, mintsem, hogy hamis látszatba keveredjek. És különben is, felelős vagyok azért, ami történt. Kenyeret, jövőt, munkát, igazságot akartunk

adni az országnak, s rajtunk keresztül rohanták meg ezek a svihákok és senkik. Akaratlanul is mi voltunk a szálláscsinálók. Viszont Kun Béla a régiiek szálláscsinálója. Ha megbukik, olyan mérhetetlen hatalmat ad nekik vissza, amilyenről a legszebb idejükben sem álmodtak.

- S ön mindezt tudja és itt ül ebben a szobában?

- Holnap átköltözöm egy másikba. Már van ellenőröm. Szamuelly... De ott maradok a másik szobában, mert ha egy bécsi kávéház terraszán ülnék, nem tudnám, hogy mihez kezdjek az életemmel. Remélem, már rájött, hogy az úgynevezett privátélet ezentúl amúgy sem ér semmit.

Sírt. Én is sírtam. Tudtam, hogy vége mindennek és azt már nélküle is tudtam, hogy a magánélet nem ér semmit.

5.

A magánéletem valóban nem érte meg, hogy ragaszkodjam hozzá. Anyámról eddig keveset írtam, kapcsolatom sohasem volt vele igazán szoros, mert korán jelentkező intellektuális hajlandóságaim miatt egyoldaluan apámhoz voltam rögződve rajongással és szeretettel is. Anyám inkább túrta apám bölcselkedő elvonultságát és keresztényien jóságos magatartását szemben a szegényekkel. Különcségnak tartotta, amit épp úgy meg kell szokni, mintha kártyáznék, vagy ritka bélyeget gyűjtene. Anélkül, hogy valamikor megbántottuk volna egymást, családunk már gyerekkoromban kettévált: egyik fele apámból és belőlem került ki, a másik anyámból, az öreg cselédből, aki még anyám dajkája volt és egy papagájából, amelyet anyám még Hadházról hozott magával. Felnőtt koromban viszonylatunk gyengéd és magátólértetődő konvenció volt. Különben is, az utolsó években alig találkoztunk. Anyám ragaszkodott a faluhoz, én a fronton voltam, majd kórházakban. Néhányszor meglátogatott a rokkant otthonban, sírt egy verset, fehérneműt vásárolt, aztán visszautazott Bánkra a cselédhez és a kakaduhoz. A forradalom alatt sűrűbben levelezett velem a nyugtalanító jelenségekről. Utolsó levelét március huszonkettedikén kaptam meg; megírta, hogy Alfréd bátyja lejött érte Bécsből s most készül átszökni vele együtt Ausztriába. A szökés nyilván sikerült.

6.

Most, hogy várom a hóhért a cellában, mindenesetre mindkettőnknek jobb, hogy nincs itt a közelben. Ami Erikát illeti, utoljára június elején láttam. A kommunizmus kitörése után az első héten kétszer felkeresett a Bajza-utcában, aztán hosszú ideig nem került elő. Besoroztak s kiküldtek tábori csendőrnek a Tiszához. Amikor visszajöttem Pestre, nem találkoztam vele, de nem is érdekelt már, hogy mi történt vele.

Tudtam, hogy apja, a nőgyógyász feleségével már januárban Svájcba költözött, amikor megtudta, hogy Szende Pál pénzügyminiszter hetvenöt százalékos hadinyereségi adóval akarja sújtani a gazdagokat. Azt hittem Erika utánuk ment, hogy ráúnt a vörös démonságra, vagy rideg okosságával ráeszmélt a vörös démonság veszélyeire. De négy hét múlva véletlenül találkoztam vele az Október harmincegyediké-téren. Nyájas rezerváltsággal üdvözölt, mint régi barátot, mint akivel sohasem volt közelebbi kapcsolata, de jogot formálhat rá, hogy az élete változásairól informálja. Elmondta, hogy színésznő lesz, május elsején már föl is lépett az Oktogonon, ahol a teherautókról szavalta egy kiváló magyar költő májusi ódáját. Most a Warrenné mesterségéből készül a leány szerepére, egyébként barátai vannak a Szovjet-házban, gyakran ott is étkezik, személyesen ismeri Kun Bélát és Szamuellyt is.

- És te? - kérdezte nem tulságosan nagy érdeklődéssel.
- Én? - mondtam vállat vonva. - Utálok az egészset.
- Akkor miért vagy itt?
- Hol legyenek? De az egész úgy fojtogat, mint egy szűk gallér. Ilyen éretlen, buta, gonosz...

Erika közbevágott.

- Kérlek, előttem így ne beszélj. Ha ellenforradalmár vagy, tartsd meg magadnak! Akármilyen jóbarátod is vagyok...

- Ha akarsz, följelenthetsz! - mondtam vigyorogva.

- Nem jelentlek fel - mondta élesen Erika -, de saját érdekedben figyelmeztetlek, hogy...

- Nincsenek saját érdekeim - legyintettem, aztán gyorsan kezét nyujtottam neki. - Isten áldjon, sok szerencsét a színpadon!

Menni akartam, de nem eresztette el a kezemet. Sohasem akart elengedni, ha én akartam elmenni.

- Csak nem haragudtál meg rám?

- Dehogy - mondtam. - Ezért a kis világnézeti különbségért...

Erőteljesen kitéptem a kezemet a kezéből és elindultam a Dorottya-utca felé. Hátra se néztem, nem is láttam többet. De június huszonegyedikén, mikor az ellenforradalomban monitorok ágyúzták a Dunapartot, engem is kivezényeltek egy gépfegyverosztaggal az Akadémiához. Késő estig ott voltunk, de dolgunk kevés akadt. Alig lövtem el két szalagot. Amikor este visszakommandiroztak bennünket a kaszárnyába, elmentünk Erikáék háza előtt. Az egyik vöröskatona - vasmunkás művezető - észrevette, hogy a ház egyik ablaka világos. Feléztem és megállapítottam, hogy Erika szobájában ég a villany. A lámpagyújtást ezeken a napokon halálbüntetéssel sujtották. Magam mentem fel két katonával és a házbizalmival kinyitattam a lakásajtót. Erika szobájában égett a villany, de a szoba üres volt, a nyitott szekrényekben már nem volt holmi. A házbizalmi, mintha emlékezett volna, hogy megelőző este megállott a ház előtt egy olasz rendszámú autó. Az utóbbi napokban többször hozta haza Erikát. Erikának most bizonyára valamelyik olasz misszióosztázzal van dolga. Lehet, hogy az olasz tiszt már át is vitte a határon. Biztos Sankt Moritzba megy az apjához, vagy Isten tudja, hova. Ez volt az utolsó nyom, amelyet Erika hagyott.

7.

Mondom, a magánéletem nem fokozhatta bennem az életösztönt. Itt álltam félarccal, család, nő és barát nélkül és földresujtva a csalódástól, hogy a sok jószándékból, tanulásból, tanításból mi lett: ez a kontár, ostoba, gonosz, véres karrikatura. Szabadságot és kultúrát akartunk és börtön és durvaság lett belőle. Amikor a kommunizmus megbukott, lett volna időm menekülni. A Peidl-kormány utolsó napján maga Kunfi üzent értem, hogy üljek fel a vonatra, szükség lesz rám odakint, - de én levetkőztem és bebujtam az ágyba a Bajza-utcai szobában. Nem, nem megyek külföldre, gondoltam -, sem Erika után, sem azért, hogy tovább harcoljak. Nem mintha nem hittem volna abban, hogy szabadság és kultúra elbukhatatlan és kompromittálhatatlan, de olyan mélységes volt az egyéni csalódottságom, hogy képtelen lettem volna hasznosan helytállni értük.

Nem, nem megyek, - határoztam el. Megüzentem Kunfinak, hogy Pesten maradok. Őszintén szólva, nem hittem, hogy a hatóságokkal különösebb kellemetlenségem lesz. Nem vettem részt semmiféle különleges akcióban, egyetlen bűnöm a parasztkönyvtár-katalógus - katonának pedig mindenkit besoroztak, aki itthon volt. Aktív tisztekkel, arisztokratákkal, miniszteri tisztviselőkkel találkoztam a tiszai fronton, akiket bizonyára nem fognak felelősségre vonni, mert részben engedtek a kényszernek, részben mégis csak magyar földért harcoltak. De különben is, nem tulajdonítottam olyan jelentőséget a személyemnek és a szereplésemnek, hogy külön számonkérjék tőlem a viselkedésemet.

Lehet, hogy ha a lovaknak a bécsi lóversenyre való kiszállítását nem akadályozom meg, nem is lett volna semmi bajom. Mindenesetre ebből a bűncselekményből indult ki a nyomozás s csak utólag jutott el a cigányhoz, akit átadtam a haditörvényszéknek, mert megölt egy parasztcsaládot. Augusztus tizenharmadikán fogtak le. A rendőrségen valaki belémrúgott, de a többiek leintették, - nyilván háborús rokkantságom miatt kaptam kegyelmet. A vizsgálóbíró kaján udvariassággal bánt velem. Előbb a Markó-utcában ültem három napig, majd kivíttek a gyűjtőbe.

Amint mondtam, nem a haláltól félek, hanem a halálnak ettől az utálatos...

8.

Meg kellett szakítanom az írást, mert megzavartak. Három briccseszes fiatalember tört be a cellámba, a fogházőrt félretaszították az ajtóból. Nem írom le, milyen trágár szavakkal gyaláztak s nem fontos, hogy leköpdöstek és megrugdostak. Ezeket a jelenségeket végül is az utolsó hetekben megszoktam; sokszor az egész börtön ordított. Nem írom le, hogyan csufolták a halálfejemet s hogyan sujtott az egyik briccseszes ököllel a sebforradásomra. De meglepett, hogy tulajdonképpen semmi egyébért nem vontak felelősségre, csak azért, mert zsidó vagyok.

Mit akarnak ezek a zsidóságotól? - tettem fel magamnak apatikusan a kérdést -, mi köze mindannak, amiért ártatlanul, vagy bűnösen itt ülök a siralomházban, a zsidóságomhoz? Mit csináltam én huszonegy éves életem során, amiből a zsidóságnak lett volna haszna? A háborúban nem a zsidókért harcoltam. A Károlyi-forradalomban a parasztok kezébe akartam könyvet adni, a kommunizmus alatt állítólag felköttem egy cigányt, mert egy magyar parasztcsaládot irtott ki. A gróf lovait sem mint zsidó tartottam vissza! Miért zsidóérv az, hogy a gróf ne nyerje meg a bécsi derbyt?

Hiszen csak most, az akasztófa alatt jutott eszembe, mert a rugások eszembe juttatták hosszú évek után, hogy zsidó is vagyok. Az apám a szegény parasztokat ingyen gyógyította én magyar nyelvet akartam tanítani az iskolában - s ha valóban igaz, hogy a zsidók évtizedeken át kiszipolyozták a magyar népet, akkor, még ha forradalmár voltam is, végeredményben vissza akartam juttatni a magyar néphez, amit a zsidók elvettek tőle. Rendben van, rosszul akartam, nem tiszteltem a monarchiát, az ősi alkotmányt, bűnös vagyok. De miért ordítják jóformán kizárólagos vádként ellenem, hogy zsidó vagyok? Elfogott a fájdalmas, de majdnem komikus kétségbeesés: *ha már a zsidóságomért kell meghalnom, legalább lettem volna huszonegy éves életemben zsidó!* De csak az utolsó percben lettem az - halálom előtt a rugások megtérítettek.

Jött az őrség és kituszkolta a legényeket. A foglár megkérdezte tőlem, akarok-e papot. Kisgyerekkorom óta nem láttam rabbit, de most ezt mondtam:

- Hadd jöjjön...

VII. Fejezet

NAGYSZABÁSÚ TRANZAKCIÓ

1.

Ma egész délután tárgyaltunk Krunyi hotelszobájában. Krunyi a francia érdekeltség megbizottja és nem takarékoskodik a pénzzel. A francia érdekeltségnek az a kikötése, hogy a kormány az összeülő nemzetgyűléssel ratifikáltassa az üzletet. Ilyen mozgalmas időkben egy kormány sem stabil - mégis csak biztosabb, ha egy alkotmányos testület törvénybe iktatja a vasutak ötven évre való bérbeadását.

Krunyi optimista, korlátlanul folyósítja az előlegeket. Itt Sankt Moritzban óriási élet van minden hotelszobában valami nagyszabású nemzetközi tranzakció készül. Most beszéltem Rózsikával, aki informálódott Krolovicsnál az Első Budai és Hegyvidéki Konstruktív Termelési és Fogyasztási Szövetkezet jegyzéseinek állásáról. Az ügy jól áll, a kormány mellett egy zsidó nagybank is bekapcsolódott. Lelkére kötöttem Rózsikának, hogy Krolovics - aki ügyvezető igazgató lesz - tartsa titokban a zsidó nagybank érdekeltségét. Rózsika közölte velem a szövetkezet sürgőncímét is: „Konstrukció.” Én természetesen nem vállalok semmiféle látható szerepet a szövetkezetben. Siket alelnök lesz, elnöknek valószínűleg sikerül megnyernünk Holler János propagandaminisztert. Rózsika példátlanul tanulékony. Mióta feleségül vettem - október negyedikén volt az esküvőnk a Calvin-téren, az én tanum Pernaky Jenő báró volt, szintén tusz, Rózsikáé az öreg Maitiny gróf -, rohamosan fejlődik dámává s üzleti érzéke csiszolódik, mint egy zsidóé.

Anyósom természetesen otthagya a postát, velünk lakik az Irányi-utcai lakásban, alelnöknője lett a Belvárosi Nőszövetkezetnek. Sem rajta, sem Rózsikán nem látszik meg, hogy a Verseny-utcában laktak. Inkább rajtam látszik, hogy homályos vidékekről jöttem, de estélyeim előkelő résztvevői faragatlanságomat csikboconádi székelységemnek tulajdonítják...

Most öltözöm vacsorához. Szmoking kötelező. Siket, mint a kormány megbizottja, diplomáciai útlevéllal van itt - a hotel személyzete Herr Gesandternek, vagy Monsieur le Ambassadeurnak szólítja. Engem csak egyszerűen Herr Direktornak szólítanak, mert kereskedőnek jelentettem be magamat. Ma este a Langres marquizzel, Siket nőjével fogunk vacsorázni. A márkitól elvált és e pillanatban válófélben van egy elzászi textiles húszéves fiától, aki a háború alatt a rouen-i hadikórházban, ahol önkéntes ápolónő volt, feleségül vette. A nő tud valamit németül s én vagyok a tolmácsuk. Már két hete viszonyuk van, de beszélni nem tudnak egymással. Máskor Krunyi a tolmács, aki kifogástalan francia - de Krunyi ma este táviratot kapott, sürgősen Párisba kellett utaznia.

Itt lóg a hotelhallban egy pesti nő, akivel a Visegrádi-utcában találkoztam. Ez volt az a leány, aki megkérdezte tőlem, hogy én öltem-e meg Tiszát. Siketnek már Pesten tetszett, de most, hogy itt találkoztak, néhányszor együtt volt velem, sőt jó viszonyba került a családdal, az öreggel végigkártyázott két éjszakát. De aztán jött a marquise és elsodorta a pesti nőt. Most velem próbál kezdeni. Megszólított, mint régi ismerőst és hívott a bárba, hogy igyunk meg egy pohár whiskyt. Büszkén visszautasítottam. Néhányszor még kísérletezett velem, aztán megállapodott egy síoktatónál.

Kezdem végképp megszokni, hogy Kamarás vagyok, és nem zsidó. Néha ugyan felébred bennem a vonzódás, ha a szomszéd asztalnál zsidó üzletemberekkel hallok zamatosan diskurálni, de aztán eszembe jut, hogy hüvösnek, feszesnek, lovagiasnak kell lennem, - ami a magyar uriembert autentifikálja Nyugat-Európában. De nehogy azt higgye valaki, hogy elfelejtettem apám arany szabályát, a környezetbe való belemosódást. Ma ebben a környezetben a

legbiztonságosabb - mindenki egyformán öltözik, mozog, köszön. Ma lent maradni, kopottnak lenni, szürkének, prolinak, vagy zsidónak látszani életveszélyes. Nem akarok sem felfelé, sem lefelé elkülönülni attól a környezettől, amely jóformán egyenruhaként hordja nappal a briccseszt és este a szmokingot és a kis bajuszt. Szóke bajszomat minden reggel kikötöm, hogy minél szorosabban simuljon. És nem vállalom semmiféle hivatalos megbízatást. Hivatalosan csak Siket van itt Sankt Moritzban. Én csak tolmács vagyok és minden felelősség nélkül üzleti tanácsadó.

Éjjel félely. A francia nővel vacsoráztunk. Krunyi közben telefonhoz hívatta Siketet Párisból. Arról van szó - természetesen csak parlamenti ratifikálás után -, hogy a franciák esetleg hajlandók bérbevenni a postát és a telefont is...

- Vége -